ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2018 m. vasario 16 d. Nr. 4 (1284) Kaina 1,20 Eur

Prieš 100 metų Lietuva paskelbė Nepriklausomybę!

Lietuvos nepriklausomybės ir demokratinės kairės sankirtos

LIUTAURAS GUDŽINSKAS

Gerai žinoma, kad kairieji demokratai yra prisidėję prie 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir įtvirtinimo. Mažiau suvokta, kad jų lyderystė buvo lemtinga dedamoji. Vargu ar pagerinsime mūsų šalies valdymą ir demokratiją, jei deramai neįvertinsime šios esminės modernių laikų Lietuvos istorijos pamokos.

Tam, kad tinkamai suvoktume kairiųjų indėlį į šalies nepriklausomybę, būtina atsižvelgti, kad XIX a. pabaigoje pradėjęs formuotis kairiųjų judėjimas Lietuvoje buvo nevienalytis. Rimčiausia takoskyra tarp kairiųjų susiklostė reaguojant į revoliucines permainas Rusijoje. Vienoje pusėje atsidūrė už Lietuvos valstybingumą pasisakantys socialdemokratai ir kitos nepriklausomybės siekiančios kairiosios jėgos. Kitoje – bolševikų, neigusių laisvos demokratinės Lietuvos galimybę, šalininkai.

Panašios tendencijos susiklostė iš esmės visoje to meto Europoje, tačiau Lietuva (kaip ir kitos carinės Rusijos valdytos tautos) susidūrė dar ir su tiesiogine bei realia bolševikų karinės intervencijos grėsme. Tad mūsų šalyje demokratinės kairės atsakas bolševikinėms idėjoms buvo reikšmingas ne tik vidaus politikos kovos požiūriu, bet ir apskritai ką tik atkurtos Lietuvos valstybės išsaugojimui.

Lietuvos socialdemokratai ir Lietuvos socialistai liaudininkai demokratai – dvi pagrindinės kairiosios politinės srovės tarpukario Lietuvoje – iškėlė tokias asmenybes kaip Nepriklausomybės Akto signatarai Mykolas Biržiška, Steponas Kairys, Stanislovas Narutavičius ir Jonas Vileišis, Lietuvos prezidentas ir ministras pirmininkas Kazys Grinius bei bolševikų antpuolį atlaikiusios antrosios Vyriausybės vadovas Mykolas Sleževičius.

Nors abi šias kairiąsias partijas vienijo nepriklausomos demokratinės Lietuvos idėja, pats socializmas kaip siekiamybė apibrėžtas šiek tiek skirtingai. Tuometiniai socialdemokratai jį suprato griežtai pagal Karlą Marxą – kaip tam tikrą perspektyvą, kai Lietuva taps industrine šalimi, kurioje sprendžiamąjį balsą turės darbininkai. O socialistai liaudininkai demokratai, remdamiesi Rusijos narodnikais (eserais), akcentavo kooperatinį socializmą ir jo įtvirtinimą Lietuvoje kaip iš esmės žemės ūkio krašte.

Kairiųjų demokratų indėlis į 1918 m. Lietuvos nepriklausomybę yra reikšmingas trimis aspektais.

Pirma, jie buvo pirmieji, kurie kaip organizuota politinė jėga iškėlė nepriklausomos demokratinės Lietuvos siekį. Lietuvos socialdemokratai, įsisteigę 1896 m., buvo ne tik apskritai pati pirmoji Lietuvos politinė partija. Jie savo pirmojoje programoje, kuria vadovavosi ir vėliau, labai aiškiai akcentavo laisvos demokratinės Lietuvos tikslą. Tarp esminių LSDP politinių reikalavimų – Lietuvos atsiskyrimo nuo carinės autokratinės Rusijos imperijos siekis – „savystovi demokratiška respublika, susidedanti iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremta ant liuosos federacijos“. Vėlesniuose LSDP dokumentuose paaiškinta, kad „liuosos federacijos“ koncepcija niekaip neprieštarauja tautų apsisprendimo laisvei. Akcentuota, kad Lietuva prie tokios federacijos gali jungtis tik savo noru, taigi ji pirmiausia turėjo įgyti politinį savarankiškumą, nepriklausomybę ir tik tada rinktis partnerius, su kuriais galėtų užmegzti „liuosus federacinius“ ryšius. Tuo remdamiesi galime apibrėžti LSDP kaip nuo pat pradžių provakarietišką politinę jėgą, kuri palankiai vertino laisvų demokratinių valstybių Europos vienijimosi idėją.

Antra, kairiosios demokratinės jėgos sugebėjo įtikinti kitų politinių srovių atstovus siekti tik visiškos šalies nepriklausomybės. Kaip viena geriausiai organizuotų to meto Lietuvos politinių jėgų, socialdemokratai aktyviai dalyvavo abiejuose pagrindiniuose lietuvių suvažiavimuose prieš atgaunant nepriklausomybę – 1905 m. gruodžio 4–5 d. Didžiajame Vilniaus seime ir 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniaus konferencijoje. Ypač svarbų vaidmenį atliko S. Kairys, pirmininkavęs svarbiausiems abiejų suvažiavimų posėdžiams ir turėjęs garbę pasakyti galutinę Vilniaus konferencijos kalbą. Šių suvažiavimų deklaracijos, iškėlusios nepriklausomybės ir visuotinių rinkimų į Steigiamąjį Seimą siekius, buvo svarbus lietuvių tautos politinės valios siekti visiškos laisvės paliudijimas.

Mėsinės, buvusios pasaže tarp Rotušės aikštės ir dabartinės M. Antokolskio gatvės. Vilnius. Apie 1916

Vilniaus konferencija išrinko dvidešimties narių Lietuvos Tarybą, kurioje aiškiai išsiskyrė „kairiųjų ketvertas“ – M. Biržiška, S. Kairys, S. Narutavičius ir J. Vileišis. Protestuodami prieš daugumos Tarybos narių valią susieti Lietuvos nepriklausomybę tvirtais ryšiais su Vokietijos imperija, kuriam laikui jie buvo pasitraukę iš pačios Tarybos darbo ir sugrįžo tik Vasario 16-osios Akto skelbimo išvakarėse. Dauguma istorikų sutaria, kad šio Nepriklausomybės Akto tekstas iš esmės yra būtent minėto „kairiųjų ketverto“ padiktuotas projektas.

Galiausiai, trečia, kai atgimstančiai Lietuvai buvo ypač sunku, kairieji demokratai nepabūgo prisiimti atsakomybės – apginti ir įtvirtinti tuomet dar labai trapų šalies valstybingumą. 1918 m. pabaigoje–1919 m. pradžioje Rusijos bolševikai pradeda pulti kaimyninius kraštus. Lietuvą ištinka politinė suirutė. Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras ir kiti tuometiniai aukščiausi valstybės pareigūnai skubiai išvyksta į užsienį. Istorikai iki šiol nesutaria, kaip traktuoti šį tuomet valdžiusių dešiniųjų veiksmą – ar kaip gudrų taktinį manevrą, ar kaip tiesiog pabėgimą iš priešų apgulto krašto.

Šiaip ar taip, sunku būtų atspėti, kaip būtų susiklostęs šalies likimas, jei ne ką tik iš Rusijos pasitraukusio žinomo teisininko socialisto liaudininko demokrato M. Sleževičiaus apsisprendimas perimti vadovavimą Vyriausybei 1918 m. gruodžio 26 d. ir organizuoti Lietuvos gynybą.

Vienas iš pirmųjų ir svarbiausių šios Vyriausybės sprendimų buvo atsišaukimas į paprastus Lietuvos žmones kviečiant stoti į savanorius ir ginklu kovoti prieš užpuolikus. Kadangi ligi tol padėtį šalyje kontroliavę dešinieji nebuvo linkę pasitikėti „prastuomene“ ir buvo smarkiai uždelsę kurti savanorišką krašto gynybą, Vyriausybės vadovavimą perėmusiems kairiesiems reikėjo veikti labai skubiai.

Su kai kuriomis pertraukomis kairės centro politikai M. Sleževičius, K. Grinius vadovavo „nacionalinės vienybės“ vyriausybėms iki pat 1922 m. Tai kritinis laikotarpis Lietuvos valstybei, nes būtent tuo metu Lietuva buvo apginta nuo išorės priešų, pasiektas tarptautinis daugumos pasaulio valstybių pripažinimas *de jure*, suorganizuoti demokratiniai visuotiniai Steigiamojo Seimo rinkimai ir pakloti pamatai esminėms valstybės struktūroms.

Šiuo kritiniu visos valstybės tolesnę ateitį nulėmusiu laikotarpiu pagrindinės demokratinės šalies jėgos veikė sutelktai. Išorinės grėsmės akivaizdoje vienijo supratimas, kad ideologinius skirtumus kuriam laikui verta atidėti į šalį ir susitelkti esminiam tikslui – sukurti laisvą demokratinę valstybę (respubliką), kuri rūpintųsi ne tik kilmingųjų ar turtingųjų, bet ir visų šalies žmonių reikalais.

Tuometinėje Europoje šios idėjos buvo revoliucinės. Būtent kairiosios demokratinės jėgos nuosekliausiai pasisakė, kad politinė sistema turi būti atskaitinga ne tik valdančiajam elitui, bet ir visiems gyventojams. Buvo aiškiai suprasta, kad tokia tvarka, kai politinę valdžią renka visi piliečiai, galų gale labiausiai bus naudinga ir suteiks gerovę vidurinei klasei ir žemesniesiems socialiniams ekonominiams sluoksniams. Suprantama, tiek, kiek kairiosios jėgos rėmė šiuos reikalavimus, konservatyvieji dešinieji politikai tai vertino atsargiai.

Permainingu XIX a. pabaigos–XX a. pradžios laikotarpiu daug kur Europoje įtampos tarp dešiniųjų – monarchijos, klerikalinės valdžios ir stambiojo kapitalo gynėjų – ir kairiųjų, skelbusių naująją demokratinę ir pasaulietinę tvarką, peraugo į rimtus ginkluotus susirėmimus, pasiglemžusius tūkstančius gyvybių. 1917 m. pabaigos įvykiai Rusijoje, kai politinę iniciatyvą perėmė „proletariato diktatūrą“ skelbę bolševikai, dar labiau komplikavo situaciją.

Atgimstanti Lietuva taip pat susidūrė su šiais esminiais demokratėjimo ir laisvėjimo iššūkiais. Tačiau mūsų šalyje šį kairės ir dešinės konfliktą valstybės steigimo laikotarpiu 1917–1922 m. pavyko išspręsti taikiai ir palyginti sėkmingai. Be jokios abejonės, egzistencinė ką tik sukurtos valstybės išlikimo grėsmė buvo vienas svarbesnių veiksnių, nulėmusių tai, kad visiškai skirtingų ideologinių pažiūrų veikėjai sugebėjo susitarti. Tačiau ne mažiau svarbi kairiųjų demokratų lyderystė siekiant tik visiškai nepriklausomos Lietuvos ir ryžtas vadovauti šaliai bene sudėtingiausiomis aplinkybėmis.

Lietuvai – per ketvirtį šimto ir šimtas

Įsivaizduokime šiandieninę Lietuvą kaip dvi moteriškosios lyties esybes. Šios dvi figūros radosi nebūtinai dėl bipolinio sutrikimo ar elito ir masių perskyros: jos tiesiog koegzistuoja, neretai pasipeša ir siunčia dvi labai skirtingas žinias pasauliui.

Dar trisdešimties neturinti panelė Lietuva yra *out and about*. Bakalauro studijų metais atlikusi praktiką viešųjų ryšių agentūroje, ji žino, kad komunikacija šiais laikais nebėra prabanga, o tiesiog būtinybė. Tad panelė Lietuva tiesiog krykštavo, kai po internetus pasklido pikantiškas „Vilnius, the G-spot of Europe“ plakatas, ir išsyk juo pasidalino savo išpuoselėtoje „Facebook“ paskyroje. Be to, artėjančio valstybės šimtmečio proga panelė Lietuva jau kuris laikas minėto socialinio tinklo profilio nuotrauką yra pasidabinusi tautine, bet kartu ir modernia vizualika. Patį šimtmetį panelė Lietuva švęs apsupta draugų viename iš sostinės senamiesčio barų, nes kaip tik penktadienis ir ten tokia *vakarietiška* atmosfera. Turbūt net nereikia minėti, kad Vilnius jai – pats nuostabiausias miestas Žemėje: to ji nepamiršta priminti savo „Instagram“ sekėjams, reguliariai įkeldama tai kokį mobiliuoju telefonu įamžintą Užupio angelą, tai aptrupėjusį pastatą ar senamiesčio vyninės interjerą ir paženklindama grotažyme „#vilniusiloveyou“. Tokia jau ta panelė Lietuva, nuoširdi patriotė ir optimistė, ir nors pusė jos bendraklasių Lietuvoje nebegyvena, ji geba komunikuoti šią migracijos krizę kaip atspirtį globalios Lietuvos kūrimuisi ir tiki, kad dauguma čia vieną gražią dieną sugrįš.

Jos priešingybė yra senolė Lietuva. Ji šimtmetį žada „švęsti“ keturias dienas boikotuodama „Maximą“, žinoma, prieš tai pasipildžiusi bulbikių bei burokėlių atsargas daugiausia iš tos pačios „Maximos“, nes ji yra vis dėlto arčiau namų negu „Iki“, bet nu ir suįžūlėję tie prekybininkai su savo kainomis, tikri urodai. Senolė Lietuva feisbuku nesinaudoja, bet anūkas Egis jai atvežė savo darbovietės nurašytą personalinį kompiuterį, parodė, kaip *įeiti* į internetą, ir dabar senolei Lietuvai atsivėrė visiškai naujas pasaulis, kurį ji dažniausiai patiria „Delfi“ naujienų sraute. Be abejo, senolė Lietuva tiesiog pasibaisėjo „Vilnius, the G-spot of Europe“ plakatu ir su kitomis blokinio daugiaaukščio pirmo aukšto kaimynėmis jau spėjo aptarti šį akibrokštą: tai ką, Lietuva dabar bus garsinama kaip pigaus sekso turizmo šalis? Negi ir taip neužtenka eskorto paslaugas užsienyje teikiančių lietuvaičių? Baigusi dalintis naujienomis su *padruškėmis*, senolė Lietuva sunkiai užsikeberioja į savo trečiame aukšte esantį butelį ir pradeda skaičiuoti, kiek už vaistus iš savo nedidelės pensijos galės susimokėti pati, o kiek reikės vėl prašyti iš Egio. Kitados su didžiausiu entuziazmu ir ašaromis akyse stovėjusiai Baltijos kelyje, skaičiuojant tuos iš plastikinio maišelio ištrauktus euro centus, senolei Lietuvai topteli nedovanotina mintis, kad gal vis dėlto *prie ruso*…

Šios dvi moteriškės susišneka sunkiai. Neseniai panelė Lietuva nutarė išaiškinti visiems savo „Erasmus“ studijų metu sutiktiems draugams, kad Lietuva nuo šiol yra Šiaurės Europos šalis, nes Jungtinės Tautos taip pasakė, o tarptautinės organizacijos viską žino geriausiai. O štai senolė Lietuva žvilgteli pro langą į savo blokinio daugiaaukščio kiemą ir visiškai nesuveda galų: štai kurmių išrausti šaligatviai, liūdnas krepšinio lankas be jokio tinklo, kelios klibančios sovietmetį menančios sūpynės, kurios nepereitų jokios saugumo patikros Vakarų Europoje. Mintyse ji palygina šią, kaip jai atrodo, rytų europietišką idilę su kitados televizijos reportaže matytomis patogiomis ir estetiškomis Norvegijos kalėjimų sąlygomis. Nebyliai nusikeikusi, senolė Lietuva nupėdina į vietinį maisto turgelį (juk keturias dienas žada neiti į „Maximą“), ten išgirdusi kainą už kilogramą burokėlių pradeda gėdyti ir sukčiuviene vadinti sutrikusią pardavėją ir grįžusi namo vėl sėda prie televizoriaus, su kuriuo kartais pasišneka, dažniausiai apie tai, kaip viskas blogai Lietuvoje. Panelei Lietuvai šitas *viskas blogai* atrodo kaip nonsensas, nes tiek jai, tiek visam jos socialiniam ratui atlyginimas kyla, oi, kaip sparčiai: eurų sočiai užtenka nuomotis vieno kambario butą Antakalnyje ir vėlyviems savaitgalio pusryčiams kavinėse su draugais. Atlikus vienam kitam šimtui eurų, panelė Lietuva skuba pirkti kelionę į Barseloną, o gal net į Tailandą, nes jeigu *nekeliauji* – vadinasi, negyveni, o jeigu kada reikės pirminio įnašo už būsto paskolą, tai tėvai yra pažadėję jį padengti.

Didele dalimi istorija apie panelę ir senolę Lietuvas yra apie kartų skirtumus, apie ateitį ir praeitį, tačiau labiausiai ši istorija yra apie nesusišnekėjimą jaunoje visuomenėje, kurioje netrūksta socialinių iššūkių. Užsidegusi skelbti žinią apie lietuvišką veržlumą ir vakarietiškumą išoriniam pasauliui, panelė Lietuva primiršta vidinę komunikaciją, na, o senolė Lietuva teturi televizorių, Egį ir tas kelias pirmo aukšto drauges (aišku, dar galima išmokti naudotis feisbuku). Atrodo, kad joms abiem susišnekėti trukdo tas pats pernelyg personalizuotas požiūris į socialinę realybę ir į Lietuvą.

O jeigu abidvi nuspręstų šimtmetį atšvęsti kitaip? Jeigu viena nuspręstų neiti į dar vieną *pjankę* vakarietišką atmosferą turinčiame sostinės senamiesčio bare, o kita nepraleistų šventinio savaitgalio grieždama dantį dėl maisto produktų kainų? Jeigu jos taip imtų ir susėstų arba senolės butelyje, kad panelė pagaliau turėtų progą pamatyti Lietuvą už sostinės ribų, arba kokioje nors Vilniaus senamiesčio kavinaitėje, kad senolė įsitikintų, jog pas mus gali būti taip pat gražu ar net gražiau nei Norvegijoje? Galbūt panelė pamatytų, kad senolė gali papasakoti fantastiškų istorijų ir yra nepaprastai įdomus žmogus, o senolė susižavėtų panelės veržlumu, patikėtų jos noru keisti Lietuvą ir gal net būtų įtikinta tos G taško reklamos genialumu…

Valstybės šimtmečio proga to joms ir linkiu visa širdimi.

– MARIJA SAJEKAITĖ –

Dulce et decorum

Gal pasiekus tam tikrą amžių, Vasario 16-osios ir visų lietuviškų įvykių ano amžiaus pradžioje, ir turbūt apskritai patriotizmo, man nebus be Maironio. Sakyk ką nori, šaipykis, bet tai tiesa. Jeigu verta iš viso dainuoti apie tėvynę, tai niekas kitas mums taip jos neišdainavo. Keliolika „Pavasario balsų“ leidimų – ne vien iš pagarbos klasikui ar kad leidėjai ir pardavėjai užsidirbtų. Pokario išeivių stovyklose leido Maironį ant pageltusio laikraštinio popieriaus, panašiai kaip maldaknyges. Ir kad išnešiotas, išdeklamuotas visais kryžiaus keliais – irgi kaip niekas kitas. Jeigu nuo žodžių gali šitaip darytis, tai yra daug. Jeigu net iš tarybinio vadovėlio Maironis suveikdavo kaip antitarybinė propaganda, šiurpinusi paauglio kūną, tai jau beveik Šventasis Raštas.

Tais pačiais 1918-aisiais poetas galėjo tapti Vilniaus vyskupu. Lietuvos politikai labai stengėsi, protegavo visais kanalais. Nežinia, ar jam pačiam irgi norėjosi. Kiti niršo ir skundė jį Vatikanui dėl nacionalizmo, žemiškų aistrų. Na, žinoma, ilgėtis vyskupui Danutės akių būtų nei šis, nei tas. Dabar, eidami į vyskupus, pirma išmoksta nesiilgėti. Prelatas Mačiulis ir toliau posmavo apie *drauges-sesutes* ir jų kasas, kvepiančias rūtomis. Niekas taip ir neišsiaiškino iki galo jo painių meilės formulių. Gerai, nes vis tiek nepakartotum. Kad neatsisėdo į Vilniaus ar kokį kitą sostą – irgi gerai. Nebūtų, kaip Jurgis Matulaitis, ten pražydęs šventumu, ne tokio sukirpimo. Ir šiaip poetai ilgai neištveria vyskupo kailyje.

Sukinėjomės kitados su draugu po maironiškas vietas Šveicarijoje. *Varpai Liucernõs* – realus dalykas. Ir rožės iš kalnų, vis trykštančios skania sveikata. Ir garsiojo ežero vanduo, dar dabar smaragdinis, maudėmės jame, buvo nuostabiai gražu. Prelatas, nors valstiečių kraujo, nutuokė, kur ilsėtis ir laukti įkvėpimų. O gal tyčia nutoldavo nuo Dubysos, kad ją prisiminus nusiristų per skruostą gaili ašarėlė? Vien tik poezijos labui? Ar kad be ašaros nepajustum tėvynės skonio? Nepamiltum kaip Danutės, ir dar labiau. Iki šiol mūsų patriotiniai renginiai arba su karo šūkiais, arba pro ašaras. Maironio pamokos. Rodos, tėvynė kitaip nė nesimyli. Dėl to pritiko jai vasaris, gaili ledo šviesa, sustirę pirštai, gniaužiantys trispalvę.

Prie Kauno bazilikos, kur masyvus, šaltas kaip vasaris poeto sarkofagas, jaunas klierikėlis iš išmaniojo telefono garsiai skaito „Užmigo žemė“. Akimirksniu susirado. Maironis, dvasinės akademijos studentas, šį eilėraštį buvo skyręs kitam studentui, savo brangiam draugui, su kuriuo netrukus atsisveikins. Bet klierikui visa tai per liūdna dabar. Jei ne ta ypatinga vieta, turbūt sakytų, kad eilėraštis trauminis. Aišku, išgirdęs imčiau nemaironiškai juoktis. Baigtųsi meilė Lietuvai?

Laisvės vaikai jau ne raudomis užlinguoti, todėl nenori ašarų. Jiems linksma ir malonu būti laisviems. Net jei toli brangioji Lietuva, jie neapsiverkia leidžiantis saulei. Kažin kaip kitaip – lengviau, žaismingiau – sutaria su meile tėvynei. Penkiolikmetis bernaitis, būsima mūsų sporto žvaigždė, fantastiškai nardo ant snieglentės po tas pačias Alpes ir šypsosi laimingas, o man, besižavint jo akrobatika, kyla mintis, jog partizanai kovojo už tai. Gražiai, lyg iš kokio reprezentacinio albumo, traukdama „Tautišką giesmę“, šypsosi Antano Terlecko proanūkė Miglė. Irgi partizanų ir pogrindininkų darbas, gyvas laisvės simbolis. Legendinis disidentas ne veltui taršė okupantus ir paskui dardėjo į Magadaną.

Gal šimto metų gana, kad tėvynė jau nevirkdytų savo vaikų ir būtų gražesnė ne pro ašaras? Sparnuotą Horacijaus posakį, kaip saldu esą už tėvynę numirti, Pirmojo pasaulinio karo apkasuose britas leitenantas Wilfredas Owenas pavadino *senu melu*. „Pro aprasojusius stiklus ir tirštą žalią šviesą mačiau jį tarsi grimztantį į žalią jūrą“, – tai dujų atakos žaluma ir šalia klaikiose konvulsijose mirštantis kovos draugas. Owenui, poetui, vaidenosi nuodėmės suvimdytas velnias, o ne šlovė ir grožis. Bet Horacijus buvo teisus: mirtis nepagaili nieko, nė nekaringo jaunimo pakinklių. Leitenantas žuvo 1918-ųjų lapkritį, likus savaitei iki paliaubų Vakarų fronte. Kitoje pusėje kaip tik kūrėsi nepriklausoma Lietuva.

Senatvėje, dėliodamas bažnytinio pamaldų tvarkaraščio priešlapiuose „Vakaro mintis“, savo paskutinį eilėraštį, Maironis jau įtarė, kad viskas ant šios žemės – tik tyli ironiška šypsena aukštybėse ir vaizduotės monai. Ar dėl tos minties prašvito *nuliūdęs poeta*? Amžinai nelaiminga, tragiška, vienpusė tėvynės meilė, žudžiusi ir draskiusi krūtinę, dabar turėjo rodytis tikrai saldi ir graži. Išėjusi iš kovų ir ašarų lauko. Žiūrinti į saulę. Paprasta kaip aš ir tu ant ano suolelio miške.

– JULIUS SASNAUSKAS –

Vakarų vėjai (2)

Maskvos gyvenimo nuotaikų kontrastai, įvykiai ir įspūdžiai – viskas gulė į galvą sluoksniais, kuriuos dar ilgai mintyse vartysi, derinsi, jungsi. Kartais didelė tiesa atsiverdavo smulkmenose. Viskas kėlė klausimus ir vertė vidujai priešintis neteisybei, stebėtis, kodėl aukštinama tai, kas pasenę. Kodėl taikstomasi su akivaizdžiai absurdiškomis situacijomis? Kodėl meluojama? Bandžiau aiškintis.

Nepasakyčiau, kad anuomet teatrą, kurį lankyti privalėjome, būčiau priskyrusi prie didelių malonumų. Dar ne visai supratau, bet jaučiau, kad didžiuma ano meto teatro kūrėjų važiuoja senais bėgiais. Teatrų repertuaruose klestėjo įvairaus lygio nūdienė sovietinė dramaturgija, aukštinanti sovietines „vertybes“ ir gyvenimo būdą, kurianti teigiamo šiuolaikinio herojaus modelį, todėl ir vaidyboje skambėjo oficiozinio patriotizmo, pompastikos intonacijos, buvo daug falšo ir įsisenėjusių štampų. Pagrindinius vaidmenis dažnai vaidino senyvi, „nusipelnę“ aktoriai. Pro tirštą grimą, jauninantis gumozos ištemptus veidus, rekvizitinėse apdulkėjusius perukus ir „epochinę“ kostiumeriją jau beveik nesimatė žmogaus. Buitinės dekoracijos dusino ir smulkmenomis gožė aktorius. Kuo labiau teatras stengėsi būti realistiškas, tikroviškas, tuo labiau darėsi melagingas. Legendiniame Mažajame Maskvos teatre įžymybės didžiulį dėmesį skyrė žodžiui, jų scenos kalba buvo nepriekaištinga, bet vaidybos būdas dvelkė XIX amžiumi, o Dailės ir kituose senuosiuose teatruose jautei įkyriai pabrėžiamą psichologizmą, baimę nutolti nuo Stanislavskio „sistemos“ postulatų. Ta baimė, netikrumas vertė apsimetinėti. Pasižiūrėjęs tokį spektaklį išeini, būdavo, it musę kandęs ir netrukus jį pamiršti, nes nieko naujo jis tau neįžiebė... Bet kartais statant klasikinę dramaturgiją blyksteldavo vienas kitas aktorius, o gerų aktorių Rusijoje niekada netrūko. Įsiminė protingas, gracingas ir meistriškas Anatolijaus Ktorovo ir Angelinos Stepanovos duetas Dailės teatro spektaklyje pagal Bernardo Shaw laiškus „Mielasis apgavikas“. Išmintingas ir liūdnas dar jauno ir kupino kūrybinės energijos Michailo Kozakovo Hamletas Majakovskio teatre. (Vien jau tai, kad greta „nusipelniusio“ Jevgenijaus Samoilovo šį vaidmenį leido suvaidinti ir jauniems aktoriams – Michailui Kozakovui ir Eduardui Marcevičiui – buvo didžiulis įvykis!)

Beje, anais metais ne ką geriau atrodė ir lietuvių teatras, nes repertuaras springte springo nuo menkaverčių savų ir importuotų sovietinių pjesiukių; galbūt mūsų teatre mažiau buvo oficiozinio patriotizmo. Kazimiera Kymantaitė kokybiškos lietuvių dramaturgijos badą bandė kompensuoti Žemaitės, Cvirkos, Vienuolio kūrinių inscenizavimais. O netrukus pasirodys ir nauji Juozo Grušo, Kazio Sajos, paskui ir Juozo Glinskio kūriniai, provokavę veikti režisūrą, gaivinę lietuviškąją sceną.

Nors su kurso draugais apie mūsų laikų teatro būvį nesikalbėdavom, daugelis mūsų, regis, jautėme, kad mezgėsi ir brendo kažkas nauja, nepatirta. Nauja banga po truputį kaupėsi ir pačiame mūsų institute, ir Rusijos teatro gelmėse, versdama dairytis ir į dar neseniai įnirtingai trintą iš atminties turtingą teatro praeitį, kurioje liko daugybė įgyvendintų ir paliktų užuomazgoje, pabudimo laukiančių teatrinių idėjų: pokyčius žadėjo jaunosios kartos menininkai – dramaturgai, režisieriai, aktoriai, kompozitoriai ir dailininkai, brendę naujomis sąlygomis. Juos jau domino nutylimos temos, nemeluotas žmogaus gyvenimas – jo vidinis pasaulis, tragiški šalies likimo vingiai ir dramatiški paradoksai. Netrukus atsiras poreikis ne iliustruoti scenoje dramos veikalą, ne perpasakoti, o interpretuoti jį, žvelgiant iš šių dienų pozicijų. Tai priartins klasiką, kels norą naujai, dabartinio žmogaus akimis ją pamatyti ir suvokti. Ilgainiui formuosis konceptualioji režisūra, autorinis teatras, susijęs su individualia kūrėjo mąstysena, su jo pilietine pozicija, iš esmės pakeitusiomis teatro veidą.

Nerimas, pokyčių laukimas tvyrojo ore. Tiesa, Leningrade jau buvo Georgijus Tovstonogovas, o Maskvoje – Nikolajus Ochlopkovas. Jų įžymieji spektakliai buvo svarstomi, lyginami, apie juos net įsižiebė diskusija teatrinėje spaudoje, bylojusi apie tai, kad gali būti įvairios nuomonės! Abu turėjo tvirtų šalininkų. Tik Nikolajų Ochlopkovą, Vsevolodo Mejerholdo mokinį ir šešių Stalino premijų laureatą, ko gero, labiau rėmė sovietiniai patriotai, o Georgijų Tovstonogovą – giliau jaučiantys teatrą...

Didžiulį poveikį sovietiniams piliečiams turėjo grandiozinės atskirų šalių, pavyzdžiui, Amerikos, o vėliau ir Prancūzijos nacionalinės parodos, užėmusios didžiulius parkų plotus. Žmonių minios veržėsi jų pažiūrėti, sukaitę ir ištroškę praleisdavo čia visą dieną ir patyrė stulbinamų įspūdžių, o svarbiausia – pajuto gyvenimo lygio skirtumus ir suvokė, kad tas ilgus metus koneveiktas Vakarų pasaulis gali būti nuostabus. Vyrai gulte užgulė naujausių markių automobilius, moterys žiūrėjo naujausių madų demonstravimus, stebėjosi moderniausia virtuvės įranga, o inteligentija ir menininkai godžiai vartė puikios leidybos knygas apie Ameriką, turėjo progos pamatyti abstrakčiojo ekspresionizmo atstovų Marko Rothko, Willemo De Kooningo, prancūzų parodoje – Yves'o Kleino ir kitų modernių tapytojų darbus. Jų poveikio apraiškų netruksim pastebėti Sovietų Sąjungoje: Maskvoje kūrėsi andergraundas, Lietuvoje kalėsi „tyliojo modernizmo“ pirmieji daigai... Bet apie tai dar bus progos prisiminti.

Jau 1956 metais mums, sovietiniams piliečiams, buvo leista susipažinti su Pablo Picasso, anuomet buvusio komunistu, kūryba. Po kelerių metų – su amerikiečių ir prancūzų žymiausiais avangardistais minėtose Amerikos ir Prancūzijos nacionalinėse parodose. Visi tie potyriai sprogdinte sprogdino ir keitė sustabarėjusius požiūrius, sistemos vykdytojų nubrėžtas normas, plėšė nuo galvų uždėtas plėškes.

Man įsiminė kelionė į parodą **„Maskva–Paryžius“**, kuri užėmė kone visas Puškino muziejaus patalpas. Grandiozinė buvo ne tik apimtimis, bet ir sumanymu – atverti abiejų šalių meno kontaktų tėkmes, abipusiškai turtinančių ir vaisingų ryšių istoriją, įkūnytą dailininkų darbuose. Man pavyko joje apsilankyti net du kartus (o tai buvo nepaprastai sudėtinga), ir aš buvau sukrėsta atsivėrusios tiesos: nors darbavosi cenzūra ir veikė kitokie „koštuvai“, – lyginant su paryžietiškuoju variantu, šios parodos eksponatų skaičius Maskvoje buvo gerokai apkarpytas, nes anaiptol ne viską sovietinei liaudžiai derėjo rodyti, – buvo akivaizdu, kad abi šalis siejusios kultūrinio bendradarbiavimo gijos netrukus po Spalio revoliucijos nutrūko ir kelis dešimtmečius liko žiojėti didžiulė tuštuma. Paryžiaus menas vystėsi toliau, o šiame areale viskas sustingo ideologinių normatyvų rėmuose. Tai, ką čia sakau, nebuvo naujiena, tas buvo seniai žinoma, tačiau sukrėtė į dienos šviesą ištraukti rusiškieji meno kūriniai (ne vien rusų – atsirado mažytė niša ir Čiurlioniui!), galimybė lyginti, įsivaizduoti, kaip ir kas galėjo būti – ir ko nebuvo niekada. Nė nekalbu apie tai, kokią kainą už ryšius su Prancūzija sumokėjo menininkai, žurnalistai ir mokslininkai šiapus geležinės uždangos, apie žmonių likimus Rusijoje, Lietuvoje ir kitose sovietų respublikose.

Modernūs buvo ir patys parodų paviljonai, ir tai, kad ruošdamiesi savo parodai Sokolnikų parke amerikiečiai patys įspūdingai sutvarkė aplinką – išasfaltavo takus, pasodino puikius gėlynus – juk vidurvasaris! Prisipažinsiu, kad iš parodos, iš to „amerikoniško rojaus“ parvežiau namo parodyti popierinį puodelį su raudonu užrašu „Pepsi-Cola“, iš kurio, išstovėjusi ilgiausią eilę saulėkaitoje, godžiai išgėriau rusvo gėrimėlio, nes pas mus nei tokių puodelių, nei juo labiau tokių gėrimų nebūta. Puodelis ilgai dulkėjo mūsų virtuvėje ant lentynėlės, nes niekam nekilo ranka jo išmesti. Tik mano Tėvas tada ironiškai pasakė: „Mano tobulinimosi užsienyje laikais atsiveždavom iš ten kitokių suvenyrų.“ Taip, buvo namie toks suneriamas metalinis kelioninis puodelis apskritame odiniame dėkle iš 4-ojo dešimtmečio Berlyno.

„Atšilimo“ šuoras pravėrė geležinę uždangą, kelis dešimtmečius skyrusią nuo Vakarų kultūros, – Sovietų Sąjungoje ėmė lankytis žymūs Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos, Italijos, net Japonijos teatrai, garsūs estrados dainininkai, vyko ypatingos visai neseniai viešai koneveiktų dailininkų parodos. Nauji kontaktai ir įspūdžiai turėjo nemažos įtakos didžiųjų sovietijos miestų gyvenimui – juk įžymūs gastrolieriai ne tik rodėsi Maskvoje ar Leningrade, bet ir kartais užsukdavo į Baltijos respublikas. O dar juos garsino radijas, televizija, spauda.

Bet „atšilimo“ džiaugsmai gan greitai baigėsi. 1962 metais Visasąjunginėje dailės parodoje „Naujoji meno realybė“ Manieže Nikita Chruščiovas, neparengtas, nepamokytas patarėjų, įsisiautėjo: iškoneveikė, išsityčiojo iš modernesnių dailininkų, nepagailėjo jiems ir necenzūrinių epitetų. Su didžiausia neapykanta taškėsi prie skulptoriaus Ernsto Neizvestno skulptūrų, pavadindamas jas „degeneratyviniu menu“. Ir čia dera priminti, kad būtent Neizvestnas sukūrė Chruščiovui, jo šeimos prašomas, antkapinį paminklą – auksinę galvą tarp dviejų akmens sangrūdų – juodos ir baltos, taip metaforiškai įprasmindamas velionio kontroversišką asmenybę. Beje, vėliau ta auksinė galva buvo perdažyta ar pakeista akmens spalvos galva. Man teko jas abi matyti. Yra išlikusios įžymiosios parodos atidarymo fotografijos. Kartu su Chruščiovu po parodą vaikščiojusiai kultūros ministrei Jekaterinai Furcevai nieko kita neliko, kaip stipriai priverti galimybių laisvai gyventi ir kurti duris. Bet nesustabdysi upės bėgimo. Negalėdami kurti viešai, Maskvos dailininkai nuėjo į andergraundą, rengė slaptas parodas butuose; viename iš jų, netoli Baltarusijos stoties, jau vėlesniais metais esu lankiusis dailėtyrininko Lionios Bažanovo palydėta. Dar po metų kitų teko susipažinti su kitais puikiais rusų dailininkais Eriku Bulatovu, Jurijumi Kuperiu, Anatolijumi Kabakovu. Dabar dauguma jų gyvena Vakaruose...

Paulas Scofieldas ir kiti Hamletai. Man regis, pirmoji „atšilimo“ kregždė teatre buvo Peterio Brooko trupės gastrolės Maskvoje. Apie šį režisierių dar beveik nieko nežinojom, nors jis jau buvo pastatęs kelis Šekspyro veikalus, o kūryboje mėgino derinti Mejerholdo, Brechto, Stanislavskio metodus. Brooko trupė atvežė šviežutėlį „Hamletą“, kuriame pagrindinį vaidmenį atliko vienas žymiausių Šekspyro herojų atlikėjų Anglijoje Paulas Scofieldas. Dailaus sudėjimo, aukštas gražuolis šviesiais banguojančiais plaukais ir – iš visko matyti – aristokratas. Jo Hamletas buvo orus ir lėtas, giliai išgyvenantis, santūrių judesių. Visą spektaklį vaidino lygiai, be efektų; jo monologus, kuriuose pulsavo mintis, tikrai galėjai pavadinti vidiniais, einančiais iš gilumos. Kalba, daugeliui žiūrovų nepažįstama, skambėjo kaip muzika, buvo įtaigi. Manau, kad būtent mąstymu ir kalbos skaidrumu aktorius prikaustė publikos dėmesį, nes scenovaizdis, kiek pamenu, nieko naujo nežadėjo: buvo laikomasi kiek palengvinto „istorinio“ spektaklio tradicijų... Prie Dailės teatro durų šurmuliavo daugybė žmonių. Pasisekė patekti į spektaklį ir antrą kartą (kažkokiais rūsiais mus įvedė teatro darbuotojai ir leido susėsti ant studentų nusėdėtų laiptelių beletaže), ir tąsyk mus visus labiausiai nustebino, kad vaidmens piešinys nė per nago juodymą nebuvo pasikeitęs: jis viską darė taip pat, nenuleidęs kartelės, visiškai atsiduodamas vaidmeniui. Ir taip vaidino, regis, dešimt dienų po du spektaklius per dieną! Po to, kai jau buvom matę scenoje „aistrų draskomą“, visą prakaituotą, užkulisiuose tolydžio keičiantį baltus marškinius ir injekcijomis gaivinamą Hamletą – Jevgenijų Samoilovą Majakovskio teatre, Scofieldo menas mums atrodė išgrynintas, taurus ir sunkiai pasiekiamas. Šis „Hamletas“ buvo ir nuostabi nauja pamoka, leidžianti pažinti, lyginti ir suvokti tikrosios meistrystės, anglų mokyklos tradicijos bruožus, kai nelieka vietos atsitiktinumui (to juk labiausiai nekentė Gordonas Craigas, svajojęs apie tiksliai veikiantį aktorių-marionetę). Mūsų susižavėjimas ir nuostaba nelabai patiko kai kuriems dėstytojams, ypač tiems, kurie buvo linkę aiškinti, kad tik Stanislavskio „sistema“ yra tikras ir patikimas daiktas, tik sovietinis realistinis, jausmais grindžiamas teatras yra tikras teatras.

Po keliolikos metų Maskvoje išgarsės naujas Hamletas – Vladimiras Vysockis žinomame Jurijaus Liubimovo spektaklyje. Kitų personažų nebepamenu, jie nebuvo įdomūs. Na gal dar Alos Demidovos Gertrūda liko atminties pakrašty. Ištikimiausia Vysockio partnerė per visą spektaklį buvo Davido Borovskio scenografija su įžymiąja megzta uždanga, kuri personažus slėpė, galėjo būti grėsminga, galėjo juos išskirti ir net nušluoti nuo scenos... Ji judėjo scenos erdvėje visomis kryptimis, ji simbolizavo ir Laiką, ir Epochą, ir rūmų atmosferą. Vysockis atėjo į sceną apsivilkęs savo mėgstamą juodą golfą, su gitara rankose – toks visiems pažįstamas ir savas, sukaupęs visą kartos skausmą ir sąžinę.

Lietuvos teatre įsiminė švarus, nekaltas, tyro žydrų akių žvilgsnio, pakilus Henriko Kurausko Hamletas tradiciniu juodu aksominiu kostiumėliu, stebinantis nūdiene ironija ir sarkazmu pseudoistoriniame „gotikiniame“ Juozo Rudzinsko spektaklyje (1959). Ir jau daug vėliau atėjo labai lietuviškas, dar patiklus, kupinas Sąjūdžio dvasios „Hamletas“, kuriame Andriaus Mamontovo danų princas buvo kažkuo artimas Vysockio Hamletui – taip pat iki skausmo savas. Abu jauni, abu bardai, poetai. Šis Eimunto Nekrošiaus spektaklis buvo viena aukščiausių jo kūrybos ir lietuvių teatro viršukalnių. Dar buvo kiti lietuviški „Hamletai“ – Irenos Bučienės su Romu Ramanausku, Oskaro Koršunovo su Dariumi Meškausku, bet jie jau tarsi nebeturėjo reikšmingo, visiems mums rūpimo leitmotyvo. Juose dominavo režisieriaus įmantravimai...

Dar didesnis atradimas man buvo **Bertolto Brechto teatras**, atvykęs į Maskvą 1957 metais, tuoj po dramaturgo mirties, dar neataušęs. Nors, beje, ir vėlesnių metų gastrolėse šis teatras išlaikė aukštą kūrybos lygį ir disciplіną.

Apie teatro, oficialiai vadinamo „Berliner Ensemble“, atvykimą į Maskvą sužinojom iš savo dėstytojų. Helga Ivanovna pasakė, kad labai svarbu tai pamatyti ir palyginti su sovietiniu teatru. Sakė, kad nereikia tikėtis stebuklo, nes tai esąs visai kitoks teatras, negu mes turime: vokiečiai šalti, racionalūs, aišku, geri aktoriai, bet jų teatras neprovokuoja jausmų, nejaudina. Mūsų kurso vokiečiai, ypač jautrusis Verneris, labai jaudinosi laukdami garsiųjų tėvynainių. Rusiją jie jau buvo spėję šiek tiek pažinti, be to, ir nuo karo tepraėjo vos dešimtmetis... Vaidino berlyniečiai mūsų instituto pašonėje, Majakovskio teatre, ir buvo pasirūpinta, kad studentus įleistų nemokamai.

Studijų metais matytas Brechto teatras mus, 6-ojo dešimtmečio bundančius siaurakakčius, didžiai nustebino ir iškėlė daugybę klausimų. Labiausiai mane žavėjo blaivi mintis, aiški koncepcija ir visa ko atlikimo perfekcija. Ir labai savotiškas vokiškas emocionalumas, kuris visiškai užvaldė publiką jiems vaidinant antikarinę pjesę „Ką tas karys, ką šitas“. Stebino tobulai darnus aktorių ansamblis, o tragiška Brechto žmonos Helenės Weigel Motušė Kuraž sukrėtė ir įsirėžė atmintin visiems laikams. Ir – visus vaidmenis meistriškai ir žaviai atlikęs Ekkehardas Schallis, kurį beveik įsimylėjau! Vokietijoje matyta „Artūro Ui karjera“ ir vėl Maskvoje „Koriolanas“, pagrindinius veikėjus vaidinant Schalliui, dar

Nukelta į p. 4 ►

Rašymas ir literatūros kūrinys „post-truth“ pasaulyje

László Krasznahorkai. *Priešinimosi melancholija.*
Romanas. Iš vengrų k. vertė Vitas Agurkis.
V.: Kitos knygos, 2016. 336 p.

Mintis, kad netolimoje ateityje kitu JAV prezidentu taps Donaldas Trumpas, prieš penkerius metus būtų skambėjusi arba kaip nesąmonė, arba kaip idėja neblogam distopiniam romanui. Tačiau šitas neparašytas bestseleris kažkokiu gudriu būdu tapo realybe. Tad galime klausti, koks vaidmuo liko fikcijai, kai pats mus supantis pasaulis tapo toks fantastiškas.

Jau kuris laikas gyvenu tarp Lietuvos ir Budapešto. Praėjusių metų pabaigoje Vengrijos sostinėje lankėsi rašytoja Giedra Radvilavičiūtė. Susitikime su vengrakalbiais savo skaitytojais rašytoja minėjo, kad jai įdomus tikrovės ir literatūros santykis. Anot jos, geri kūriniai, viena vertus, išauga iš atidaus kasdienybės stebėjimo, kita vertus, vėliau grįžta į kasdienybę ir kartais daro jai įtaką.

Apie literatūrą dažnai mąstome kaip apie kažką, kas yra šalia gyvenimo. Kažką, kas kartais geba priartėti prie tikrovės, ją sutrikdyti, nušviesti ir nuskaidrinti. Vieni rašytojai ieško žodžių, kurie leistų tiksliau nusakyti tikrovę, kiti – žodžių, kurie kurtų naujus pasaulius. Tačiau daug įdomesniu laikyčiau klausimą: kas gi verčia rašytoją rašyti? Arba, jei prisiminsime Roland'ą Barthes'ą, kas ir kodėl rašosi? Kamgi kažkas veržiasi iš anapus į šiapus?

Leidykla „Kitos knygos“ neseniai išleido vieno žymiausių šių dienų vengrų rašytojų László Krasznahorkai romaną „Priešinimosi melancholija“. Pasirodęs lūžiniais 1989 m., šis kūrinys leidyklos ir vertėjo Vito Agurkio dėka pagaliau išleistas ir lietuvių kalba. Istorija nesikartoja, tačiau ji rimuojasi. Prieš 29 metus parašytas romanas skamba taip, lyg jis būtų išleistas vakar. Kūrinyje pasakojama istorija, kaip vieną dieną Vengrijos provincijos miestelio ramybę sutrikdo nežinia iš kur atklydęs cirkas, kurio didžiausia atrakcija – milžiniška banginio iškamša. Miestelyje netrukus įsivyrauja chaosas.

1989 m. įvykusi Berlyno sienos griūtis nuvylė rašytoją, jis yra teigęs, kad anksčiau „gyvenimas Vengrijoje buvo visiškai nenormalus ir nepakeliamas, o po 1989 m. jis tapo normalus ir nepakeliamas“[1]. Rizikuoju atlikti tiesmuką kūrinio interpretaciją, tačiau cirkas, banginiu įsiveržęs į apsnūdusią ir užpelkėjusią Europos provinciją, buvo rinkos reformos, žadėjusios atrakcijų ir iki tol nematytų dalykų ir įplaukusios čia banginiu (tiesa, jau iš pat pradžių negyvu), kaip nepajudinamas istorijos triumfo faktas, kuriam priešintis buvo gan bergždžias ir melancholiškas darbas.

Kai pagaliau pabaigiau kelis mėnesius trukusį ir su pertrūkiais vykusį skaitymo darbą, pirmas į galvą atėjęs klausimas buvo toks: kodėl rašytojas rašo? Keli šimtai puslapių, kurių skaitymą gerai apibūdina rusiškas posakis „ir norisi, ir badosi“. Ir tuomet prisiminiau ne Krasznahorkai, o kitą puikų vengrų menininką – kino režisierių Bélą Tarrą. Beje, mėgstantį ekranizuoti Krasznahorkai kūrybą. Kartą susitikimo su žiūrovais metu Kaune kažkas jo paklausė, kodėl jis kuria būtent nežmoniškai lėtus ir skausmingus filmus. Į klausimą režisierius atsakė maždaug taip: tam, kad prie greito gyvenimo tempo pripratęs žiūrovas gautų laiko išvysti ir suprasti. Ne tik malonius dalykus. Susitikimo metu rašytoja Giedra Radvilavičiūtė svarstė, kad galbūt už ribos tarp tikrovės ir fikcijos nusitrynimą bus atsakingi socialiniai tinklai ir virtualybė. Juk būtent čia per ganėtinai trumpą laiko tarpą gali nutikti šimtai įvairių netikėtų ir įdomių dalykų ir kartu nenutikti nieko reikšminga.

Tad jei kartais į kasdienį ir it šiltnamis ramų gyvenimą per rašytoją veržiasi fantazijos gaivalas, tai ar nėra galimas ir atvirkščias scenarijus, kai pats gyvenimas ir tikrovė veržiasi į kažkada jos vietą užėmusią fikciją? Šiuo požiūriu įdomi aptariamos knygos vertėjo Vito Agurkio patirtis: „Kai verti, nieko nematai aplink, nieko negirdi ir nieko nenori girdėti. Tačiau kyla ir baimė – ar aš nepadarysiu tiek kūrinių ir tekstų, kiek yra sakinių, nes susipina tos plotmės, be galo gražiai susipina. Verčiau toliau, išverčiau porą lankų leidyklai. Daviau paskaityti savo sūnui, kuris yra istorikas, bet jis išmano literatūrą, gali orientuotis – pasakiau jam, paskaityk ir atvirai pasakyk. Jis pasakė – su sakiniais kaip ir sueina, viskas nesipjauna, tačiau sakinių viduje – darbo dar išsijuosus iki prakaito. [...] Man pasirodė ponas László Krasznahorkai toks įnoringas autorius, taip mane šokdinantis, kaip dar nė vienas autorius manęs nešokino.“[2] Visgi, didžiam skaitytojo džiaugsmui ir skausmui, knyga buvo išversta.

Slovėnų filosofas Slavojus Žižekas yra provokavęs, kad laimė niekuomet nebuvo svarbi. Laimė, pasak jo, skirta oportunistams. Vienintelis būdas pasiekti visišką pasitenkinimą yra nuolatinė kova, ypač – kova su savimi. „Jei nori išlikti laimingas, tau tereikia išlikti kvailam. Autentiški meistrai niekuomet nėra laimingi, laimė – vergų kategorija.“[3] Į miestelį įsiveržęs cirkas ir jo sukeltas chaosas galiausiai tampa puikiomis kopėčiomis, kurias pasitelkusi saujelė oportunistų, prisidengusių visuomenine švarinimosi, tvarkymosi ir atsinaujinimo idėja, miestelyje galiausiai įveda fašistinę tvarką. Ir niekas iš miestelio gyventojų nesupranta, kokia tragedija juos ištiko.

Tad ką gi gali rašymas ir literatūros kūrinys „post-truth“ epochoje? Kokį vaidmenį jam paliko tikrovės vietą užėmusi fikcija? Ar tik primygtinai rodyti, kad išėjimo nėra?

Atėmė žadą, kai rinkimus laimėjo Trumpas arba Naisių princas? Labiausiai norėtumėte, kad tai būtų netiesa, imate dairytis vilties, kažko, kas teiktų atramą ir leistų priešintis įsigalėjusiam absurdui? Atsiribojate nuo visų jus supančių „nesąmonių“, o jėgų ir išminties semiatės iš pasakojimų, kuriuose visas yra aišku: čia – herojus, čia – grėsmė. Tačiau Krasznahorkai nesiūlo vilties. „Priešinimosi melancholija“ inspiruoja kitkam – veikti iš nevilties, iš minties, kad viskas taip blogai, jog nebelieka nieko kito, tik beprasmiškai priešintis.

Romanas primena dar ir tai, kad tikrai svarbu ne faktai, ne kas teisus, o kas meluoja, o tai, kas kalba faktus ir tiesą. Vienas kūrinio herojų – kvailys Valuška – atgavo protą, jo bičiulis ir globėjas Estera – emocinį intelektą, tačiau visa tai tapo nebesvarbu, nes visko pabaigoje paskutinė juokėsi oportunistė Esternė. Todėl svarbiausia sekti ne paskui tiesą, o paskui interesus. Matyt, literatūra gali priminti žmogui apie jo interesą išlikti ir būti išties laimingam. Tą ji daro ugdydama jo ištvermę, ne nuramindama, ne suteikdama vilties ir užuovėjos, o priešingai – išvydama lauk, palikdama šaltyje, lietuje ir griuvėsiuose valandai, o gal ir visam rudeniui, kol bus susiprasta, kad jeigu kažkas savo interesui sugebėjo pajungti visą chaosą su visa jo tiesa ir melu, vadinasi, dalykų padėtis nėra griežtai nulemta ir nepajudinama. Kitaip tariant, literatūra moko, kad pasaulis gali būti visoks, ne tik kažkieno primesta svetima fikcija, bet ir tai, ką neapsikentę galime sau ir kitiems susikurti patys.

– KAROLIS DAMBRAUSKAS –

[1] https://www.theguardian.com/books/2012/aug/24/laszlo-krasznahorkai-interview
[2] https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/l-kraznahorkai-knygos-priesinimosi-melancholija-vertejas-ne-vienas-kitas-autorius-taip-manes-nesokdino-286-815644
[3] http://zizek.uk/the-guardian-webchat/3/

Vakarų vėjai

Atkelta iš p. 3

kartą įtikino, koks puikus šis atviras, sukauptas, švarios, raiškios formos ir nepaprastai emocingas, muzikalus, poetiškas teatras. Paskutines „Berliner Ensemble“ gastroles Maskvoje stebėjau jau po studijų, gerokai įsigilinusi į Brechto teatro sistemą, apie jas net rašiau. Ne kartą buvau klausiusi ir Kurto Weillio, dirbusio su Brechtu, zongų ir kitos jo muzikos. Pamenu, anuomet kažkam ėmiau ir pasakiau, kad tai nesenstantis teatras, nors čia pat suabejojau: vargu ar įmanomas toks reiškinys kaip nesenstantis teatras?

Beje, kad palygintume, čia derėtų pridurti ir keletą žodžių apie lietuviškas Brechto dramaturgijos patirtis. Būta tikrai gerų spektaklių. Pirmiausia – Andrejaus Gončiarovo režisuota „Trigrašė opera“ Kaune, Viktoro Galickio „Ponas Puntila ir jo tarnas Matis“ Rusų dramos teatre, Povilo Gaidžio „Motušė Kuraž“ Klaipėdoje ir gal pats geriausias – Aurelijos Ragauskaitės „Gerasis žmogus iš Sezuano“ su puikiais Vytauto Kernagio zongais Klaipėdoje, o paskui ir Rimo Tumino sunkiai iššifruojamas „Galilėjaus gyvenimas“. Visi minėti režisieriai stengėsi, pasak Aurelijos Ragauskaitės, „pakeisti teatrinio mąstymo mechanizmą, kuriuo vadovautasi dešimtmečiais“ („Režisierės užrašai“, p. 183). Bet įnikti į Brechto „sistemos“ įsčias, pasiekti tokios spindinčios meistrystės, tokio minties skaidrumo, kokį rodė „Berliner Ensemble“, niekas negalėjo. Ne tos šaknys, ne tos tradicijos, ne ta mokykla. Ir ne tos sąlygos.

Kabukio teatro stebuklas. Kaip patekau į spektaklį, kai Maskvoje viskas keldavo ažiotažą? Vachtangovo teatro bilietininkės su lengvu akcentu paklausiau, ar galėčiau pamatyti administratorių. Ji pasakė: „Пожалуйста. По коридору прямо и направо.“ Aš nustėrau – juk ji jau įleido mane! Bet vis dėlto nuėjau pas administratorių. Užgulę kažkokius popierius kabinete, apsivilkę brangiais kostiumais, sėdėjo du vyrai ir rūkė gerus rūkalus. Visko matę cinikai, kuriems bilietas – tik prekė. (Vachtangovo teatras jau anuomet išvažiuodavo į užsienį. Sodriai išsidažiusios vulgarios artistės, panašios į Obrazcovo teatro lėles-miesčiones, grįždavo iš tų kelionių gausiai apsipirkusios, išsipūtusios, kupinos paniekos savajai aplinkai. Teko tokių matyti Teatro draugijos, Meno darbuotojų namų vakaruose, Žurnalistų namų restorane; soties garas jau sklido ir nuo scenos…) Vienas iš jų su ironija balse paklausė: „Чем могу служить?“ – „Я студентка ГИТИСа. Желаю попасть на спектакль. Интересуюсь Восточным театром.“ – „Вы что, не русская? В театр захотели?! А на улице что творится – видели?!“ Linktelėjau galvą. „Ну ладно, идите, чёрт с вами“, – ir numetė leidimą. Su vieta parteryje! Nuėjau padėkoti bilietininkei. Spektaklis man priminė Gerceno gatvės antikvariate nusipirktas knygas su įvairių Genroku epochos dailės mokyklų piešiniais, „užrakintais“ žalsvuose drobiniuose viršeliuose su kilputėmis, pervertuose plona bambukine lazdele. Spektaklyje atpažinau kažką jau matyto. Atrodė, kad scenoje atgimė ir pradėjo judėti, plaukti Renesanso dvasia alsuojančios Genroku epochos graviūros – spalvingos, jausmingos, kupinos gyvenimo kvapų. Mane stulbino stilingas reginys, pripildytas neįprasto instrumentų skambėjimo, garsų, balsų ir keistų paslaptingų šūksnių. Žmonės, panašūs į lėles, išdidžiai vilkėjo savo kostiumus, kaukšėjo medpadžiais; per visą salę kairėje pusėje virš žiūrovų galvų ištiestame įžymiajame „gėlių take“ meistriški aktoriai eksponavo, demonstravo ir visu kūnu skleidė tradicinių teatrinių kabukio kostiumų grožį, lyg sulėtintuose filmo kadruose rodė įspūdingiausias personažų pozas – savotiškas *katas*. Stebino ir greta žmonių veikiančios fantastinės būtybės – žmonės liūtų galvomis su baltais ir raudonais ilgaplaukiais, žemę šluojančiais perukais, ir trapios moterys, įsisupusios į nežemiško grožio kimono, panašios į plaštakes. Moterys, tobulai vaidinamos vyrų... (Praeis keli dešimtmečiai, jau būsiu susirinkusi nemažai medžiagos apie japonų ir kinų teatrą, ją po truputį dėstysiu prie Vakarų teatro kurso, paskui įkalbėsiu dekanę ir katedros dėstytojus leisti man skaityti atskirą Rytų teatro kursą. Bet įdomiausia buvo pradžia, tos mažutės įspūdžių ir žinių sėklytės, iš kurių radosi poreikis ne tik pačiam žavėtis, bet ir kitus užkrėsti savo slapta aistra.)

Jau vėliau didžiulis atradimas ir malonumas buvo ir įžymių prancūzų teatro ir kino aktorių **Madeleine Renauld ir Jean--Louis Barrault trupės** gastrolės Maskvoje. Režisieriaus ir mimo Barrault, studijavusio pas garsų mimą Étienne'ą Decroux, pantomimos spektaklis (pavadinimo tiksliai nebepamenu) buvo techniškai švarus, vaizdingas, ekspresyvus. Tiksliai ir subtiliai atkurtoje provincijos balagano aplinkoje, tirštoje bręstančios tragedijos atmosferoje buvo kažkas feliniška; bet labiausiai jaudino jo paties, nebejauno meistro, vaidinamas pavargęs cirko jojikas ir nuvarytas žirgas viename kūne, išgyventas ir perteiktas iki menkiausio niuanso, iki odos virptelėjimo po baltu triko ir netvirto pavargusių kojų žingsnio. Praėjo ne mažiau kaip pusė amžiaus, o aš ir dabar matau jo kentaurą prieš akis lyg gyvą...

Rytojaus dieną klausytis prancūzų poezijos vėl ėjau su Aldona Dvarionaite, kuri tuo metu Maskvos konservatorijoje tęsė aspirantūros studijas. Nustebom pirmą kartą pamačiusios teatre prieš spektaklį iš pintinėlių pardavinėjant mažytes pietietiškų gėlių puokšteles (manau, kad tai sugalvojo teatro administratoriai, norėdami pamaloninti prancūzų įžymybes), mes jų, aišku, nusipirkom po keletą. Poezijos vakare atsivėrė skaisti, skambi, švari erdvė, kupina kūrybos dvasios ir grožio. Tuščioje, gerai apšviestoje scenoje ant lengvos barokinės sofos sėdėjo aktorės, apsivilkusios elegantiškomis XIX–XX amžių sandūros damų vakarinėmis suknelėmis, už jų stovėjo keli frakuoti aktoriai. Jie pakaitomis skaitė žymiausių amžių sandūros poetų eiles. Atrodė, lyg salone būtų susibūrę poezijos mėgėjai ir dalinęsi vienas su kitu tuo, ką mėgsta. Tai buvo tas atvejis, kai nemokėdamas kalbos viską supranti ir jauti. Kai žodis ir jo skambesys veikia kaip muzikos garsai. Su jais mus pasiekė stipri prancūziškojo meno, prancūziškosios pasaulėjautos banga. Publika, o čia buvo ir senosios kartos žmonių, kurie tą kalbą mokėjo, stovėdama dėkojo aktoriams už nepaprastą išgyvenimą. Mudvi su Aldona mėtėm gėles į sceną, šaukėm „bravo“, o paskui išėjom į Nikitos bulvarą, stovėjom po senais medžiais ir verkėm apsikabinusios: kodėl visa tai ateina tik dabar, tik pro svetimų durų plyšį, kodėl?!

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

Literatūros maištininko išpažinimai

Witold Gombrowicz. *Lenkiški prisiminimai*. Iš lenkų k. vertė Irena Aleksaitė. V.: Odilė, 2017. 231 p.

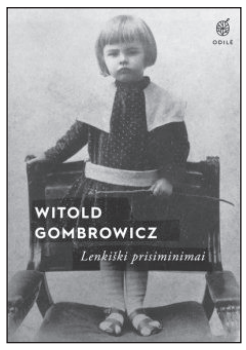

1939 m. liepos pabaigoje Witoldas Gombrowiczius leidosi į kruizinę kelionę – nauju laivu „Chrobry“ iš Gdynės uosto išplaukė į Argentiną. Buenos Aires laivas pasiekė beveik po mėnesio. Rašytojas nusprendė kurį laiką pabūti Argentinoje, dar nežinodamas, kad į Lenkiją niekada nebegrįš (nors į Europą grįžo 1963 m.).

Apie tai šioje knygoje nepasakojama, čia autorius kalba apie savo gyvenimą tėvynėje iki lemtingo išvykimo, o ypač apie nepriklausomybės dvidešimtmetį – 1919–1939 m. Nors skeptikas iš prigimties, į labai daug ką žiūrintis kritiškai, Gombrowiczius žvelgdamas „iš perspektyvos“ pripažįsta, kad tas laikotarpis „buvo didelis žingsnis pirmyn. Gal pats didžiausias papročiuose. Žingsnis nuo pono su blauzdinėmis, katiliuku, lazdele, lakuotais bateliais iki atsilapojusio jaunimo, kuris turėjo žengti į Antrąjį pasaulinį karą“ (p. 194).

Čia apie Lenkiją ir lenkų tautą, bet visoje knygoje matome, kaip lenkiškumas ir patriotizmas šiam priešgynai ir ikonoklastui buvo sunkiai virškinami dalykai. Nors taip pat matome, kad jokio priešiškumo Lenkijos valstybei jis nejautė, bet, būdamas maištingas menininkas individualistas, negalėjo pakęsti jokių kolektyvinio garbinimo pavidalų: „nors dvasiškai labai intensyviai išgyvenau bundančią lenkiško gyvenimo naujybę, realybėje su ja ryšio užmegzti negebėjau“ (25).

Jis maištavo ne tik prieš vyraujančius politinius jausmus, bet ir prieš įsigalėjusią „kultūrinimosi“ sampratą bei pareigą: „1928 m. studijuodamas Paryžiuje jokiuose muziejuose nesilankiau, niekuo nesidomėjau“ (72). Toliau aiškina, kad tokią nuostatą iš dalies lėmė ryžtingas priešinimasis visų įmanomų stabų statusui – ir tautinių, ir tarptautinių. „[…] išnaudoti Paryžių man trukdė būtent poreikis išlaikyti nepriklausomybę, orumą ir išdidumą, trukdė baimė tapti mokiniu, mėgdžiotoju, pasekėju, susižavėjėliu, tamsuoliu“ (75). Užtat po kurio laiko įsitraukė į karštas diskusijas su prancūzais vienoje kavinukėje, nes tada sučiupo „už ragų“ „vakarietiškos viršenybės jautį“.

Bendrosioms tiesoms ištikimas skaitytojas čia turėtų jausti paskatą prieštarauti – esą šiaušdamasis prieš aukščiausią pasaulinę kultūrą nuskurdini save ir taip galbūt atimi iš savęs galimybę tapti geresniu menininku. Toks skaitytojas būtų teisus bendrųjų tiesų ir savo santykio su jomis atžvilgiu, bet ne Gombrowicziaus atžvilgiu. Tokiu išskirtinai savitu rašytoju jis galėjo tapti tik eidamas atskiru savo keliu – iš prigimtinio impulso buvo kitoks, norėjo būti kitoks ir sukūrė kitonišką literatūrą.

O pasaulinės kultūros jis anaiptol nevengė, priešingai – piktinosi, kad jai mažai skiriama dėmesio mokyklose, kad ten nekalbama apie Kantą, Schopenhauerį, Nietzschę, Hegelį, siurrealizmą ir pan. Tad maištauti ėmė jau mokykloje:

– Pone mokytojau, kodėl lenkų mokyklinis jaunimas nesimoko to, dėl ko iš tikrųjų verta stengtis, o kiša sau į galvą antraeilius dalykus?

– Apie ką čia kalbate, Gombrowicziau? Ką tai reiškia?

– Na, per lenkų literatūros pamokas turime kalti Mickevičių, Słowackį ir Krasińskį, nors jie pasaulio literatūros fone yra antraeiliai […]. Bet neturime supratimo apie Shakespeare'ą ar, pavyzdžiui, Goethę. (37)

Paralelių su lietuvių literatūra čia nekišime, bet mirktelėsime akį ties kita citata: „Tokio realizmo kaip Uniłowskio šiais laikais per maža. Jo literatūra nebuvo nei pakankamai kūrybiška, nei pakankamai naujoviška, kad taptų išties svarbia“ (193). (Dažno lietuvių rašytojo taip pat, net ir XXI a.)

Iš tokios Gombrowicziaus laikysenos reikia išvynioti dar vieną svarbią giją: maištaudamas nesusireikšmino (išskyrus nebent kai kuriuos savo kūrybos akcentus), netapo įsitikinusiu, kitus smerkiančiu teisuoliu. Jau daug vėliau „Dienoraštyje“ jis tai ir pabrėžė atsakydamas vienam kritikui, teigusiam, kad maištingų akibrokštų lenkų literatūroje yra buvę ir daug anksčiau už Gombrowiczių. Bet tie ankstesni autoriai, kritikuodami visuomenę ar lenkų tautą, save laikė aukščiausiu teisėju, o, pvz., „Ferdydurkėje“ subjektas ironiškai žvelgia ir į save, ne tik į kitus, be to, problematika orientuota ne į visuomenę, o į asmenį.

Provokuoti šis ikonoklastas mėgo ne tik literatūroje, bet ir gyvenime – draugijoje neretai tyčia rėždavo tai, kas nepatiks aplinkiniams. „[…] man patinka prieš menininkus rodytis kaip buržujui, o prieš buržujus kaip menininkui – kad panervinčiau“ (70). „Buržujus“ čia pavartota ne siaurąja, o platesne prasme. Gombrowiczius buvo iš bajorų, iš „ponų su blauzdinėmis, katiliuku“ ir t. t. Šiuose autobiografijos fragmentuose tai vienur, tai kitur matome, kad jo sąmonėje ir elgsenoje kaleidoskopiškai keitėsi skirtingi pradai – magėjo maištauti prieš aristokratišką (išsi)auklėjimą, bet dažną kartą norėjosi laikytis aristokratiškai. Galų gale anaiptol nesinorėjo atmesti socialinės padėties suteiktos gerovės – juk jam neteko daug rūpintis pragyvenimu, sunkiai dirbti.

Vis dėlto maištingoje sieloje minčių kildavo visokių. Nebuvo realu, kad šis individualistas įsitrauks į kokią nors organizuotą politinę veiklą, bet štai iš šio paaiškinimo galime apskritai suprasti vieną iš priežasčių, kodėl Europoje ir kitur nereta pasiturinčios šeimos atžala stojo į radikalaus revoliucinio priešinimosi kelią:

[…] mane kartais užpuldavo gili neviltis, visiškos niekybės jausmas. Argi tai gyvenimas? Ar ir toliau taip parazituosiu – leisiu laiką rašinėdamas, žaisdamas tenisą, praktikuodamasis teisme – nes tai nebuvo tikras darbas, tik priedanga. Mane buvo apėmęs aklas įsiūtis dėl visko, kas lengvino gyvenimą – pinigai, kilmė, išsilavinimas, giminystės ryšiai, – kas mane pavertė sibaritu ir tinginiu, kas tarsi stiklo plokštė skyrė mane nuo gyvenimo ir vis labiau graužė, aš tik per plauką netapau komunistu. Niekada nebuvau toks artimas komunizmui kaip tada, nusivylęs, tuščias, pritvinkęs piktumo ant savęs. Mielai būčiau komunizmą panaudojęs kaip įrankį sunaikinti tas aplinkybes, kurios mane taip fatališkai apibrėžė. (98)

Būdamas priešgyna, Gombrowiczius pritarė anaiptol ne visiems panašiems į jį. Kritiškai taręs, kad „Lenkijoje literatą lengviau įsivaizduoti be plunksnos nei be taurelės“ (128), ne menkiau kaip koks tvarkingas pilietis supeikė vieną bohemininkų grupelę: „Kasmet juos vis giliau gramzdino paleistuvystė ir visos su tuo susijusios kiaulystės – kasmet vis labiau prasilošę, vis girtesni ir vis labiau kenčiantys“ (132).

Atsainiai žiūrėjo į poetus, „kurie, kilę iš žemesniųjų visuomenės sluoksnių, tapo pasekėjais visokiausių siurrealizmų, dadaizmų ir panašių ultramodernizmų, maskuojančių esminius primityvizmus ir atsilikimą“ (133).

Buvo gana ambicingas rašytojas, nepatikliai žvelgiantis į konkurentus („pavydas yra literatų bruožas“, 140). Nemažai bendravo su dviem rašytojais – Stanisławu Ignacu Witkiewicziumi ir Bruno Schulzu, – juos vertindamas kaip artimus sau tuo, kad metė iššūkį vyraujančioms lenkų literatūros madoms, buvo novatoriai ir maištininkai. Išreiškęs susižavėjimą Schulzo stiliumi, jautrumu formai, čia pat pridūrė priekaištų – „nemokėjo išeiti už savo gana skurdžios problematikos ribų“ (139). Bet tai norint galima pavadinti „skurdžiu“ požiūriu, nemokėjimu ar nenoru iki galo suprasti dar vieno savaip kitoniško talento. Ir nė su vienu iš jų neužmezgė nuoširdžios draugystės. O štai literatūrinės periodikos redaktorius Mieczysławas Grydzewskis, anuomet iš aukšto žiūrėjęs į Gombrowiczių, dabar „turėtų rautis plaukus, nes šiandien mano knygos Europoje yra vertinamos“ (152).

Labiau norisi vertinti tai, kad rašytojas suvokė savo išskirtinumą ir kūrybinį polinkį ne kaip „dievų dovaną“, o kaip „ligą“, kaip tai, kas sveiko normalumo požiūriu yra nepriimtina, svetima. „Lenkijoje išvis niekas nesuvokė, kad menas ir dvasinis pasaulis apskritai siejasi su liga“, – teigiama šioje knygoje (125). Šia prasme Gombrowiczius, kaip ir Witkiewiczius bei Schulzas, tęsė „apsėstojo“, dostojevskiško rašytojo liniją.

Lietuviškai turime jau gerą stirtą šio unikalaus rašytojo knygų, daugelį jų gerai išvertė Irena Aleksaitė, o ir šiam vertimui sunku rasti didesnių priekaištų. Tad baigdamas tik pabambėsiu dėl to, kas tiesiogiai su vertimu nesusiję, – datų rašymo būdo. Šioje knygoje kai kurie fragmentai yra su tiksliomis parašymo datomis, kaip dienoraščio įrašai, pvz., 1961 06 23. Taip yra vertime, ir šis buhalterinis datos rašymo būdas, naujaisiais laikais kažkada pasiūlytas VLKK tik kaip rekomendacija, tinkamas oficialiems dokumentams, masiškai išplito kaip maras. O juk lenkiškame originale kitaip: 23.VI.61. Tad ir lietuviškai buvo galima parašyti taip pat elegantiškai ir patogiai (tik mūsiškai sukeitus skaičius): 61.VI.23 (arba 1961.VI.23).

– LAIMANTAS JONUŠYS –

NICOLE BARRIÈRE

Nicole Barrière (g. 1952) – prancūzų poetė, eseistė, vertėja. Eilėraščiai parašyti po 2017 m. vasaros kelionės po Lietuvą.

•

Kitame Europos pakrašty – Lietuva. Karšta, labai karšta. Taip karšta, kad Baltijos jūra pilna medūzų.
Sugrįžtu po penkiolikos metų... šalis pasikeitė, miestai vilioja įvairiausiomis rugpjūčio pradžios linksmybėmis. Laisvasis pasaulis jau tikrai čia... su „McDonald's“ ir „Coca-Cola“.
Visgi gera per tokią kaitrą atsigaivinti keistoku, fermentuotu, pagamintu iš juodos duonos gėrimu, tuo pat metu primenančiu ir sidrą, ir alų. Skanu ir gaivu!
Vilnius – tūkstančio bažnyčių miestas. Viena už kitą puošnesnės. Išpuoselėtos, įtrauktos į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą.
Bet atrodo, kad turistų jose daugiau negu tikinčiųjų. Ir jokių pridengtų veidų. Čia madinga laisvė.
Šiame mieste dabar viešpatauja lengvas nerūpestingumas.
Tūkstančiai bažnyčių ir tūkstančiai kvadratinių kilometrų miško, daugybė ežerų ir puikiausių parkų, kviečiančių pailsėti ir pasvajoti, gatvės ir paminklai poetams, tokiems kaip Adomas Mickevičius, jį iki šiol savinasi net trys šalys – Lenkija, Lietuva ir Baltarusija!
Gėrėjausi memorialine lenta Milošui atminti labai gražaus senojo Universiteto kiemelyje.
Vienu žodžiu, niekas negali sustabdyti progreso, ir pasitelkdami internetą mes galime nemokamai bendrauti su draugais, esančiais Sicilijoje ar Graikijoje... Žinoma, suvoki, kad visa tai yra, bet kai gali patirti... Tai nuostabu.
Graži vasara.

•

Šiaurės kryptis.
Ilgas kelias per Lietuvą iš Vilniaus.
Alinanti kaitra.
Toks įspūdis, tarsi būtume patekę į filmą ir jame pasiklydę. Miškai ir beržynai.
Neaprėpiamuose laukuose kuliami javai, pats pjūties įkarštis. Staiga pasukame iš kelio.
Autobusas trumpam sustoja tiesiog kažin kur!
Ar kelionę baigsim prie Kanto kapo ar kokioje nors gintaro kasykloje?
Pagaliau Klaipėda.
Plačiai išsidriekęs, erdvus miestas. Upėje įspūdingo baltumo burlaivis. Jis – neatsiejama šio peizažo dalis.
Malonu pasivaikščioti palei krantinę.
Net vėlyvą popietę dar labai karšta.
Sėdame į keistą taksi mikroautobusą, lekiantį beprotišku greičiu ir sustojantį, kur tik kas paprašo. Belieka pasiduoti likimui, o tada jau bus, kaip bus. Taip gražu ir lengva, kad net laikas sustoja. Ar tiesiog plūduriuoja. Kaip burlaivio lynai.
O saulės blyksniai tarsi purslai atsimuša į jo korpusą.
Vakare, pakilę į kavinę, esančią ant stogo, iš čia veriasi vaizdas į miestą ir matyti uostas, grožimės saulėlydžiu virš Baltijos.

Klaipėda, rugpjūtis

Nukelta į p. 9 ►

ABRAHAM A. SACKS

Išvyka į Lietuvą. Kaunas

Dar XX a. pradžioje iš Žeimelio (dab. Pakruojo r.) į Jungtines Amerikos Valstijas emigravęs litvakas Abrahamas A. Sacksas 1930 m. aplankė tėvų ir protėvių žemę. Kelionės dienoraštyje fiksuotų įspūdžių ir pastebėjimų pagrindu po ketverių metų JAV buvo išleista A. A. Sackso knyga „Išvyka į Lietuvą“ – dokumentinėmis nuotraukomis iliustruotas savotiškas tarpukario Lietuvos gidas, kuriame kompaktiška enciklopedinė informacija gausiai papildyta turisto akiai atsivėrusiais gyvais kasdienio šalies gyvenimo vaizdais. Garlaiviu perplaukęs Atlantą, iš Brėmerhafeno per Brėmeną ir Berlyną traukiniu į Kauną atvykęs A. A. Sacksas apsistoja laikinojoje sostinėje, vėliau keliauja po provinciją, apsilanko gimtinėje, Šiauliuose, Panevėžyje, Rygoje ir Lietuvos Jeruzalėje Vilniuje. Siūlome ištraukų iš 5-ojo knygos skyriaus „Kaunas (Kovno)“, kuriame aprašomas sostinės gyvenimas ir miestiečiai žymiosios Vytauto Didžiojo metais vykusios Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos išvakarėse.

Nuotrauka iš *www.miestai.net*

Į Kauną (rusų valdymo metais vadintą Kovno) atvykau 23.15 val. Prieš įžengiant į geležinkelio stoties laukiamąjį teko praeiti pro kontrolierių, kuris iš visų keleivių rinko bilietus. Laukimo salėje besigrūdanti nekantri minia laukė draugų ir giminaičių iš Anglijos, Vokietijos, Amerikos – visų pasaulio kraštų.

Man pasirodė, kad čia išlipo dauguma traukinio keleivių. Tarp amerikiečių turistų buvo jauna moteris iš Filadelfijos su dviem vaikais. Ji nusisamdė uniformuotą nešiką padėti nusiboginti kelionės mantą į laukiantį taksi. Kai moteris padavė nešikui užsieninę monetą, šis iš pradžių ją pasvėrė delne; paskui išsitraukė akinius, nušluostė juos raudona nosine, užsidėjo ant nosies galiuko ir kruopščiai patyrinėjo abi monetos puses; galiausiai vokiečių, lietuvių ir anglų kalbų mišiniu paaiškino, kad tokių pinigų nepriima. Jis pageidavo amerikietiškų arba lietuviškų monetų.

Mano naujasis pažįstamas, medienos pirklys, atsiėmė savo vaisių krepšį, padėkojo už kompaniją ir prieš išsiskiriant pakvietė rytojaus dieną į savo namus arbatos. (Lietuviai, kaip ir rusai, yra dideli arbatos mėgėjai.)

Drauge su vokiečių prekiju, atvykusiu parodon, nusisamdėme taksi į viešbutį. Mūsų taksi buvo iš tų 90 proc. Kaune važinėjančių amerikietiškų taksi automobilių. Riedant gatvių grindiniu vairuotojas mus patikino, jog visai netrukus gatvės čia būsią asfaltuotos „taip kaip Amerikoje“. Kitą dieną aš iš tikrųjų pamačiau Laisvės alėjos (pagrindinės miesto gatvės) grindinį klojant asfaltu. Kokia puiki medžių eilė pagrindinės gatvės vidury!

Prekijas paprašė nuvežti į „Metropolio“ viešbutį, o aš pageidavau, kad mane paleistų prie „Lietuvos“ viešbučio, kurį Niujorke man nurodė P. Dauzvardis, Lietuvos vicekonsulas. Bet prieš pasiekdami tikslą išsiaiškinome, jog tai besąs tas pats viešbutis. Prie senojo „Metropolio“ prijungus priestatą, viešbutis buvęs pervadintas „Lietuva“.

Viešbučio administratoriaus anglų kalba man pasirodė silpnoka, o mano lietuvių jam – dar silpnesnė. Todėl pasirinkome tarpinę – vokiečių. Administratorius pranešė galįs man pasiūlyti apartamentus – svetainę, miegamąjį ir vonią – už 60 litų (litas lygus 10 amerikietiškų centų) parai. Kai pasakiau, kad aš – ne [bankininkas milijonierius] Andrew W. Mellonas ir net ne jo žentas ir kad man nereikia tokių prabangių apartamentų, jis skyrė man vienvietį kambarį už 9 litus parai su sąlyga, kad iki devintos ryto atlaisvinsiu jį, mat kambarys rezervuotas jau senokai prieš parodą. Be abejo, sutikau. Maniau lengvai susirasiąs gerą kambarį, bet kaip aš klydau!

Prekijas be jokių sunkumų gavo kambarį, nes buvo iš anksto užsisakęs. Dar mudviejų nepalydėjus į numerius, pasirodė jaunoji filadelfietė su dviem savo vaikučiais. Kambarių viešbutyje jau nebuvo likę, tad jai, žinoma, neliko nieko kito, kaip tik užsisakyti tuos apartamentus. Moteris sakė bandžiusi gauti nakvynę kitame viešbutyje, bet ją patikinę, kad be rezervacijos, ypač prieš tokią didelę šventę, tai neįmanoma, todėl ji džiaugėsi ir 6 dolerius parai kainuojančiais apartamentais, nes anksti ryte išvykstanti į Radviliškį. Uniformuotas viešbučio durininkas, padėjęs užsinešti bagažą laiptais į trečią aukštą (lifto nėra), meilikaudamas uždavė klausimą „angliškai“: „Noo gentleman, you come from Czikako?“

Tai buvo jam labiausiai įstrigęs didmiestis. Lietuvoje net buvo ką tik išleista [André Laurie] knyga „Dėdė iš Čikagos“. Net ir taksistas šnekėjo „angliškai“ *à la* čikagietiškai.

Tačiau vėliau nustebau, išgirdęs daugumą išsilavinusių lietuvių puikiai šnekant angliškai. Daugelis vietinių mokosi anglų ir jeigu taip toliau, netrukus ji taps vyraujančia užsienio kalba, bent tarp inteligentų. Lietuviai – tikri kalbų mokovai, nes šneka trimis, keturiomis, penkiomis ar netgi dar daugiau užsienio kalbų.

Aš buvau alkanas, po teisybei, išbadėjęs. Administratorius patarė nusileisti į viešbučio bufetą, kol neužsidarė, kur gaučiau šaltų užkandžių. [...]

Per didelius vargus man pavyko rasti laisvą vietą perpildytoje kavinėje. Ji buvo sausakimša amerikiečių turistų ir švenčiančių lietuvių karininkų.

– O, jūs irgi amerikietis! – šūktelėjo priešais sėdintis lietuvis, kai pasiūliau amerikietišką cigaretę. – Daug amerikiečių atvyko į iškilmes. Laikraščiuos rašo, kad šia proga į Lietuvą sugužėjo 10 tūkstančių amerikiečių.

Užsiėmę kelneriai lakstė nė nepastebėdami alkano vyruko, ir man neatrodė protinga blaškyti jų dėmesį. Vis dėlto iki uždarant kavinę man patiekė užkandžio. Vidurnaktį visos pasilinksminimo vietos ir prekybos namai užvėrė duris.

Pusę pirmos nakties jau gulėjau lovoje, bet, nors ir pavargęs, nepajėgiau užmigti. Daug keistų minčių lindo į galvą: „Ar tai tas miestas, apie kurį svajojau pastaruosius 20 metų?“

Antrą valandą, jau pradėjus švisti, vis dar būdravau. Kad ir kaip stengiaus, užmigt nepavyko; todėl pasiėmiau Lietuvos telefonų knygą (Virtono miesto Vakarų Virdžinijoje dydžio) ir bevartydamas aptikau gimtąjį Žeimelio miestą. Supratau, kad jis klesti, nes čia būta 13 abonentų, – nepalyginsi su tuo vieninteliu grafo Lieveno 1910-aisiais, kai išvažiavau. Tarp tų 13 abonentų suradau vargingiausio miestelio berniuko, tokio Izraelsono, vardą; jis, kaip vėliau sužinojau, buvo tapęs turtingiausiu Žeimelio žmogumi. Pagaliau apie šeštą užmigau.

Aštuntą ryto jau buvau gatvėje, kur bandžiau susirasti kambarį, bet tai atrodė ne mažiau sunku, nei gauti bilietą į beisbolo rungtynes [Indianoje baigiamame statyti didžiuliame] „Notre Dame“ stadione. Kaune, tapusiame laikinąja sostine, trūko gyvenamojo ploto; negana to, parodos svečiai buvo išsinuomoję visus atliekamus kambarius. Antrosios ir trečiosios klasės viešbučiuose sužinojau, kad visi kambariai užsakyti, bet sugrįžęs po trijų dienų, šventei pasibaigus, būčiau mielai apgyvendintas. Toks pasiūlymas priminė Atlantik Sityje juokaujant duodamą patarimą ateiti po [savaitgalį ir pirmadienį švenčiamos] Darbininkų dienos.

[...]

Teisybė, Lietuvos vyriausybė uždraudė mažesniems viešbučiams, nakvynės namams ir privačių namų savininkams [parodos] proga už kambarius prašyti daugiau kaip 10 litų, bet įstatymai Lietuvoje, kaip ir Amerikoje, leidžiami tam, kad juos pažeidinėtų dėl pinigų pamišę asmenys.

Dar kitame „viešbutyje“ net nebuvo prasmės bandyti gauti kambarį, nes jo laukiamajame, valgykloje ir net koridoriuje buvo prisigrūdę valstiečių, su degtinės buteliais pradėjusių švęsti neeilinį įvykį gerokai iš anksto. Pasiteiravau tik tam, kad sužinočiau, jog šeimininkė „apgailestauja neturinti galimybių apgyvendinti amerikiečio“.

Kai nusivylęs traukiau atgal, Laisvės alėjoje susidūriau su vyruku, kuris pasveikino angliškai. Kaip paaiškėjo, tai buvo jaunuolis, 4 metus pragyvenęs Filadelfijoje, bet grįžęs į Kauną, nes jam nepatikusi amerikietiška maišalienė.

Apsakiau jam savo bėdą, o jis užtikrino, kad kas jau kas, o jis pagelbėsiąs. Vyrukas papasakojo, kaip jo kaimynas parodos metui savo sandėlį pavertė į miegamąsias patalpas. Jaunuolis nenorėjo, kad praleisčiau progą pamatyti ir aprašyti šventę, todėl supažindino su iškiliu Kauno verslininku, ir šis su manim aptarė apsigyvenimo problemą. Tuo metu jau vakarėjo.

Kiek patylėjęs verslininkas ištarė: „Kad ir kaip norėčiau priimti tamstą į savo namus, tai neįmanoma. Į parodą suvažiuos mūsų krautuvininkai iš provincijos, todėl pirmiausia turime suteikti pastogę jiems. Bet aš palydėsiu tamstą į „Lietuvos“ viešbutį ir pasinaudosiu savo įtaka. Gal jie sugalvos, kur jus priglausti.“ Jis užsivožė skrybėlę, apsivilko apsiaustą ir, palikęs verslo partnerius, pasakė: „Eime. Pakalbėsiu su valdytoju, kuris tamstai tikrai padės.“ Šie žodžiai pakėlė ūpą, tad sėdome į taksi ir nuvažiavome į „Lietuvos“ viešbutį.

Šis vyras paprašė manęs pasėdėti laukiamajame, o pats nuėjo ieškoti valdytojo. Po ketvirčio valandos grįžo šypsodamasis, prisėdo šalia ir pranešė, kad viskas sutvarkyta. Netrukus buvau supažindintas su viešbučio valdytoju Borstu, šis davė nurodymą vyr. administratoriui skirti man galinį trečio aukšto kambarį (aną naktį buvau apsistojęs priešakiniam) už 17 litų mokestį, t. y. gan padorią kainą. Šiame viešbutyje, kitaip nei mažesniuose ir nakvynės namuose, parodos proga kainų nepakėlė.

Be šios paslaugos, verslininkas pakvietė mane į žmonių sausakimšą valgomąjį, kur pavaišino alum. Pakviestas čia drauge pavakarieniauti atsisakė, nes vakarienė jo laukė namie. Atsisveikindamas jis, kaip ir medienos pirklys, pakvietė rytojaus dieną arbatos. Pakilios nuotaikos nusisamdžiau taksi bagažui parsigabenti.

[...]

1812 m. [Kauno] mieste gyveno 4 tūkst., 1914 m. – 85 tūkst., o 1930 m. – gerokai per 100 tūkst. žmonių.

Nekilnojamojo turto pakilimas 1930 m. Kaune buvo pasiekęs aukščiausią tašką. Susipažinau su ne vienu Amerikos lietuviu NT vystytoju, kurie statė amerikietiškus pastatus turėdami tikslą parduoti ar investuoti.

Daug senų namų buvo rekonstruojami. Modernūs parduotuvių fasadai pakeitę senuosius. Vandentiekio ir kanalizacijos sistemos buvo įrengtos, o naujos mokyklos, naujas Lietuvos banko ir visi visuomeniniai pastatai iškilę per pastaruosius 10 metų. Senieji lentiniai takai pakeisti betoniniais šaligatviais. Vietoj galvijų turgaus atsirado graži aikštė.

Kaunas šiuo metu yra kultūrinis šalies centras. Jame yra universitetas, konservatorija, meno mokyklų, puiki opera ir trys įstabūs muziejai, tarp jų – ir Karo muziejus su vaizdžiai perteikta Lietuvos istorija. Čia gaminami metalo, tekstilės, tabako gaminiai, muilas, degtukai, batai ir kitos prekės.

Gražūs vaizdai atsiveria nuo Vytauto kalno ir Aleksoto aukštumų anapus Nemuno. Kaip ir kituose Europos didmiesčiuose, virš Kauno nuolat skraido lėktuvai. Apsilankęs moderniuose angaruose ir aerodrome įsitikinau, kad lietuviai šiuo atžvilgiu anaiptol ne paskutinėse gretose. Lietuviai per tokį trumpą laiką nuveikė tiek daug.

Vilniaus miestas, kurį lietuviai tikisi galiausiai susigrąžinti, yra įaugęs į jų širdis, nes priminimą „Lietuviai, rytą ir vakarą melskitės už Vilnių“ pamatysi visose viešose vietose. Negana to, pagrindinė senamiesčio gatvė, garlaivis, medis Miesto sode yra pavadinti senosios sostinės vardu. Po teisybei, tokių medžių esama visoje Lietuvoje.

Ant geležinkelio stočių, kaip ir daugelio kitų viešų vietų, sienų kabo didžiuliai plakatai su kasdieniu priminimu didžiosiomis raidėmis apie senąją Lietuvos sostinę: VILNIUS MŪSŲ! Kitą laukiamųjų salių sieną puošia didžiulis Lietuvos žemėlapis, kuriame dabartinė šalies teritorija pavaizduota drauge su Lenkijos okupuota dalimi. Kaune veikia Vilniaus štabas, platinantis šią reklaminę medžiagą, gaivinančią Vilniaus sentimentus.

Restoranuose, didmeninėse bei mažmeninėse stipriųjų gėrimų krautuvėse ir kitose viešose vietose sausoji propaganda eksponuojama labai gerai matomose vietose. Prie sienų priklijuotuose didžiuliuose plakatuose vaizduojami avarijose sudaužyti traukiniai ir automobiliai su klausimu apačioje: „Kodėl Amerika atsisakė svaigalų?“ Visi šie plakatai spausdinti Jungtinėse Valstijose. Ironiškiausia tai, kad alkoholio prekybininkai už kas mėnesį keičiamus į šį panašius plakatus moka, jei gerai pamenu, po 150 litų per metus. Stiprieji gėrimai varomi privačiose gamyklose, tačiau prekybą jais kontroliuoja vyriausybė.

Kai kurie pagyvenę kirpyklų, saldumynų ar kitokių krautuvių savininkai neįsivaizduoja savęs dirbančių, kaip amerikiečiai, savo įstaigoje. Jie samdo darbuotojus. Tuos pagyvenusius žmones galima išvysti miesto parkuose su lazdelėmis, bandančius finansinius sunkumus spręsti jų aptarinėjimu su draugais. Bet prireikus imtis darbo jie pasitelkia amerikietišką posakį: „Tegu Jurgis daro!“ Darbas jiems atrodo pažeminimas. Tai senų rusiškų nuostatų liekanos, šiuo metu veikiai nykstančios. Tikiuos, ne už kalnų tas metas, kai šiuo atžvilgiu krautuvių savininkai visiškai suamerikonės.

Kai pirmąkart apsilankiau vienoje iš Kauno kirpyklų, mane pralinksmino purškiamasis losjonas po skutimosi ir pudros pūkutis. Plaukų kirpimas kainavo 2,5 lito, galvos skutimas – litas (daug vietinių vasarą sanitarijos ir ekonominiais sumetimais skutasi plikai), barzdos skutimas ir plaukų

tonikas – po 0,5 lito. Studentai moka pusę kainos, o studentes apkerpa už litą.

[...]

Neraštingi, nekeliavę vietiniai užduoda daugybę kvailų klausimų. Vienas norėjo sužinoti, ar Amerikoje yra pomidorų. Kitas klausė, kiek karvių laikąs turtingas niujorkietis (tai ūkininko turto matas Lietuvoje: kuo žmogus turtingesnis, tuo daugiau karvių laiko). Kai atsakiau, kad Niujorke tiek pasiturintieji, tiek vargšai pieną perka parduotuvėje, nužvelgė nepatikliai.

O tų klausimų naivumas! Kai nuvykau tamtyč pas vieną moterį perduoti linkėjimų nuo sūnaus, gyvenančio Jungtinėse Valstijose, jai parūpo, ar amerikiečiai valgo plaktą kiaušinienę. Įsivaizduojat?!

Norėdamas pamaloninti atsakiau, kad toks gardumynas jiems nežinomas.

– Jeigu tik galėčiau nuvykt į Ameriką, parodyčiau, kaip gaminti šį patiekalą! – šūktelėjo ji.

Argi jie negyvena savame pasaulyje?

Dar kita moteris sustabdžiusi klausė, ar nepadėčiau surasti sesers, jau daugiau kaip 30 metų gyvenančios Sinsinatyje. „Ar ten irgi Amerika?“ Neraštingas, nekeliavęs žmogus nepajėgia suvokti, kokio dydžio yra amerikietiškas didmiestis. Toks vietinis skundėsi, jog kažkoks niujorkietis prieš metus žadėjęs suieškot jo draugus Niujorke, bet netesėjęs. Pasakykit, kaipgi valiotumei perduot labų dienų panelei Gnendel Niujorke, Niuarke ar Naujajame Orleane?!

Iš tiesų jų papročiai ne mažiau keisti nei klausimai. Kai Radeckis, profesionalus žydų piršlys, sužinojo, kad esu nevedęs, kreipėsi su pasiūlymu. Jis tvirtino, kad lietuvių žydaitės būna geriausios žmonos. Padėkojęs atsisakiau. Daugybė piršlių mėgėjų, kaip antai krautuvininkų, taksistų ir šiaip dykinėtojų, perša antrąją pusę daugeliui Lietuvoj apsilankančių amerikiečių viengungių, ir kelerios vedybos yra įvykusios.

Jaunas niujorkietis, įsimylėjęs kaunietę panelę, išvystą [mėnesinio Amerikos žydų žurnalo] „Forward“ nuotraukoje, tamtyč atkako į Kauną ir vedė ją. Po trumpo medaus mėnesio Lietuvoje jaunieji išvyko kurti gyvenimo Niujorke.

Kita vertus, kelios amerikietės, ištekėjusios už jaunuolių lietuvių, turėjo daug vargo, panorusios su vyru grįžti į Valstijas. Pagal galiojusias taisykles su svetimšaliu susituokusi amerikietė grįždama privalėjo turėjo 10 tūkst. dolerių grynaisiais ir užtikrinti darbo vietą vyrui. Laimei, įstatymas neseniai buvo pakeistas, ir kliūčių nebeliko.

Pastebėjimai: arklių traukiami vagonai pakeisti moderniais amerikietiškais autobusais, nebenaudojami senieji tapę priebėga vaikams ir valkatoms; į turgų atkakusi valstiečių šeima prekiauti savo kaimiškais produktais; aukštesniųjų klasių moksleiviai kaip skiriamąjį ženklą nešioja tam tikras savo mokyklų kepuraites; vyrai sveikindamiesi ar prasilenkdami nukelia skrybėles ir spaudžia ranką ne tik moterims, bet ir vyrams; ant sąskaitų dedama pusė antspaudo, kita antspaudo dalis lieka ant prekybininko kvito šaknelės kaip mokėjimo įrodymas.

Sunkiųjų darbų kalėjimo laukiamojo stenduose podraug su kainomis buvo išdėlioti mediniai cigarečių dėklai, mediniai kiaušinių laikikliai, medinis malūnėlis ir daugybė kitokių kalinių sumeistrautų suvenyrų. Keletą nusipirkau, tarp jų – ir vyriško laikrodžio grandinėlę bei moteriško laikrodžio apyrankę, nupintą iš ašutų. Visi suvenyrai protingomis kainomis.

Tą pačią dieną užsukau į arbatinę pusryčių. Padavėjai Kaune, kaip ir Paryžiuje, prieidami prie kliento atneša laikraštį. Iš trijų Kaune vyraujančių kalbų – lietuvių, rusų ir vokiečių – padavėjas nusprendė atnešti vokišką, kurio gotiško šrifto nemokėjau perskaityti. Gerokai sutrikęs turėjau dėtis skaitąs. Lietuviai, regis, išgeria daugiau arbatos nei amerikiečiai vandens su ledu, nes arbata, kaip mačiau, buvo gurkšnojama net ir tokią ankstyvą valandą. Po teisybei, bet kada juos gali išvysti aptarinėjant pasaulio reikalus, sudarinėjant verslo sandorius ar žaidžiant šaškėmis, domino ir kitus žaidimus prie arbatinuko su kvapniu gėrimu.

Palyginti su amerikiečių temperamentu, lietuviai lėtesnių apsukų. Kaži kodėl per daug gaišta ruošdami valgį. Per antrąją savo vakarienę viename iš Kauno restoranų susitikau su nekilnojamuoju turtu besiverčiančiu Gellneriu iš Detroito Mičigane, su juo drauge plaukėm per vandenyną. Jis tiesiog nestygo dėl lėto aptarnavimo. Išlaukę kone pusvalandį ir nesugebėję net atkreipti į save padavėjo dėmesio, išėjome. „Amerikiečiai visąlaik skuba. Įdomu, ko jie taip lekia“, – jau prie durų nugirdau man suprantama kalba sakant restorano savininką.

Pagaliau arbatinės padavėjas įvykdė mano užsakymą – ant plataus padėklo atnešė arbatinuką su šviežia arbata ir didesnį arbatinį karšto vandens. Arbatinis, ant kurio tarsi dangtelis buvo uždėtas arbatinukas, palaikė arbatos karštį. Gardžiuodamasis kirtau tikrą juodą naminę kaimišką duoną su braškių uogiene.

Vis dėlto man prireikė laiko apsiprasti su trikampe popierine servetėle, kurią frakuotas, celiulioidine apykakle pasidabinęs padavėjas ištraukė iš kišenės ant krūtinės. Arbata atgaivino vaikystės dienų prisiminimus, kai teišgalėdavom nusipirkti didelį karšto vandens puodą arbatai – užtekdavo 10–12 stiklinių – už vieną rusišką kapeiką (pusę cento). Kaip pasikeitė laikai! Žmonės nebeperka karšto vandens arbatai. Jie turi savo „primusus“ – žibalu kūrenamą viryklę, karšto vandens patiekiančią akimirksniu.

Kaunas yra Lietuvos prekybos centras. Gaminiais jis aprūpina visus provincijos miestus ir miestelius. Apsilankymas vos viename batų fabrike Kaune įtikino, kad miestas modernus visais atžvilgiais. Čia įdiegtų amerikietiškų įrenginių ir gamybos sistemos kasdienė išeiga – 300 porų batų. S. Falkovskas, savininko sūnus, negailėjo nei laiko, nei pastangų, kad didžiuodamasis aprodytų kiekvieną tėvo batų fabriko skyrių. Vizitą baigėme ekskursija po modernius namus, kurie prišlieti prie fabriko. Namai irgi visa kuo amerikietiški. Antra pagal dydį šalies batų gamykla veikia Šiauliuose.

Vieną dieną vaikštinėdamas po parką nugirdau dviejų valstiečių bėdojimą dėl brangaus pragyvenimo sostinėje.

– Sumokėjau pusę lito už puodelį kavos ir porą bandelių! – aimanavo vienas.

– Tai dar nieko, – rypavo kitas, – aš paklojau litą už silkę ir porą bulvių!

– Lupikiška kaina, – sutiko pirmasis, – kai mes namie tiek tegaunam už centnerį bulvių.

Miesto ir provincijos dykinėtojai pasiginčyti kasdien renkasi į Miesto sodą. Dieną pradeda anksti, o baigia vėlai vakare. Prasilenkiant tokie jaunuoliai sustabdė mane, norėdami paklausti, ką Amerikos vyriausybė ketina daryti su senaisiais dideliais banknotais. Be to, jiems buvo įdomu, kodėl Dėdė Semas išleido mažesnius.

– Čia gal dėl popieriaus stygiaus? – klausė vienas.

Kitas parko dykinėtojas pradėjo manęs klausinėti, ar aš žinąs, dėl ko prasidėjusi Didžioji depresija. Aš teisinausi nežinantis.

– Tai dėl to, kad sumažino pinigų dydį! – net šūktelėjo iš susijaudinimo.

Tai bent finansų stebukladarys!

– Ne, ne dėl to, – paprieštaravo kitas iš būrelio. – Aš žinau tikrąją priežastį: dėl to, kad žmonės Amerikoje per daug pasitiki vienas kitu.

– Kai suteiki kam kreditą, – sugniaužęs kumščius toliau filosofavo jis, – ką gi bepadarysi? Pažįstu tuos apsimetėlius Amerikoj, praleidau ten 6 mėnesius. Aš – verslininkas, o ne koks batsiuvys. (Anot šio vyro, batsiuvio profesija – žemiau jūros lygio.)

Kad ir kaip keista, šis vyras gal ir nebuvo taip toli nuo tiesos, mat aukščiausios finansų ir ekonomikos institucijos dabar pripažįsta, jog būtent paskolų infliacija, o tai ir yra „per didelis pasitikėjimas“, iš esmės ir lėmė dabartinius finansinius sunkumus.

Toks vyras teiravosi, kodėl Čikagos policija nepajėgianti užkirsti kelio banditams, žudantiems žmones kulkosvaidžiais.

– Kas per prezidentas tas Rooseveltas, jei nevalioja pasiųsti Čikagon kariuomenės, karinio jūrų laivyno ir jūrų pėstininkų sustabdyti to gangsterių karo?

Šis vyras nerimavo ir baiminosi, kad, Rooseveltui nesuskubus apginti Čikagos, gangsteriai šią sumaitosią, o tada patrauksią į Vašingtoną. Ar aš neperspėčiau prezidento apie gresiantį rimtą pavojų?

Ar girdi, Dėde Semai?

– Vienas prezidentas nieko nepadarys, – įsiterpė vyresnis vyras. – Čia prireiks visų prezidentų, kad užmautų apynasrį tiems nusikaltėliams.

– Kaip suprasti – visų? – paklausė pirmasis.

– Ogi mano sūnus Amerikoje – irgi prezidentas, – atšovė tas.

(Visokių institucijų prezidentai Lietuvoje vadinami „pirmininkais“. Prezidentu tituluojamas tiktai aukščiausiasis respublikos pareigūnas. Vietiniams buvo daug juoko, kai Amerikos lietuvių Valstijose įkurta atstatymo darbų kompanija atsiuntė jauną savo „prezidentą“ padėti lietuviams po Didžiojo karo. Daugelis vietinių, nežinodami šitos amerikietiškų pavadinimų tradicijos, jį net palaikė apsišaukėliu.)

Net ir ilgokai paklausinėjus man nepavyko išsiaiškinti, ar jo sūnus yra vietinių kirpėjų sąjungos ar banko prezidentas.

– Sakykit, pone Amerikone, kiek prezidentų yra Amerikoje? – toliau domėjosi jis.

Kažkoks vidutinio amžiaus vyras nugirdo pokalbį. Jis neketino leisti anam vyrui prisiimti visos garbės. Jis irgi reikalavo šiokio tokio pripažinimo, todėl garsiai išrėžė:

– Ir mano sūnus Amerikoje yra „svarbus“ žmogus. Jis – delegatas!

O kai kažkuris vyras pasiteiravo, kas per delegatas jo sūnus ir kokio aukštumo pareigas einąs, tėvas išdidžiai paaiškino:

– Delegatas beveik prilygsta prezidentui!

Ką daugiau bepridursi!

Paties įvairiausio amžiaus žmonės prašė manęs perduoti linkėjimų jų giminaičiams ir pažįstamiems Jungtinėse Valstijose. Užmetęs akį į jų turimus adresus, pamačiau, kad norėdamas patenkinti prašymus būčiau turėjęs keliauti nuo vienos pakrantės iki kitos, nuo sienos iki sienos.

Kaune gali išgirsti žmones šnekant mažiausiai 6 kalbomis: lietuvių, vokiečių, rusų, žydų, hebrajų, latvių. Yra ir šnekančių lenkiškai, bet kadangi lenkai užėmę jų sostinę Vilnių, lenkų kalba nepopuliari.

[...]

Viename restorane turėjo spausdintą greičiausiai amerikiečiams skirtą „anglišką“ valgiaraštį, kuriame būta ir „Rost bif, Stromberry Kake“. Akimirką pasidingojo, kad aš vėl Amerikoje, ir ne bet kur, o pačios pakrantės restorane!

Vietiniams labai patinka derėtis. Jie derasi net pirkdami iš valstietės vieną kiaušinį, ir šio reginio stebėjimas man turbūt teikė didesnį malonumą nei jiems pačios derybos. Prie vieno restorano moteris prižiūrėjo pagrindinėje gatvėje vieninteles svarstykles žmonėms sverti. Už pasvėrimą iš klientų buvo imama po 20 lietuviškų centų. Moteriai nereikėjo mitriai suktis, bet gausiai apsupę valstiečiai ir vaikigaliai nužiūrinėjo ją smalsiai. Kažkoks rusas į kelnes nesukištais marškiniais buvo įsitikinęs, kad amerikiečiai klysta nešiodami marškinius kitaip. Ar įmanoma nustatyti tiesą?

Tam pačiam parke būrelis jaunuolių kuo rimčiausiai prašė paaiškint, kodėl buvęs pašalintas amerikietiškas ženklas „Welcome“. Jie taip pat klausė, ar negalėčiau nuvažiavęs į Vašingtoną paprašyti prezidento Roosevelto sušvelninti imigracijos įstatymus, idant jie galėtų emigruoti ir vesti kokią turtingą amerikietę su daug „dorelių“. Ar galįs jiems tai prižadėt? Ar prezidentas padarytų tokią paslaugą? Šis noras emigruoti būdingas visai Europai.

– Gal malonėtumėt pristatyti mane Amerikos konsului? – prašė vyras su portfeliu po pažastim.

– Kokiu reikalu? – pasidomėjau.

– Na, gal sugalvosiu išvažiuot į Ameriką, – atsakė tas.

Amerikietis vietiniams yra kažko tokio, ypač turintis reikalų su Amerikos konsulatu. Yra manančių, kad amerikietis galįs daryti, ką panorėjęs. Šiam vyrui atrodė, kad užtenka man pristatyti jį Amerikos konsului Fullertonui, gerai atsiliepti, ir reikiami dokumentai būsią išduoti. Jam buvo sunku suvokti, kad į konsulatą yra užsiregistravę daugybė žmonių ir kad nei Amerikos pilietis, nei pats konsulas jam niekaip negali padėti ir svarstyti jo prašymo anksčiau už visų kitų. Lietuvių imigracijos kvota į Ameriką per metus leidžia įvažiuoti maždaug 360 žmonių.

Portfelis Lietuvoje yra smulkiosios inteligentijos skiriamasis ženklas, paveldėtas iš rusų. Dažnai tokiam portfely terasi aplūžusių pieštukų, popieriaus lapų, gal dar kokį žurnalą, tačiau be šio skiriamojo ženklo smulkusis inteligentas pagrindinėje gatvėje nepasirodys jokiu būdu. Portfelis jiems tikriausiai tas pats, kas antkurpiai ir lazdelė anglui.

[...]

Lentelė prie kiekvieno namo praeiviui praneša namo gyventojų vardus. Naktį lentelė apšviečiama. Senojoje miesto dalyje, kur nėra elektros, lentelę perskaityti padeda žibalinė lempa. Septynios krautuvės Laisvės alėjoje sunumeruotos 38A, 38B, 38C ir t. t.

Basakojės moterys dirbo pagalbinėmis statybų darbininkėmis. Viena maišė cementą, kitos nešiojo plytas, cemento skiedinį ir kitus statybų reikmenis. Mačiau, kaip vienas darbininkas ant savo pečių užtempė į patį pastato viršų 36 dideles plytas. Statybininkams vyrams buvo mokami 5 litai už dieną, moterims – 3.

Kai saldumynų krautuvėj paprašiau dviejų bananų, savininkas apstulbo. Netrukus sužinojau jo nustebimo priežastį. Jau seniai niekas nebuvo iš jo pirkęs dviejų bananų. Dauguma klientų įsigydavo po pusę banano. Mačiau, kaip vienoj užeigėlėj toks vyras į juodos kavos puodelį įsispaudė citrinų sulčių. Kas žino, gal ir skanu?!

Galanterijos krautuvėj, į kurią užsukau baltų marškinių, man pasiūlė spalvotų ir dryžuotų per galvą užsivelkamų marškinių, o kai nieko nepirkęs ėjau lauk, krautuvininkas tarstelėjo:

– Amerikiečiai VISADA pageidauja to, ko neturim.

[...]

Daugybė keistenybių vyksta verslo sandorių metu. Aplankytoje maisto prekių krautuvėj mačiau pardavėją sveriant pomidorus. Išsibaigus smulkiems svarmenims, pagalbon buvo pasitelktas degtukas, cigaretė, visokiausios mažytės dėžutės. Valstietis, neturėjęs tabako popieriaus, „suktinę“ pasidarė iš laikraštinio.

Kelioninius čekius į litus išsikeičiau M. Brauno banke. Operaciją norėjau atlikti čia, nes vienas iš bankininko sūnų, anksčiau gyvenęs Niujorke, neblogai šnekėjo angliškai. Dauguma bankų įsikūrę antruose pastatų aukštuose. Jie dirba nuo devintos ryto iki antros popiet ir nuo ketvirtos iki septintos.

Visoje Lietuvoje, kaip ir Latvijoje, Prancūzijoje ar Lenkijoje, pokalbis telefonu pradedamas žodžiu „alio“. „Lietuvos“ viešbutyje, kur buvau apsistojęs, svečiams vietinės telefono paslaugos buvo nemokamos. [...] Vietiniai pokalbiai telefonu kainuoja 20 lietuviškų centų.

Kauno gatvių priežiūros departamente dirba moterys, jos išpurškia gatves sodo purkštuvais ir laistymo žarnomis, o tada viską nubraukia namudinėmis šluotomis. Muslininis antialkoholinės propagandos transparantas pagrindinėje gatvėje skelbia: „Sausąją savaitę išlik blaivus!“

Nukelta į p. 9 ►

MILDA JURKEVIČIŪTĖ

Imperijos mieste

Kalnai, nusagstyti naktinių šviesų ir prancūziškų sąskambių, įmirkusių raudonuojančio vyno jūroje... Imperijos mieste.
Grįžkite, pabėgėliai, į svaigulį, išlindusį iš po žemių. Štai plūduriuoja kūnas tarp nemigos skruostų. Vartosi žemiau visų žvaigždžių.
Sukišti galvą į rašalą, išspaustą iš dienos įvykių. Išlipti iš kūno. Nuspirti žodžius. Nusiskandinti paieškose.
Paminklai muzikantams, stovintys ne savo vietose. O Dieve! Dėkingi už akimirką, kurių senstant kraujas sugeria rečiau nei įprastai.
Kaip senstančios prancūziškos cigaretės... Sklaidomės viršum miestų šurmulio ir sapnuose nerandam išėjimų.
Susivynioję į nostalgiją nežinome, kodėl rubinais nusagstytas romantizmas padeda kvėpuoti kiek nešvarų gatvių orą. Vienišiai apleistuose namuose...
Galimybėje apie save sužinoti tikrą tiesą. Sparnais nusklęsti nusklęsti į nežinomus uolynus, nuskinti rausvus kuklumo žiedus.
Vijokliais nusiplukdyti ligi vidurio pasaulio. Ežero debesyse virš ir dar aukščiau valčių, kur tyla leidžiasi ant blakstienų, svyrančių į laiką.
Tuštybe varvantys, tuštybę valgantys, tuštybei gimę batai. Kartotiniai žingsniai po sodą plyšta per ašarą, riedančią dėl žmogaus.
Apsemti sielą namais. Visi namai turi tai, ką paslaptis užaugino vidiniuose miestuose. Vidiniame laike... Užgęsta paskutinės cigaretės. Nėra, kaip įkvėpti.
Nusiskandinome paieškose... Nusiskandinome patys sau. Ligi paskutinio atodūsio. Ligi paskutinės šypsenos, kad įtikėtume raudonuojančio vyno tikrumu.
Kaip kraujas. Taip ir senatvė sutekėjo į širdį. Papildomas įrašas safyrais dengtoje romantizmo poezijoje.
Šš! Nuskendo paieškos širdyje.

Ilgaamžis miestas

Grožis, sušalęs į nuovargį, pasakoja liūdnas istorijas
Gamtos didingume iškasti urvai praduria širdį
Paskutinis riešutų valgymas laukiant laivo atgal
Atkartoja ilgaamžio miesto varpo išmintį

Iš grožio pasipila senovės juoduliai
Regėjimas pasidengia debesimis

Vakarėjimo paslaptyje skęsta irklai
Tyliau tyliau antys lenkia galvas
Į ramų it Dievas ežerą ir staiga
Nesigirdi vandens judėjimo

Tyla šviesa
Tyla tamsa

Lėtai už nugaros glaudžia delnus
Laivo keleivis ir kapitonas
Ramumoje maža gyvybė
Saugiai pasiekia krantinę

Žvilgsnis atgal, o gulbė siūbuoja
Ant aštraus peilio pasmeigta audra
Iš kalno veržiasi garsūs pamokslai
Ir nėra! Paskutinių keleivių,

Valgančių riešutus, girdint
Duslų varpo ūžesį
Kalnai ir miestas įlinko
Nuo svorio, kurį paliko
Žmogaus klausimas, lėtai
Išvarvėjęs iš širdies

Aukštesniųjų rūmai

Jeigu galėtume, pakeltume
Aukštesniųjų rūmus
Sviestume žemyn
Į pačią apačią, vadinamą
Pradžia

Išteka širdis matant
Jų veidus, palinkusius
Į popierius, kupinus
Pakartojimų

Tarsi didelis mėnulis
Užslinko ant jų
Gyvybių ir nėra nėra
Žmonių

Ak žeme!
Tavy žūsta kovotojai
Ak naktie!
Tavy sugulę gyvieji

Įsipainiotume į
Saulėtekio garbanas
Surastume vienas kitą
Pradžioje

Keli vaikai užkliudo
Laiką ir viskas pražysta
Raudonai
Raudonai ir ramybėje

Kelios sekundės šalia
Tikrų gatvių ir
Didelį mėnulį nupučia
Vargingo darbininko juokas

SAULIUS VASILIAUSKAS

ciklas A.

mums sekėsi puikiai

iš pradžių sutarėme taip:
kai esu jo namuose, jis kur nors išvykęs
kai guliu jo lovoje, jis miega kitur dėl to nesikrimsdamas
ir kai ryte jo žmona man paduoda švarų jo rankšluostį
pro dušo galvutę srūva šiltas, raminantis vanduo
(kaip matote, mums sekėsi puikiai)

kai ji paklausdavo, ko norėsiu vakarienei
tik iš pagarbos tardavau „to, ką mėgsta tavo vyras“
kai kuisdavosi spintoje ieškodama, ką apsirengti
prašydavau vilktis ta ryškia dryžuota suknele
su kuria jie nepriekaištingai atrodo nuotraukoje
o kai užsimanydavom raudono vyno
mielai ragaudavau jo parsivežtus
iš geriausių Europos vynuogynų
(kaip matote, mums sekėsi puikiai)

kartą jis šiurkščiai pažeidė taisykles
(buvo apie šešias ryto, plėtėsi rūkas lauke
jame laigė ankstyvi kaimynų vaikai)

prieš akimirką klausiau:
„kaip manai, jei su juo gyvai susitikčiau –
gal kruopščiau sutartume, kaip tavim rūpintis
ir tau beveik nebetektų galvoti?“

tada lyg atsakymas skardus durų rakinimo garsas
mūsų ant grindų išmėtytais drabužiais
nelyginant palmių šakelėm nuklotas takas
kuriuo dabar jis sėlina vengdamas žadinti
išsekęs pablyškęs baikštus naujųjų laikų Odisėjas

stovi dabar į miegamojo sieną atrėmęs kuklius savo ginklus
staiga jo oda ima trauktis tamsiom sausom samanom
kojos įleidžia šaknis į tą tuščią ertmę po lova
pamažu atsiveria krūtinė ir iš ten lyg iš medžio
drevės išskrenda plokšti besparniai paukščiai
išsliuogia stambios gleivėtos kirmėlės
skruzdės išneša plikus vidaus organus
pirmiausia supuvusio obuolio formos širdį
tada skrandį kuriame užstrigęs kažkas
ilgai labai jau ilgai nesuvirškinta - - -

vis dar stovi jis vis dar stovi
dar spokso parimęs lekuoja į mus
nors mūsų seniai čia, mieloji, nėra
jei paklaustų – mums sekėsi puikiai

Ramunės Pigagaitės nuotrauka

žinia

nedidelėj aikštėj prie bibliotekos
moteris-skulptūra lanką įtempia
nors pirštais nesiekia strėlės
tikra moteris sėdi rūko greta
kartoja *iki, gal dar kada susitiksim*
įteikia laišką nieko daugiau nebeprašo

tad pakylam žvelgiam vienas
į ilgiausią miesto prospektą
po kolonas besiramstant kito akims
bandom laikyti nugaras tiesiai
kvėpuoti ramiai ir taikiai

ji nori eiti dvejoja aš laukiu
ji žengia žingsnį nors siekia pamiršti
ir susaisto mūs delnus iš naujo
kol skulptūra palengva pasitraukia
net strėlės nepasiekusi pirštais

paskutinis

Taigi, tai kam rizikuoti atkartoti tą ciklą – neverta.
A.

pasimatėme paskutiniam pokalbiui
panašių susitikimų buvo daug
šitas turėjo pamokyt į pabaigas
žvelgti stojiškai subjektus paversti
objektais kurie nejaučia ilgesio
savo užbaigtumu jį įkūnija

oras pasitaikė ramus tad mes ėjome
aiškios krypties neturėdami
greitinome žingsnių ritmą
lėtinome žingsnių ritmą
palengva tapdami objektais

sušalę užsukom į barą paprašėm arbatos
ėmėm kalbėtis trumpais beformiais sakiniais
kuriems šis buvimas dar bandė suteikti formą
skurdūs mūsų žodžiai vėlėsi plakėsi pildė
daugiatomį kilnių išsiskyrimų žodyną
(ar matei kaip už sienos du veidrodžiai
per pusę karpė mudviejų grimasas?)

ir tada tu pasakei ir tada ką tu tada
ir tada aš pasakiau ir tada ką aš tada

priėjęs barmenas paklausė:
ar nieko, brangieji, netrūksta

vietoj epilogo

suoliukas kitoj upės pusėj
kvepia šviežiai nudažyta mediena
stebiu jį bandau per atstumą
įkvėpti aitraus dažų aromato
prisiminti visus tuos žodžius
kuriuos man čia ištarei ir ima
perštėti ryklė kažkas slidaus gerklom
teka bando veržtis į išorę
susigūžiu pradedu springti
spjaudau kas sukaupta mudviejų buvo
staiga vyras atsitrenkęs į nugarą prašo
kitąkart anksčiau pasitraukti
nuo vyšninio dviračių tako

NICOLE BARRIÈRE

► Atkelta iš p. 5

Meilei ribų nėra, Neringoje

Šiandien Klaipėdą alina saulė ir dusinanti kaitra, beveik jokio vėjelio, mes pasukame prie krantinių, tikėdamosi nors kiek atsigaivinti. Vietiniai stebisi užplūdusiais karščiais. Kūnus dengia tik šiek tiek baltos plonos medvilnės.
Tuo pat metu į Siciliją atvyksta šimtai pabėgėlių, tuo pat metu Graikijoje, Kose ar Mitilėnėj, kepinanti saulė ir skęstančios nelaimėlių valtys.
Čia kuliami javai, gandrai lesinėja po ražieną, čia keliamės keltu per marias ir nyrame į mišką. Oras nepakartojamas. Toliau prieš akis atsiveria kormoranų nuniokoti medžiai, aukštos kopos driekiasi iki pat nematomų sienų, jūra irgi tarsi perskirta įsivaizduojama geležine uždanga. Mes palinkusios traukiame per baltą smėlį.
Nidoje, kavinėje, mus aptarnauja jauna geltonplaukė mergina; milžiniški kruiziniai laivai atplukdo gerai organizuotas vokiečių turistų grupes.
Suvirpa balsai ir žvilgsniai.
Ryškiaspalvių namų kiemuose matyti žuvies rūkyklos, senos žvejų valtys, o kormoranai, įsitaisę ant akmenų ir išdidžiai pakreipę snapus į vėją, kažkuo primena turistus, traukiančius į Tomo Mano namelį.
Saulė, jūra ir Neringos vėtrungės pamažu sukasi į popietę, ne taip karšta ir kiek vėsiau. Juodkrantės miškas kužda raganų paslaptis ir mes, tarsi vaikai, leidžiamės pasakų takais į pačią gelmę.
Gintaro dirbiniai dera prie pusnuogių kūnų ir smėlio. Kol vaikščiojome plieskiant saulei, išsisklaidė bet kokios baimės.
Meilei nėra ribų.
Nuogi kūnai ir slapti geismai, paklūstantys kitiems dėsniams; pasakų žodžiai, sklandantys virš medinių skulptūrų, po Nidos saule, kopose, Neringoje, miške ir jūroje, kormoranai, kregždės ir raganos.

Pagoniška šventė

Miškas alsuoja iš pasakų
Atėjusia gyvastim
Šešėliuotuose takeliuose paslaptingos figūros
Tai sukas, tai sustingsta
Vėjo fugos pušų viršūnėse
Rodos, tuoj skris medinis paukštis
Vaikai šėlstantys proskynoje
Žaidžia su lapais
Ranka švelniai glosto jų auksažvaigždžius plaukus
Neištartas žodis stingsta lūpose
Sulig šiuo ženklu vidury dienos pakyla mėnulis
Ir kaimo žmonės šoka prietemoje
Medžiams kukliai buriantis
Už muzikantų nugarų
Mėnulis patekėjo, dienos valdovas

Juodkrantės giria

Miške

Veda tolin pilkas dulkėtas vieškelis
Tolyn – į dykynę
Vilioja tolin blyškiai pilka šviesa
Tolyn – į paslaptį

Pelkė dūsta nuo kaitros
Tvoskiantis dumblas
Surūdijęs vanduo
Salsvas putų kvapas
Garuojančių plūdenų aromatas

Mėlynių plieninės uogos
Kraujuojančios bruknių uogos
Gervuogių akys tankmėje
Paukščiai nutyla, priglaudžia galvas
Prie gaivių samanų
Svajodami apie lietų

Sugriautas kaimas

Pievelėje tarp kelmų
Dobilų baltas sniegas
Viskas skaidru ir gryna
Viskas atrodo
Beveik... kaip anksčiau

Naktis čia ir mėnesiena čia
Ramiai snūduriuoja paukščiai
Beržai ir aptingusios pušys
Išryškėja nakties šešėliuose

Pieno spalvos rūkas kyla
Iš garuojančio tvenkinio
Tarsi kartėlis

Kapų ir namų kontūrai
Išsitrina susilieja su žeme
Lieka tik vyšnia galbūt šermukšnis
Kur kadaise dūzgė bitės

Ji tyliai kalbasi su išėjusiais
Dylant mėnuliui nusilenkia
Ryto rasoje lieka tik pėdsakai

Lietuvos fėja

Stebuklinga šaknis
Slepiasi grioviuose, įdubose
Saugoma fėjų
Stebuklinga šaknis
Laukinė lyg fėja

Pririnkusi uogų
Pintinę
Ji stebi save jaunystės veidrodyje
Geroji fėja, mažoji fėja

Uogos pasipila
Geroji fėja, mažoji fėja
Pasipila uogos
Ir širdis užsiliepsnoja

Diena Babtuose

Aušrai pranašaujant rytą
Pajunti žemę po kojomis
Ir išvysti lauką pilną baltų beržų
Tik vienur kitur alksnis ar gluosnis

Vidurdienį
Ant aukštų kalvų pušys
Išskleidžia bures o pažemiais
Besivejantys erškėčiai ir juodosios gervuogės
Tarsi iš kito pasaulio prasikala

Ežerų veidrodinės akys
Atspindi juodžiausią gelmę
Upelis kalvų papėdėje
Žaidžia balta puta

Vieškeliuose nusėda tyla
Ir dulkės

Baigiantis dienai
Sušvinta ugninis mėnulis

Žolinė Kaune

Šiandien kai gatves užplūdo gėlių vainikais
karūnuotos mergaitės
Negailestingai plieskia saulė
Šventės dieną jos žingsniuoja per kaitrą
Šis metas tinkamas vestuvėms
Bažnyčiose skamba giesmės
Jos keliauja alinamos saulės
Link Perkūno namų
Ir vėjo!
Pakeliui prisiperka lino ir laumiškų indų
Jos žaidžia su laiku ir knygomis
Svajodamos apie karalaitį

Vertė Diana Sakalauskaitė ir Elena Karnauskaitė

Išvyka į Lietuvą. Kaunas

► Atkelta iš p. 7

Kodėl basakojis vyras nešasi savo batus persimetęs per petį? Kad nedėvėtų batų odos, savaime suprantama! Kai vėliau to paties paklausiau seno valstiečio Panevėžyje, šis, rodydamas į basas kojas, atsakė: „Mano tikrieji „batai“ man kuo puikiausiai tarnauja jau 60 su viršum metų ir nieko nekainuoja.“

Pagrindinės gatvės siuvėjas, išblukusius kostiumus už 30 litų verčiantis į kitą pusę, prisipažino man labiausiai mėgstąs amerikietiškus siūlus. Prieš daugel metų jis turėjęs siuvyklą Brukline, Niujorke. Jis paaiškino, kad daug vargingų gyventojų savo eilutes yra išsivertę į kitą pusę.

Turguje poroje vežimų buvo įsitaisę čigonai. Jie klausė, kaip Amerikoje gyvuoją jų broliai. Domėjosi, ar tikrai, kaip tekę girdėti, tenykščiai čigonai keliaują brangiais automobiliais. Jie taip pat klausė, ar amerikiečiai tokie kvaili, kad už būrimą moką 10 litų.

– Kodėl jūsų prezidentas mums plačiai neatveria vartų? – norėjo sužinoti viena čigonė.

Tarsi mums Amerikoje trūktų dykinėtojų!

Kad ir kur Kaune ėjau, žmonės išdidžiai klausė: „Ar matėt tuos du naujus plieninius tiltus per Nemuną ir Viliją?“ Pradėti statyti 1927-aisiais, po poros metų jiedu buvo baigti. Pėstieji per tiltus turėjo eiti dešine puse, o visiems likusiems eismo dalyviams buvo rezervuota kairė; tvarką prižiūrintis policininkas pažeidėjams skirdavo baudas.

Vienoje Vilniaus gatvės maisto krautuvėlėje savininkė stengėsi kuo mitriau aptarnauti klientę, kurios raudonplaukis sūnelis vis kaišiojo pirštus į atvirą sirupo statinaitę ir laižė. Visiško pasitenkinimo pasiekė, lipnias rankutes įbrukęs į miltų dėžę.

Lydimas dviejų ginkluotų kareivių gatve pražygiavo kalinys. Kaliniai visada varomi gatvės viduriu, o ne šaligatviais, informavo mane raudonplaukio motina. Taip daroma dėl dviejų priežasčių: pirma, policija neturinti mašinų; antra, taip ugdoma moralė.

Pašte sužinojau, kad kelionė išilgai Lietuvos užtruktų visą dieną. Vidinės ir išorinės pašto sienos buvo nuklijuotos saldainių, dantų pastos, radijo aparatų, dviračių ir amerikietiškų siuvimo mašinų reklamomis. Abonentinės pašto dėžutės buvo išdėstytos ratu salės viduryje su mažomis durelėmis pašto tarnautojui įeiti. „Parodos savaitę uždirbome daugiausiai per visą pašto istoriją“, – neslėpė centriniame pašte dirbantis Poza.

Mano fotoaparatas Lietuvoje buvo geros valios ambasadorius. Vietiniai žmonės ir berniūkščiai vis prašydavo juos nutraukti. Jų norą išpildydavau visada – nesvarbu, ar aparate būdavo juosta ar ne. Kai parodos savaitę paveikslavau odiniais ilgaauliais avintį rusą, jo draugas juokais paklausė, ar labai skaudėjo.

– Keisti tie amerikiečiai, – atsakė tas, – jei siunčia žmogų iš pačios Amerikos, kad nupaveiksluotų MANE!

Laikraščiais prekiaujama pagrindinės gatvės kioskuose. Berniūkščiai laikraščių Kaune nenešioja, bet pristato juos nuolatiniams klientams. Vienas iš kioskų priklausė senam rusui, buvusiam karininkui, mačiusiam ir geresnių laikų. Kai vieną dieną pirkau iš jo anglišką laikraštį, jis prasitarė: „Tos laimingosios kariškos dienos jau žuvusios visiems laikams.“ Paskui, turbūt išsigandęs, kad gali būt ne taip suprastas, jis tarsi išsižadėjo savo žodžių pridurdamas: „O ko gi daugiau toks senis kaip aš begali tikėtis? Aš užsidirbu pragyvenimui, todėl, ačiū Dievui, esu patenkintas.“

Visi užsieniniai laikraščiai, žurnalai ir periodiniai leidiniai patikrinti cenzorių. Visų laikraščių, taip pat ir vietinių, lapai kampuose sulipę, kad negalėtum perverst ar kad nesąžiningas klientas negalėtų grąžinti perskaityto teisindamasis, jog nusipirko ne tą laikraštį.

Pirmuosiuose vietinių laikraščių puslapiuose spausdinamos reklamos, kartais visiškai užgožiančios naujienas. Vieno iš laikraščių pirmame puslapyje skelbti ir pranešimai apie mirtį. Vieno iš smulkiųjų žydiškų laikraščių literos buvo renkamos ranka. Apsilankęs spaustuvėje stebėjau ir žavėjausi, kaip meistriškai ir mikliai tai buvo daroma. Spaustuvininkas vylėsi netrukus išgalėti įsigyt linotipą.

Modernios parduotuvės iškaba: „Čia nesiderama.“ Radijo turėtojams privalomos licencijos. Visos krautuvės sekmadienį nedirba. Mišių valandomis nuo vienuoliktos iki pirmos restoranai, tabako, vaisių, gazuoto vandens krautuvėlės uždaromos. Autobusų languose užuolaidėlės ir gėlės. Naktį dvigubi taksi įkainiai. Ūkininkaitis iš kaimo už 2 litus siūlo švilpikų, bet niekas neperka. Virintas geriamasis vanduo. Naujas kraštas, nauji papročiai, nauja elgsena.

[...]

Viešnagė Kaune iškėlė aikštėn daugybę įdomybių: keistų ir prieštaringų pasakojimų, intriguojančių ir netgi patiems Lietuvos gyventojams naujų faktų.

Iš: A. A. Sacks. An Excursion to Lithuania. New York: Hudson Bay Press, 1934
Vertė Andrius Patiomkinas

Arieli, skraidyk!

Negalima rašyti. Man negalima rašyti. Bent jau ne apie tai.

Negalima.

Karste ji atrodė netikėtai gražiai. Seniai nebuvau mačiusi tokios... sveikos? Oda išsilygino. Kakta švietė, lygi ir spindinti. Lempų šviesoje spinduliavo pudros granulės. Lūpos buvo rausvos, o ji visa padabinta melsvu nėriniuotu karalienės rūbu iš pigios blizgančios medžiagos. Iš tiesų ji nekentė tos spalvos. Vieną kartą vaikystėje liepė man nubėgti nupirkti popierinių servetėlių šventinei vakarienei. Parnešiau tokių lyg popieriuje nudžiūvęs rašalas, audroti vasaros debesys. Atsimenu, ji sakė, kad spalva bloga, žydiška. Dabar gulėjo ant pakylos, papuošta to paties atspalvio suknia, ir visi ją gyrė. Mėlynoji karalienė. Tik ant nosies buvo prikibęs pudros šepetėlio plaukas. Nedrįsau jo nuimti. Net pasakyti. Taip ir palaidojo su juo.

Nors prieš tai daug verkiau, pamačiusi ją karste, staiga tokią gražią, prieš savo valią apsidžiaugiau. Ji taip siaubingai bijojo mirties, o dabar nebebuvo ko bijoti. Dabar visi kalbėjo apie tai, kaip ji mirė. Su pagarba ir nuostaba. Taip lengvai – sėdosi ant sofos, tik žioptelėjo – ir viskas. Sukniubo senelio rankose ir močiutės nebebuvo. Man kėlė siaubą mintis, kaip ją turėjo išnešti iš buto. Ji buvo tokia sunki ir didelė. Gerai, kad seneliui nereikėjo matyti to baisaus momento. Kai grįžo sutvarkęs kažkokius biurokratinius mirties reikalus, bute jos jau nebebuvo. Mano vaizduotėje kūną įdėjo į juodą storo plastiko maišą. Išprakaitavę vyrai, tylėdami, bet apsikeisdami reikšmingais žvilgsniais, iš ketvirto aukšto nešė sunkiausią mėnesio krovinį. Ant jų kaklų iššoko storos gyslos, kuriomis plūdo kraujas.

Paskutiniais metais jos kūnas buvo toks suglebęs, slystantis iš rankų. Pasijausdavau bejėgė, kai bandydavau padėti atsistoti. Pasijausdavau lyg šiaudas, vilties blyksnis, keista apgaulė. Jei mirčiau aš, tikriausiai anoniminis personažas nusineštų mano kūną maišelyje viena ranka.

•

Mane kamuoja vaizdiniai. Vieni baisūs ir draudžiami. Kiti malonūs ir niekam nekenkia. Ten aš bandau pasislėpti.

Mergaitė eina juodu, vėsiu, neaprėpiamai plačiu tuneliu. Iš burnos plūsta garas. Mergaitė neturi jokių daiktų, tik ploną lazdą, nugludintą medžio šaką, kuria duria į tamsą, tikrina kelią. Tylu, tik kažkas ošia lyg jūra kriauklės ausyje. Lazda šilta nuo prakaituoto delno. Mergaitei baugu, bet gera, nes čia nieko nėra ir viskas gali atsirasti. Svarbiausia, kad čia savotiškai nėra laiko. Tiksliau, laikas teka spirale po žeme, kur pilna šaknelių, žmogaus akimi nematomų grybų raizginių ir kanalų, sliekų, kirmėlių ir vabzdžių, plonų vandens gijų, sidabru žėrinčių dulkių. Mergaitė eina po žvaigždėtu skliautu. Ji viena, bet taip ir turi būti. Kišenėje guli juodos duonos kriaukšlė ir kelios kriauklės. Daugiau nieko nereikia. Net vandens nereikia. Troškulį numalšina vėsus, saldus oras, kuris sunkiasi pro odos poras. Mergaitė eina guviu žingsniu. Ji pavargusi, bet jaučia, kad jėgų gaus tik eidama.

Įtariu, kodėl imu taip infantiliai apie save galvoti – kaip apie mergaitę. Nes pasakose neveikia moterys. Nebent bobos. Tačiau visokios našlaitės, sukeistos princesės ir gerosios seserys kartais tampa pagrindinėmis herojėmis. Ir jos visada turi kažkur eiti, iškeliauti, netekti namų. Šioje slėptuvėje galiu būti tokia, kokia esu. Silpna, bet užsispyrusi. Nepagrįstai tikėti savo sėkme.

Ne, ne tai. Šioje slėptuvėje galiu būti tokia, kokia *norėčiau* būti. Narsi, nuprausta ir išgryninta.

•

Kai sėdėjau ant artimųjų suolo, šalia karsto, aš jai vis linkėjau keliauti į šviesą. Banalu ir baisiai tikra. Kaip į auksišką spindinčią bangą, suleidau pirštus į mintį, kad jeigu siela yra, ji pagaliau gali judėti. Sapnuose ji greitai vaikšto, kartais bėga, nors realybėje vos galėjo atsistoti, o paskutinius keletą kartų, kai turėjo užlipti į butą ketvirtame aukšte, lipdavo po pusę valandos ar daugiau, vis pailsėdama ant kėdės. Sapnuose ji staiga pasidaro šiurpiai vikri, tokia vikri, kokios niekada nemačiau. Panašų šiurpą sukeltų atgiję baldai, šokinėjantys medžiai. Tačiau sėdėdama prie karsto mačiau animacinių filmų estetika dvelkiančius vaizdinius – po saulėtas begalines erdves palaimingai laksto pulsuojančios dvasios.

Problema ta, kad kartojau savo mantrą „keliauk į šviesą, skrisk“ ir praėjus keliems mėnesiams po laidotuvių, kol vieną dieną supratau, kad galbūt veju ją nuo savęs kaip vaiduoklį, piktą dvasią, bijau, kad yra šalia, girdi mano mintis.

Artėjant Vėlinėms daug apie ją galvojau. Panašiu metu mane netikėtai pakvietė susitikti kirpėja ir padovanojo tokią knygą „Skaitymai mirusiems“. Kiek supratau, tai buvo adaptuota „Tibeto mirusiųjų knygos“ versija vakariečiams. Tekstą reikia perskaityti balsu konkrečiam mirusiajam. Mane nustebino toks sutapimas, nors į ezoteriką žiūrėjau atsargiai – su doze skepsio ir kaupu baimės, kad tokių patirčių (net jeigu jos būtų daugiau įsivaizduojamos nei tikros) galiu neatlaikyti. Visgi knygą parsinešiau namo pasiryžusi prieš Vėlines ją garsiai perskaityti. Paulius juokėsi ir drauge baisėjosi tokiu sumanymu. Bet aš taip nieko ir neperskaičiau, nes už poros dienų ji pati mane aplankė.

Prabudau šeštą ryto visa virpėdama. Tvaksėjo širdis. Tualete pašnibždom sukalbėjau maldą. Iš pradžių norėjau skambinti mamai, viską jai *pranešti*, bet susilaikiau, sveikas protas sakė, kad geriau jos taip negąsdinti ir palaukti. Užtat papurčiusi Paulių už peties pasakiau: „Mane aplankė močiutė.“

Iš pradžių viskas buvo kaip paprastai. Matau ją sapne pasikeitusią ir suprantu, kad ji mirusi. Aš žvelgiu į ją pro langą, lyg vėl būčiau sodyboje, mūsų virtuvėje. Ji sėdi lauke ant suolo nuoga ir muiluojasi, prausiasi baltą, saulėje švytintį kūną, didžiules karančias krūtis, kaklą, pilvo rinkes. Atrodo laiminga. Tada ima dažytis veidą, piešia juodais dažais kažkokius ženklus, lyg darytųsi kaukę tolesnei kelionei. Juodos kiaulės kaukę. Net sapne buvo gėda taip galvoti, bet pagalvojau. ►

TEKSTAI NE TEKSTAI

POEZIJOS POLIKLINIKA

Miglės Anušauskaitės komiksas

►Paskui ji atsiduria viduje. Iš pradžių stebime viena kitą nieko nesakydamos. Nedrąsu pradėti pokalbį. Galiausiai ji pati mane užkalbina: „Ievute, tu pasakyk, man atrodo, kad aš plona, ar aš tikrai plona?“ Ir aš pamatau, kad ji plona.

Buvo baisu. Skirtingai nei ankstesniuose sapnuose, šį kartą jutau, kad mane *aplankė*, kad aš bendrauju su kita būtybe, o ne tiesiog klijuoju įspūdžių koliažą. Tokio stipraus *Kito* pojūčio dar niekada nebuvau patyrusi – nei realiame gyvenime, nei sapnuose.

O tada prasidėjo. Ji pasakojo, kaip jai sekasi mirus. Sakė, kad labai daug suprato per šitą laiką. Ir ne dėl to, kad būtų pati daug galvojusi. Svarbiausia buvo mūsų, visų likusių, mintys, kurios ėjo tiesiai pas ją. Močiutė sakė, kad gavo du medalius (jie kabėjo ant jos kaklo). Ant pirmo buvo surašyti visi blogi dalykai, o ant kito – visi geri. Tačiau vieno ji negalėjo suprasti. Sakė, kad aš vis galvojanti, jog ji buvo keista. Kaip suprasti – „keista“? Aš sutrikau, nes niekada taip nemaniau (vėliau mane apėmė įtarimas, kad tas klausimas buvo dovana – galėjau atsakyti jos neįžeisdama, bet pagydydama mus abi). Šiek tiek pamąsčiusi pasakiau, kad man visada buvo keista, jog ji niekada nenorėjo artimiau manęs pažinti, nors taip mylėjo. Ji rimtai klausėsi. Pasakė, kad dabar supranta. Mes stipriai apsikabinom ir visą kūną užliejo baugulio persmelktas malonumas. Pirmą kartą gyvenime bendravom be jokių barjerų. Aš nebebuvau „Ievutė“, kaip ji nebebuvo „močiutė“. Mes buvom dvi būtybės. Svetimos, dilgsinčiais pakraščiais.

Visa tai gražu. Išskyrus juodosios kiaulės toteminę kaukę, apie kurią neužsiminiau tiems keliems žmonėms, kuriems papasakojau apie *susitikimą*.

Tačiau medaliai, karalienių veliumai, spindintys kūnai ir kaktos, auksiškai švytinti neapčiuopiama, bet reali šiluma, kurią pradėjau jai jausti, pasirodė tik po mirties. Tas kone fizinis meilės pojūtis. Prieš tai ja bjaurėjausi, smerkiau, kaltinau, apkalbinėjau, kol galų gale šiek tiek subrendusi rezignavau ir nusprendžiau emociškai atsiriboti.

Mano sąžinė nebuvo švari.

•

Kiek atsimenu, jos sveikata šlijo visą mano gyvenimą. Ji amžinai skųsdavosi ir dejuodavo, bet be saiko valgė ir nuodijo orą pagiežingais komentarais, pavydu ir visais kitais dalykais, kuriuos pati išdidžiai vadino „pesimizmu“. Mėgdavo demonstratyviai išsidėlioti ant stalo vaistus ir lėtai lukštenti tabletes, lyg visi aplinkiniai dėl to turėtų pasijausti kalti. Kartais imdavo leistis insuliną į baltą pilvą visų akivaizdoje prie dar nenukraustyto stalo. Mano papilvę užliedavo vėsi skausmo baimės banga. Būdavo nejauku, apsimesdavau, kad nieko nematau. Tik paskui, kai vieną savaitę gyvenome dviese ir paaiškėjo, kad ji nebežino, kaip leistis vaistus, pradėjau ilgėtis tų dienų, kai ji išdidžiai visų akivaizdoje įsmeigdavo į pilvą adatą. Ištikta lengvos panikos tiesiau jai šaltą švirkštą (insuliną reikėjo laikyti šaldytuve) ir bandžiau iškvosti, kiek jo švirkšti ir kaip. Bet ji nežinojo. Tik pikta plėšė adatą iš rankų ir iškėlusi į orą ėmė taikyti į praplikusį savo pakaušį. Veide matėsi nuostaba ir baimė. Mano močiutė buvo išprotėjusi ir daugybė elementarių dalykų, tarkim, kaip atsiliepti telefonu arba paimti puodelį, jai virto sudėtingais galvosūkiais... Nebuvau tam pasiruošusi. Niekas nebuvo. Kai senelis pagaliau telefonu paaiškino, kiek ir kada ji turi leistis insulino, man teko nugalėti adatų ir jos kūno baimę ir kasdien po du kartus leisti vaistus. Labai greitai supratau, kad to bijoti reikėjo mažiausiai. Baimę pakeitė savotiškas džiaugsmas: bent jau žinojau, ką reikia daryti.

Tačiau pirmąją mūsų savaitės sodyboje dieną nei susileisti insulino, nei išgerti vaistų jai nepavyko. Praradusi viltį ir suirzusi močiutė pasakė, kad nesvarbu, padarysim tai kitą dieną, kai galva bus šviesesnė, ir aš ją nuvedžiau miegoti. Greičiausiai tą vakarą ir prasidėjo jos mirtis. Nesupratau, kas vyksta, tai yra kaip tai rimta, ir neiškviečiau pagalbos. Jai ir anksčiau užeidavo silpnumas, bet dabar esu tikra, kad tą vakarą, kai ji staiga pavirto į slystančio pro pirštus smėlio, pilko cemento fontaną ir nebegalėjo pastovėti ant kojų, įvyko tas lemtingasis insultas, kurį paskui po kelių savaičių ir ilgų tyrimų jai nustatė ligoninėje. Bet tada jau reikėjo iš naujo mokytis savaitės dienų ir spalvų.

Baisiausia tai, kad man atrodo, jog tokia buvo mano misija tą vasarą. Nesuteikti pagalbos ir paspartinti mirtį. Tam tikra prasme tai buvo geras darbas, nes jos gyvenimas seniai nebepriminė gyvenimo. Vis dėlto iki paskutiniosios maniau, kad močiutė gyvens ir gal net pergyvens mus visus. Ji turėjo mistinį gyvybės šaltinį ir nesvarbu, kas nutikdavo, vis tiek išsikapanodavo. Galvoju, kad gyvenime ją laikė jausmai: meilė, baimė, kaltė.

Tą vasaros savaitę siaubingai pykau ant tėvų ir senelio, kad taip neatsakingai pasielgė ir paliko man ją „daboti“. Racionaliu protu suvokiau, kad senelis buvo pervargęs nuo darbo, namų ir močiutės priežiūros, ir jį reikėjo tiesiog jėga išvežti atostogų, bet likusi viena su močiute ir po poros dienų su siaubu demaskavusi, kad jai kartais užtemsta ne tik protas, bet ir regėjimas, nuoširdžiai nebegalėjau suprasti, kaip ji išvis dar gyva.

Mūsų rutina susiformavo labai greitai. Pirmiausia atsikėlusi sutvarkydavau jos kambarį, tada paruošdavau pusryčius ir suleisdavau insuliną. Pavalgiusi ji paprastai apsnūsdavo ir padėjusi jai įsitaisyti lovoje aš šokdavau į rožinius kedus ir lėkdavau pabėgioti į mišką. Bėgiojimas man tapo tos vasaros (ne)laisvės metafora. Bėgdavau sakais ir spygliais kvepiančiais miško takeliais, traukdama į plaučius žaliom granulėm mirguliuojantį sidabrinį orą. Nuostabiausia būdavo bėgti po lietaus, kai lapus ir žolės stiebelius nusėdavo tūkstančiai vandens lašų, deimantinių adatų, o nuo pievų garuodavo šilkas. Iš manęs menka bėgikė, bet tos penkiolika minučių būdavo mano kasdienė ekstazės dozė. Kitas didžiulis malonumas – grįžus išsimaudyti, susitepti sumuštinį, išsivirti kavos ir jei močiutė dar miegodavo – skaityti Frédérico Groso knygą apie vaikščiojimą, ypač skyrių apie Arthurą Rimbaud, prakeiktąjį poetą, kuris vis trokšdavo pabėgti ir ištisai įniršęs žygiuodavo iš miesto į miestą.

Tą vasaros savaitę jaučiausi taip, lyg man būtų atsivėrusi slapta būties pusė, apie kurią daugelis nieko nenutuokia ir gyvena savo naivius, pilnus darbų ir svajonių gyvenimus. Tiksliau, apie kurią aš pati anksčiau nieko nežinojau. Bet šis naujas žinojimas nepavertė manęs stipresne, priešingai – suparalyžiavo. Kol buvau sodyboje ir kasdien turėjau leisti vaistus, skalbti nešvarius patalus, gaminti maistą ir visaip gudrauti, kad jis būtų suvalgytas, kol turėjau kęsti jos paslaptingą, ligos sukeltą pyktį ir kažkokiu būdu nuryti tą begalinį silpnumą, su kuriuo susidūriau, viskas dar buvo gerai. Nes reikėjo veikti. Čia ir dabar. O grįžus į miestą ir atgavus laisvę, apie kurią kasdien svajojau, mane prislėgė šlapio, klampaus betono košė. Galėjau sustoti vidury miesto, šalia Sereikiškių parko, įsikibti į akmeninį parko bortą, apimta nesuvokiamo silpnumo bangos, – tada atrodė, kad nebesugebėsiu net eiti. Nebebuvo ko daryti. Močiutė jau gulėjo ligoninėj, širsdama, kad ją išvežė numarinti. Mama ir senelis tikėjo, kad gydytojai ją atgaivins, pristabdys tą keistą ligą.

Kurti atrodė beprasmiška ir tuščia. Tačiau sakyti tiesos irgi negalėjau. Viduje tvirtai žinojau – apie tai negalima rašyti. Bet *tai* buvo pats svarbiausias, pats nykiausias ir didingiausias dalykas tuo pačiu metu. *Tai* viską keitė. Pagalvojusi apie močiutę galėdavau kone fiziškai pajausti jos vienatvę ir neviltį. Atrodė ir tebeatrodo, kad per tą savaitę mudvi buvom iš esmės susaistytos. Kad visas tas vargas, smarvė ir siaubas turėjo sakralumo žymę.

Aš jos jau dėl nieko nekaltinau, nesmerkiau. Kūnas, kuris kažkada man buvo atgrasus, tapo savas ir graudžiai gležnas. Džiaugiausi bent, kad ją išmaudžiau, vis prisimindavau, kokia laiminga ir nuskaidrėjusi ji tada šypsojosi, kai tepiau jai veidą kremu ir šluosčiau retus šilkinius plaukus. Visai nebuvo šlykštu. Būčiau galėjusi maudyti kasdien, jei tik būtų leidusi.

•

Per juodą, begalinį tunelį žvaigždėtu skliautu eina mergaitė. Kartais ji stabteli ir atsigręžusi pasižiūri atgal. Tolumoje matosi balti žiburiai. Atsisėdusi ant vėsaus gruodo išsitraukia iš kišenės kriauklę. Ji blausiai švyti, bet pirštai skaito rantytas rieves. Kažkada šita kriauklė, galbūt prieš penkerius, o gal prieš penkis tūkstančius metų, judėjo, šokinėjo smėlėtu jūros dugnu, puolė grobį ir slapstėsi nuo priešų. Mergaitė bando tuo patikėti, tai mėgstamas jos vaizduotės pratimas. Iš tiesų ji ruošiasi kopti į statų šlaitą, kurio viršūnėje laukia kažkas baisaus ir stebuklingo, ir mano, kad jei sugebės pamatyti, kaip jos viduje, šiltoje tamsoje, šoka švytinti kriauklė, atsiras jėgų. Šiaudas pavirs į auksą. Abstrakcija gaus kūną ir atvirkščiai – paaiškės paslėpta daiktų prasmė.

•

Jau daug vėliau, kai pradėjusi rašyti šitą tekstą ėmiau nepaaiškinamai jo bijoti, slėptis, susapnavau dar vieną sapną. Esu nėščia ir guliu ligoninėj. Su siaubu suprantu, kad kietame, kaip būgnas įtemptame pilve tūno vaisius, agresyvus padaras, kuris trokšta ištrūkti į orą. Stebiuosi, kad pilvas toks nedidelis, o jau metas gimdyti. Esu su baltais ligoninės marškiniais. Staiga pajuntu karštį – pažvelgusi žemyn matau blauzdomis tekantį klampų karštą kraują. Nujaučiu, kad tai nieko gero nežada, ir rankomis atsargiai liečiu kietą pilvą, rodosi, kad pro įtemptą odą galiu užčiuopti mažytį nugarkaulį, mentis, savo kūdikio sparnus.

Ligoninėje naktis ir aš karštligiškai svarstau, kaip čia viskas bus, kada pasirodys gydytojai, bus uždegtos šviesos ir prasidės gimdymas. Palata skendi prieblandoje, visiškai tylu, daugiau nėra jokių pacientų, net seselių su gydytojais. Po kažkiek laiko ir kraujo palatoje atsiranda mano dėdė. Jis vaikšto po tuščią tamsią erdvę su prožektoriumi. Nuseku iš paskos. Patenkame į kitą palatą. Dėdė prieina prie lovos ir pašvietęs prožektoriumi į čiužinį sako, kad močiutės lovoje prisiveisė utėlių. Pasirodo, šioje palatoje guli močiutė, ji vis dar gyva, tik kažkur dingusi. Priėjusi pasižiūriu. Baltame šviesos apskritime raitosi žvilgios kirmėlaitės. Jos gelsvos kaip kremas ir jų daug, labai daug. O čiužinys toks minkštas ir korėtas, kad, atrodo, panorėjęs galėtum minkyti kaip tešlą. Kirmėlės smelkiasi kiaurai. Kuo ilgiau žiūriu, tuo daugiau jų matau.

Su siaubu suprantu, kad jei užkrėsta visa lova, greičiausiai kirmėlės apėmė ir močiutę ir raitosi rausvose jos medvilninių naktinių gėlėse, paausiuose ir ant pakaušio. Man darosi bloga nuo minties, kad apleidau močiutę, kad nesužiūrėjau, kaip čia įsiveisė tie padarai, o ji pati negali jų nusivalyti, nes nieko nesupranta.

•

Tas juodas tunelis ir mergaitė su lazda – tai grynas išsigalvojimas, šiaudas, kurio griebiausi, tikėdamasi, kad taip galėsiu išvystyti kažkokią „dramaturgiją“. Arba slėptuvė, kurioje norėjau pailsėti, atsiplėšti nuo dilgančios gėdingos realybės. O iš tiesų tai dienomis ir ypač prieš miegą darau tokį pratimą – bandau įsivaizduoti sidabrinę girią, klasikinį (o galbūt mano išsigalvotą?) pasakų tropą. Stengiuosi ją įsivaizduoti detaliai ir natūralistiškai, išvysti save, einančią per sidabro mišką. Kokia šviesa turėtų nuo jo sklisti? Ar tų medžių lapai lyg prabangaus servizo desertiniai šaukšteliai, o gal minkšti ir lankstūs, kaip gyvo augalo? Kartais spygliai ir kamienai būna vėsūs ir kieti. Padvelkus vėjui metališkai skamba. Kartais ovalūs ir karpyti lapai šilti ir elastingi, o įplėšus ištrykšta gaivios sultys.

Kai imu kurti detales, o tada palikusi savo kūną ir pakilusi per septynis šimtus metrų į orą bandau išvysti peizažą – apsiniaukusį pilką dangų, melsvus debesų tumulus ir tame niūriame fone spindinčią sidabro girią, – pasidaro geriau, bet tai niekur neveda. Dar nė karto nesusapnavau nieko panašaus, pasąmonė netgi neišspaudė to egzistencinio tunelio. Geriausiu atveju groteskiškus ryškius košmarus. Vis dėlto atrodė, kad rašydama galėčiau kažkokiu būdu ateiti į šią vietą, kuri kol kas buvo tik spindintis burbulas juodame vakuume. Tai yra susieti, sujungti ją su kitomis vietomis, kuriose ištisai būnu. Išsikapanoti.

Bet tarp vizijos ir tikrovės yra praraja.

Per tą prarają veda kažkas labai mažas, beveik neįžvelgiamas. Šiaudas. Siūlas. Gal plaukas.

Arba tas vaikiškas eilėraštukas, kurį sudėjau vasarą grįžusi iš sodybos. Kai įšokusi į kedus bėgdavau šlapiu asfaltu link juodų miško tumulų, savyje pajausdavau skraidančią dvasią, arba ne savyje, bet kažkur ore, ir bėgdama, kraujui mušant į skruostus, po kedais ritmiškai girkšint šlapiam smėliui, galėdavau draugauti su ja. Sugrįžusi į miestą net parašiau visiškai nesuprantamą dainą (mat joje dainavau apie tos vasaros savaitės kalėjimą nė vienu žodžiu apie jį neužsimindama, nes tai būtų lėkšta ir pigu) pašaliečiui dar nesuprantamesniu pavadinimu „Arieli, skraidyk!“ Tai buvo savotiški mano burtai, žinia visatai, kad noriu būti gyva, pildyti norus. Noriu būti paleista į laisvę. Dainos pabaigoje mergaitė su lazda turėjo ištarti tokius žodžius:

Išeiti į kiemą gali būt žygis
Man ošia miškas, jis nieko nebijo
Miškas sugers nepajutęs slogiausius sapnus
Miško takeli minkščiausias, tu man pabūk už namus

– IEVA –

15 minučių Šiaurės

Well, if you're travelin' down to the north country fair
The winds hit heavy on the borderline
Remember me to one who lives there
She once was a true love of mine.

„Lions", „Girl from the North Country"

Keli kilometrai nuo bazės iki kelto dvelkia kondensuoto kelioninio nuotykio pradžia. Egzotika yra viskas: vilkikų vairuotojų leksikonas, nerašytos bendruomenės taisyklės, testosterono įkvėptos legendos apie darbinius žygdarbius. Vaikus ir žmonas užpakalinio vaizdo veidrodėliuose paliekantys vyrai desperatiškai stengiasi kuo greičiau įsilieti į ateinantį mėnesį. Šurmulys ir erzelis – geriausias būdas įtemptoms emocijoms prasklaidyti, o trūkinėjanti racija – pasirodymų erdvė. Tai įmonėje jovalas, teisybę tik džiunglėse rasi, tai lengvikes žiede reik blokuoti, kad sunkvežimiai galėtų įvažiuoti, o kai tokie kamščiai, gal apskritai galėtų viaduką pastatyti nuo bazės iki kelto.

Klaipėdos naktį glotniai skrodžiantis keltas įsisiūbuoja nuo istorijų, susitikimų ir alkoholio. Ūžesys ir gyvybė, alus ir guminė kiaušinienė, bet čia pat, tylioje kajutėje, tūno žinojimas, kad rytoj laukia kelias ir Šiaurė. Nei vienam, nei kitam niekada negali pasiruošti.

Prasisklaidžius ryto migloms Švedijos žemė atrodo iki nuobodulio matyta ir patirta – žemdirbiški racionalūs kraštovaizdžiai slenka monotoniškai kaip kelio stulpeliai. Viskas, ką gali prisiminti pravažiavęs – kad vieni vėjo malūnai sukasi, kiti – ne, o geltoname name prie miško gyvena Ulricha. Jai yra įdomūs dideles mašinas vairuojantys vyrai. Laikas ištįsta kaip kramtomoji guma. Minimalų skonį ir kvapą jam suteikia tik mane į reisą pasiėmusio pusbrolio pasakojimai.

Vieni vairuotojai suka pavojingus maršrutus po Šiaurę, o kiti tampo priekabas po Lietuvą arba iš to paties vieno miesto į tą patį kitą miestą. Kažkurie turi būti kietesni, nes gamta yra laiptuota ir laipsniuota, ir šis titulas atitenka šiauriečiams. Tie kiti vadinami „beausiais" – anot folkloro, vienas vairuotojas palindęs po mašina kažką krapštė, kitas tuo metu patraukė mašiną, o kartu ir žmogaus ausį. Geografijai vingiuojant į viršų kraštovaizdžiai, istorijos ir nuotaikos rūstėja. Irstaisi rūgščiu žvilgsniu tūkstančius kilometrų ir ganai trafaretus pro langą. Keliesi, guliesi, keliesi, šlapiniesi krūme naktį ir vėl rangaisi į miegmaišį iki rytmetinio šaltkrėčio, įsiskverbiančio pro sujungimus tarp kėbulo detalių. Keičiasi keliai, pro langą matomi žmonės. Lėtai auga nuobodulys. Kol vieną rytą po daugybės bevardžių pabudimų imi jausti, kad į tave pradėjo kažkas lįsti.

Sapnai tampa tiršti ir lipnūs – aitrus tamsusis medus su miško uogomis. Nubudus išorinis pasaulis skausmingai skverbiasi pro akis. Kelias atrodo kaip vienišas plaukimo takelis be galinio bokštelio trasos pabaigoje. Blausią rytmečio šviesą sugeria sniegas, subruzda buities apyvokos daiktai važiuojančios mašinos dėkluose, sintetinę melodiją groja radijas. Vieninteliai tavo plaukimo rungties žiūrovai – medžiai ir kalnai, atšiauri minia, kuri nerodo jokių emocijų. Tokiame amžiname plaukime maloniai vieniša.

Išniręs iš sapno traukiau į plaučius orą, gėriau į save kalnus ir kelią. Pusbrolis apgailestauja, kad ką tik pramiegojau sėlinančią juodą lūšį. Išrinkęs dar miego lava aplipusius žodžius išlemenu, kad lūšys būna pilkšvos, o ten, matyt, buvusi kokia, pavadinkime, norvegiška pantera. Pokštas abiem nejuokingas, pašnekesys neįvyko, žvėries tapatybė nenustatyta, bet kažkas gi prabėgo. Degalinėje negaliu atsistebėti, kad šalia raudonų „M&M's" dražė pakuočių, ledo tirpiklių, pakūrimo laidų, langų valymo skysčių ant lentynos pardavinėjamas „Pink Floyd" albumas „The Dark Side of the Moon". Kol stebiuosi, per tamsos trikampį lūžtanti vaivorykštė ant albumo viršelio hipnotizuoja.

Šiaurė ateina po tūkstančio bevardžių kilometrų, daugybės abejingų žvilgčiojimų pro langą ir begalinio noro pamatyti žvėrių. Ir ne vieną, o bandas elnių, būrius į langus atsitrenkiančių baltųjų pelėdų, kaip podiumu plentu žengiančius briedžius. Nieko nepamatai, bet kažkas pamato tave. Iš ant pušų kamienų prikaltų spalvotų briedžių ragų, eglynų, kuriuose tamsa stipresnė už saulės šviesą, šalikelėse laiko ėdamų apleistų mašinų ir su uolomis susiliejusių namų. Žiūri į briedžių ragus medžių palubėse ir jautiesi kaip atlikdamas Rorschacho testą – ragų galai susilieja ir išsilieja į visokių formų amebas. Dažnai aplanko jausmas, kad pašonėje pravažiavai Tvin Pyksą. Nieko įkyriai bauginančio, tik nuolatinis žinojimas, kad kažkas yra labai šalia, vos už poros žingsnių nuo kelio. Jei vyriškais reikalais naktį įlįstum į mišką...

Šiaurėje antgamtinis pasaulis visados yra šalia – už parduotuvės, kelio ženklo, o naktiniuose miestuose – už šviestuvo metamos šviesos apskritimo. Norvegai uoliai bando jo žemėlapį perbraižyti per dienas ir naktis tiesdami kelius, kasdami tunelius ir sprogdindami kalnus. Pakelės aplipusios gręžimo, pjovimo, sprogdinimo mašinomis, trirankiais ekskavatoriais ir sudėtingomis trajektorijomis lėtai judančius vabalus primenančiais miškavežiais. Lengva pamanyti, kad žmogaus ir technikos pastangos stumia antgamtinį pasaulį gilyn į mišką, o tu liudiji žingsnį Mėnulyje. Visgi užpakalinio vaizdo veidrodėlyje tai tik menki krustelėjimai kraštovaizdyje. Vėjas sujudina šaką, nubyra keletas dribsnių sniego, ir viskas yra kaip prieš akimirką. O dar po akimirkos tiesiog pamiršta.

Daug rūkantis pilkadantis vairuotojas apibendrina savo laiką čia – vilko dienos. Gūsingas vėjas, šoninis lietus, vienadienis sniegas, pilkuma be jokių atspalvių, ir sužvarbsti iš vidaus. Sustiręs nelanksčiomis kojomis išlipi iš visą naktį vėjo pralinguotos priekabos saloje, priklausančioje, ironiška, *Herøy* savivaldai, ir buku žvilgsniu stebi geltoną laivelį. Daugiau judančių objektų čia nėra, o stebėti plaikstomus žuvies kombinato dūmus – tiesiog nevyriška. Geltonas laivelis svirduliuojančiais judesiais slenka banguojančiu fjordu. Mažas, bet drąsus – juda kampais, laužtomis linijomis. Tavo nuostabai, į matymo lauką įslenka didesnis laivas, ir prasideda detektyvas. Sekliai Mažasis Geltonasis ir Didysis Baltasis. Susitelki ir uždavinėji sau klausimus – ar laivai susiję, ko jie ieško; ar jie civiliniai, gal jie vienas kitą tempia ar gal kartu tempia kažką po vandeniu. Nesvarbu, kad atsakymų nesužinosi, bet laivų stebėjimas padovanoja penkiolika minučių veiklos.

Vilkiko vairuotojas metus skaičiuoja reisais. Mirties dvelksmas kelyje – kaip kvepalai mašinoje – visada su tavimi. Baimė įsiskverbia į kūną ir jį laiko: nuo įsikibimo į vairą įsitrina nuospaudos delnuose ir sutraukia užpakalio raumenis. Kelias grynina iki būtiniausio minimumo. Vyrai dažnai tokius prisiminimus atskiedžia alkoholiu, daug kartų per dieną vienas su kitu susiskambina pašnekėti apie šį bei tą. Jų akys po dešimtmečio tampa ledų kristalais. Žvilgsnyje atsispindinčios kalnų viršūnės kainuoja šeimas, draugus ir apskritai mokėjimą gyventi visuomenėje. Radikalizuotos vienatvės ir nuolatinio nepriklausymo niekur, išskyrus kabiną, jausmas yra nenuplaunamas ir nepraskiedžiamas. Po kažkiek metų, kai grįžti namo, nori kuo greičiau iš jų išvažiuoti, nes namuose tampi svetimšaliu. Atėjūnas esi ir čia – vietiniai, dirbantys pas Kristenseną, Johanseną ar Rasmuseną, žiūri į tave su šalta užuojauta, jaučiama buvusiems kaliniams.

Bet yra vairuotojų kasta, kuri tarpsta Norvegijoje. Jokia Šiaurė neprasiskverbia pro tikrojo rytų europiečio – moldavo ar ukrainiečio iš Odesos – odą. Nekyla egzistencinių nerimų, kai gerovės valstybė siūlo tiek galimybių, o civilizaciniai skirtumai matuojami šviesmečiais. Kaip tikras namų žmogus, šitas vairuotojas viską kaupia ir ketina parsivežti į savo namus Rytuose. Svarbu imti, o paskirtis tikrai bus rasta. Jei pasienio muitinė vaišina nemokamai kava, kodėl jos neprisipylus keletą trilitrinių, jei kelininkai paliko raudonus stulpelius – reikia uoliai surankioti, nes Ukrainoje jais galima prabangiai apsikalti garažą. Jei partrenkei elnią rezervate, įtempi jį į vilkiką. Šiek tiek nepatogu, kai pasiveja Norvegijos patrulis ir mandagiai paklausia, ar kartais vilkike nėra negyvo elnio, nes jis tiria pranešimą iš elnių prižiūrėtojo, esą vienas kanopinis su įskiepyta sekimo įranga juda 90 km/h greičiu magistrale link Oslo. Nepatogu ir kai biotualetas, išmaniai paslėptas po vilkiku, pratrūksta savo turiniu.

Bet „nepatogu" yra niekis Ivanui Ivanovičiui, kurio išradingumas ir veiklumas pranoksta žmogiškųjų galimybių ribas. Jis per Naujuosius metus lipa ant vilkiko stogo, kad geriau matytų fejerverkus. Jis be jokios antrinės minties atsistoja ant stiklinio liuko ir, normalu, įlūžta į kabiną. Bet jis nusipurto kaip jūrų vėplys duženas, įbeda akis į horizontą ir suka galvą, kiek reikalų numatoma – gal reikės su akumuliatoriumi „nukirsti" priekabos signalizaciją šeštadienį, per ilgesnę pertrauką su *rebiata* apkeisti vilkikų motorus, be to, vakar pravažiuodamas matė atviras sandėlio duris, už kurių yra padangos jo mašinai Kišiniove.

Visa ko alkis ir išlikimo instinktas paverčia ivanus ivanovičius kasdienybės da vinčiais vairuotojų pasaulyje, savo išradimais šokiruojančiais Norvegiją. Pusbrolis tvirtina, kad moldavas ir vilką apvogtų. Žavu, kad vyrai kuria istorijas iš visų jėgų, įkvėpimo šaltinis pažįstamas, bet jautiesi kaip su nutolusiu giminaičiu prie stalo per giminės šventes. Savaip jį myli, nes jūs dalinotės vaikyste ir paauglyste, gera prisiminti, bet viskas ten ir pasiliko. Penkiolika minučių gyvo pašnekesio ir nejauki tyla.

Kiekviena pakalnės gyvenvietė turi po bažnyčią su vienišu varpu. Varpo skambesys atsimušdamas į snieginės pelėdos ausų būgnelius pranešdavo apie nelaimes kitiems kalnų miestams. Šiandien apsnigtos bažnyčios atrodo kaip įrodymai, kad Dievas paliko šitą vietą gamtos jėgoms. Jos geriausiai žino, kaip čia turi plaukti istorija ir joje iš lėto puškuojantis žmogus. Tas pats, kurį matėme su gariūninėmis tašėmis kažkur traukiantį naktį, kai aplink nėra jokių gyvenviečių.

Įnirtingai sapnavau tave. Pavieniai spinduliuojantys kadrai. Buvai užsitempusi ant klubų džinsinį mini sijonėlį, čigoniški garbanoti juodi plaukai gulėjo ant dešinio šono, paauglišką švarkelis atrodė madingai per mažas, o juodas rankinukas laikėsi ant peties vos venos storio dirželiu. Net ir nejudant jis jau chaotiškai makalavosi. Kairėje ausyje kabojo pankiškas auskaras, o veidas atrodė smarkiai papudruotas, bet skruostų gyvybė ir šiluma pramušė makiažą. Laikei ant rankų kūdikį, bet sykiu agresyviai, buldogiškais žandikaulių sukandimais žiaumojai gumą. Mindžikavai, nes mintyse jau buvai išėjusi, bet kažkas užlaikė. Stebėjau sapno burbulą, į kurį norėjau įpūsti save, bet kartu bijojau paliesti jį ranka, kad nesprogtų. Atsibudęs kabinos šaltyje jaučiausi labai lengvai, kaip plaustu su kartimi atsispyręs nuo užpelkėjusio kranto. Norvegai neatsisveikina vienas su kitu, nes atsisveikini tik su tais, kurių jau niekada nesutiksi. Jei dar susitiksime, mums į nugaras tiesiog spindės buvusių gyvenimų mėnulis ir tiek.

Šiaurė – ne geografinė vieta, Šiaurė – tai vidinė būsena. Vienoje nakvynės vietoje lauko tualetai buvo raudoni ir daugiabriauniai. Panašūs į pirmųjų pastatų, kurie stovės Marso kolonijose, prototipus iš vaikystės knygos rudais viršeliais „Mokslas ir visata". Lašelių prisodrintas oras krito ant kolonijų, pro kalno kraštą pūtė aštrus vėjas. Tualetų viduje nežemiškai švytėjo, buvo šilta, sausa ir dvelkė namais per pūgą prie židinio. Pora metrų žemiau matėsi įtempta kaip smuiko styga elektrinio traukinio linija, beveik sutampanti su fjordo kranto linija, už fjordo – kitas kalnas, o virš jo – viską ištirpinantis rudeninės visatos skliautas.

– ERNESTAS FLAKSAS –

Mieli šatėniečiai!

Mūsų leidinį galima užsiprenumeruoti Lietuvos paštuose arba internetu *www.prenumeruok.lt*. Kasmėnesinė prenumerata priimama iki kiekvieno mėnesio 26 d. Mėnesio prenumeratos kaina – 2,40 Eur. Mūsų indeksas 0109.

Mėnesio prenumerata į užsienį kainuoja 5 Eur. Užsienyje gyvenantys skaitytojai gali užsisakyti el. paštu *satenai@gmail.com* ir pinigus pervesti į sąskaitą banke „Swedbank" LT36 7300 0100 0000 7071 (mokėjimo paskirtis – prenumerata).

„Šiaurės Atėnus" jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademinė knyga", „Eureka!", „Keistoteka" ir „Mint Vinetu".

Kalbos žėručius gliaudantis tautosakininkas nuo Lašašos

Su tautosakininku, tekstologu, redaktoriumi, apie septyniasdešimties mokslinių ir visuomenei skirtų leidinių sudarytoju ir parengėju, 2006 m. Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatu KONSTANTU ALGIRDU ALEKSYNU kalbasi Juozas Šorys

Konstantas Algirdas Aleksynas pirmojoje ekspedicijoje

– Gimėte, iš toliau žiūrint, Suvalkiją ir Dzūkiją aprėpiančiame regione, bet vis dėlto jau suvalkietiškoje Prienų krašto pusėje. Kokie pirmieji Jūsų atmenami pradžių pradžios, kūdikystės arba ankstyvosios vaikystės, ir vėlesni įspūdžiai išliko atmintyje? Labai rimtai sakant, turbūt tada ir pamatėte, kur iš tikrųjų atsidūrėte – ir ką ten išvydote?

– Gimiau sudėtingu laikotarpiu, kai tikrovė teikė kontroversiškų potyrių. Buvo pats juodžiausias pokaris, intensyvių permainų, kardinalaus žmogiškųjų vertybių perkainojimo laikas, kova su „lietuviškojo buržuazinio nacionalizmo“ apraiškomis. Svetimkūniškų visuomeninių pažiūrų primetimas, įprastinių gyvenimo sąlygų ir normų neigimas paauglio galvelei buvo sunkiai suvokiamas. Didžiausi gąsdintojai – prievartinė kaimo kolektyvizacija ir trėmimai. Spaudoje garbinamas bei šlovinamas „didysis tautų vadas ir mokytojas“, koneveikiami mėgstami poetai Bernardas Brazdžionis, Antanas Miškinis...

– Skaičiau, kad domėjotės, ar Jūsų šeimos ir giminės abi šakos, kilusios iš kapsų, turėjo aiškiai atpažįstamų sūduviškų arba jotvingiškų šaknų. Kokių duomenų pavyko aptikti, kuo remiatės?

– Pirmiausia tai grindžiu žilą senovę siekiančiu savo gimtojo Ingavangio kaimo pavadinimu. Archeologai, tyrę kaimynystėje esančiuose piliakalniuose aptiktus radinius, nustatė, kad senieji šių vietų gyventojai buvusi nedidelė savarankiška baltų gentelė, artima ir prūsams, ir jotvingiams. Tarp girios ir šilo, abipus Lašašos upelio, drėgnoje laukymėje (tai rodytų antroji žodžio dalis *vang*) ta pati gentis irgi galėjo nuo seno gyventi. Ilgainiui ji asimiliavosi tarp lietuvių, palikdama jiems savotišką, keistą savo gyventos vietos pavadinimą.

Prienų rajonas, kuriame prabėgo ankstyvoji gyvenimo dalis, ir Birštono kraštas – nedidelis žemės plotelis, Nemuno sąlygiškai padalytas į dvi menkai tesiskiriančias patarmes. Birštoniškiai ir jiezniškiai šiek tiek jaučia dzūkų poveikį, o prieniškiai – gryni kapsai, kaip mus yra pavadinę ar ne vakariniai kaimynai (šis pavadinimas ilgą laiką buvo ir kalbotyros terminas). Ryškiausias mūsų savitumas yra tas, kad žodžių kirčiuotą tvirtapradį dvigarsių pirmąjį balsį tariame ilgindami: *pyrmas, kūinas*... O ir kalbėjimo intonacija ryškiai skiriamės nuo kitų tarmių atstovų. Ją, savotiškai melodingą, sunku nusakyti, bet, pagyvenus kita tarme kalbančiųjų apsuptyje, miela girdėti. Senovinės dainos čia irgi skamba kaip niekur kitur. Anot muzikologės Aušros Žičkienės, šio krašto muzikinis audinys daugiasluoksnis: dzūkiškas-nedzūkiškas, žemaitiškas-nežemaitiškas, aukštaitiškas-neaukštaitiškas, bet labai suvalkietiškas. Parvykęs į gimtinę, mėgini įsilieti į bendrą kalbėseną ir intonaciją, deja, vis mažiau tai pavyksta.

– O kur pats pradėjote gyvenimo kelią?

– Nebėra dabar tos sodybos, kurioje praėjo mano jaunystė. Tėviškė buvo ryčiausiose Ingavangio žemės valdose – prie griovos (revo), kuri prasideda pašilėje, kerta Vidurine kaimo linija einantį kelią ir pasiekia įdubą, kur kadaise vešėta krūmingo raisto ir liulėta durpyno, davusio pradžią Lašašos upeliui tekėti į vakarus, o Kiauliškės upeliui – rytų link. Lašašos pakrantes gaubė pieva, kurioje pempės ir vyturiai vijo lizdelius.

Tėvas Juozas Aleksynas mėgo ir dainuoti, ir pasakoti – ne tiek pasakas, kiek tikroviškas ir pafantazuotas istorijas, anekdotiškus nutikimus. Į bloknotėlius įsirašydavo patikusias dainas, tautinę dvasią žadinančius eilėraščius, įvairius Lietuvos istorijos faktus, šeimos gyvenimo įvykius. Deja, amžinastin iškeliavo, kai tebuvau vos dešimties metų. Mama Marija ilgiausiai nugyveno trobesiuose, statytuose jos tėvo dar XIX a. pabaigoje. Jie baigė sunykti senatvės lenkiamai mamai persikėlus pas vyriausiąją dukrą, irgi Mariją.

Kadaise Ingavangio kaimas buvo pats didžiausias Klebiškio valsčiuje. Seniausią įvykį – nesėkmingą prancūzų armijos, vadovaujamos Napoleono, žygį į Rusiją – galėjo priminti kryžiai, ilgokai po karo dar stovėję kalnelyje mano patėvio Andriaus Laukaičio lauke, kur buvę palaidoti ten kritę, kaip pasakota, prancūzų kareiviai. O gal ten būta ir senųjų kapinių? Kirto Ingavangį ir knygnešių keliai, už lietuvišką laikraštį ir kalendorių daboklėj atsėdėjo kaimo seniūnas Stasys Leonas. Kaime gimęs poetas ir spaudos darbuotojas Jonas Mačys-Kėkštas dar gimnazistas iš kaimynų užrašė pasakų. Ingavangy iš seno veikė pradžios mokykla, 1902 m. ji perkelta į Šilavotą, o 1929 m. kaime vėl atkurta.

– Iš žiniasklaidos tarsi esame susidarę nuomonę, kad tose apylinkėse gyvena gana pamaldūs žmonės, juk prie pat Jūsų gimtojo kaimo – ir įvairiais kanalais išgarsintas Šilavoto Davatkynas, šiuo metu Prienų kraštotyros muziejaus padalinys.

– Kaimyninis Šilavotas XIX a. pabaigoje buvo mažiausias kaimas valsčiuje, turėjęs vieną kitą sodybą ir koplyčią. Jis ėmė augti, kai Jono Basanavičiaus klasės draugas, darbštusis klebonas Antanas Radušis 1902 m. pastatydino bažnyčią ir įsteigė parapiją. Pirmasis jos kunigas buvo ir uolus tautosakos rinkėjas. Jo vadovaujamas bažnytinis choras savo repertuare turėjo nemažai liaudies dainų. Jų arti trisdešimties 1909 m. į fonografą įrašė Eduardas Volteris. Lietuvos nepriklausomybės pradžioje pavasarininkus, tarp jų ir mano mamą, dainuoti mokė su klebonu dirbęs vikaras Juozas Vaičaitis (poeto Prano Vaičaičio brolis), o tėtė su dukterimi giedojo bažnyčios chore jau po gero dešimtmečio, klebonu esant Adomui Lastauskui.

1931 m. Šilavotas tapo valsčiaus, kuriam atiteko ir didžiausias kaimas Ingavangis, centru. Daugėjo gyventojų, parduotuvių, gyvenamųjų ir valdžios namų. Na, tarp kalvų ir A. Radušio pasodintų pušų mažytėse trobelėse apsigyvendavo vienišos pamaldžios moterys, ieškojusios prieglobsčio nuo negandų. Aplinkiniai jas vadino davatkėlėmis, o jų gyvenvietę – Davatkynu. Svetimųjų primestos valdžios metais šios moterėlės ėmėsi uždraustos veiklos – supažindinti vaikus su tikėjimo tiesomis ir rengti Pirmajai Komunijai. Nelikus nuolatinių gyventojų, rūpestingųjų šilavotiškių Danguolės ir Kosto Lincevičių rūpesčiu ten buvo įkurtas visoje Lietuvoje vienintelis toks muziejus ir kartu kultūrinis-religinis židinys, kuris renka apylinkėje visa, kas katalikiška, ir kartu plėtoja įvairiapusę kultūrinę veiklą, nė iš tolo neatsiduodančią „davatkiškumu“. Džiaugiuosi, kad ir mano vieną kitą pateiktą eksponatą muziejus yra priėmęs.

– O iš Jūsų tėvų abiejų šakų ar plati giminė susidarė, ar daug kas Jums poveikį turėjo?

– Motiną pokariu slėgė įvairūs buitiniai rūpesčiai. Man laiką rijo mokslai – pradinis, vidurinis. Tad giminės nelabai rūpėjo, daugiau bendrauta su kaimynų vaikais. Kartu augdami, vieni iš kitų praturtėdavome kokia nors dainele, įvykio nupasakojimu, žaidimu, vaikišku sąmoju, pokštu. Ilgainiui giminystės ryšius užgožė kiti santykiai. Tik artimas bendravimas su brolio ir seserų vaikais nekinta.

– Ir dabar dažnai lankotės gimtinėje? Ar pas gimines, ar pas draugus, bendruomenės renginiuose?

– Taip, iki šiol lankausi gimtinėje, pabendrauju su veikliais Ingavangio bendruomenės žmonėmis. Ir pats, kiek galiu, prisidedu prie tos veiklos. Jau antras dešimtmetis, kai atsinaujinę ryšiai su Šilavoto pagrindine mokykla, kurią lankiau kaip progimnaziją, baigiau kaip septynmetę. Yra tekę dalyvauti ne viename Šilavoto seniūnijoje vykusiame renginyje, kuriame informavau apie išlikusias iš bažnyčios choro moterų 1909 m. Eduardo Volterio užrašytas liaudies dainas, apie glaudžius asmeninius, visuomeninius ir kultūrinius Šilavoto klebono A. Radušio ryšius su J. Basanavičiumi. Jaučiau, kad vietos visuomenę tai domina.

– Kiek prisimenate, ar tėviškės aplinka buvo sodriai daininga, juk ir Jūsų mama Marija Krušnauskaitė-Aleksynienė (1995 m. Jūsų rūpesčiu pasirodė leidinys „Dėkui, močiute“ su jos dainomis ir smulkiąja tautosaka) buvo neprasta dainininkė?

– Mama labai mėgdavo dainuoti. Šį pomėgį tikriausiai paveldėjo iš savo motinos. Turėjo gerą balsą, buvo viena iš pirmųjų dainų vedėjų per pobūvius, vestuves. Gavėnios, advento dienomis ar šiaip liūdną valandą patyliukais vis užgiedodavo, o dažnai niūniuodavo sėdėdama staklėse ar prie ratelio, plėšydama plunksnas, eidama perkelti gyvulių. Dar gerokai po karo buvo kviečiama giedoti šermenyse.

Iš mamos užrašiau – ranka ir į magnetinę juostą – devyniasdešimt dainų ir atidaviau Lietuvių tautosakos rankraštynui. Tebeturiu dar kelias užsirašytas ar pasižymėtas, kad mokėjusi. Išklausinėjau jos vartojamų patarlių, priežodžių, nusistovėjusių posakių. Artėjant jos gimimo šimtosioms metinėms, sumaniau šią medžiagą sudėti į atskirą knygutę, skirtą saviškiams ir artimiesiems, – minėtąją „Dėkui, močiute“. Nejučia apie šį leidinuką sužinota ir platesnėje visuomenėje, sulaukta pagyrimų spaudoje, televizijos laidoje.

– O Jums giminaičiai ar nesakė, kad gal reikės tėvą pakeisti – kad giedotumėt bažnyčioje, kad būtumėt dainininkas?

– Pokariu, ypač ankstyvuoju, ne dainos rūpėjo. Bažnyčios choro, aišku, nebeliko. Greitai nutilo ir anksčiau kaime, ypač vakarais, skambėjusios jaunimo dainos, mažėjo vakaronių, jaunimo šokių, padainavimų po talkų. O mūsų šeimoje tautosaka gyvavo kaip kone kasdien prisimenama, įvairiausiose situacijose praverčianti ir panaudojama atmintyje turima žodinės kūrybos dalis. Dar ankstyvoje vaikystėje tėtė jau prietemoje atsisėsdavo ant mašinsuolio (suolo prie krosnies) ir man su jaunesniąja seserimi sekdavo pasakas. Kaimynų susibūrimuose jam praversdavo „kunigužių pamokslai“ ar per žmones einančių kriaučių nutikimai. Mama mėgdavo pavartoti kokį nors vaizdingą apibendrintą pasakymą (kai pasiskųsdavau, kad šalta, „paguosdavo“: „Pernai per Šventą Joną penki toki sušalo“), o ypač patarles, tikras ar prireikus kiek pakeistas.

– Esate minėjęs, kad renkantis profesinį kelią įtaką Jums padarė mokytojas, vėliau žinomas leksikologas Antanas Lyberis?

– Buvau jau iš jaunumės „užprogramuotas“ imtis humanitarinių dalykų, o dvasinio peno teikiančios medžiagos namie būta. Didelę įtaką darė tėtės domėjimasis praeities ir dabarties įvykiais. Jis mėgo spaudą. Iš seno turėta keletas „Aušros“, „Varpo“ egzempliorių. Prenumeravo „Ūkininko patarėją“, įrišdavo jo priedo „Jaunasis ūkininkas“ metinius komplektus. Mamai buvo užsakęs „Moterį“, vaikams – katalikiškąją „Žvaigždutę“. Jos skaitiniai bene labiausiai paveikė mano požiūrį į gyvenimą. Nacių okupacijos metais ateidavo laikraštis „Į laisvę“, jį pakeitusi „Ateitis“, nekantriai mano laukta „Savaitė“. Deja, pokariu mama, pabūgusi galimos kratos (įspėta: ieškos antitarybinės spaudos!), sudegino tuos leidinius, per kuriuos buvo galima nukentėti.

Pirmuosius stilistikos pradmenis nejučiomis gavau dar mokydamasis Šilavote. Lietuvių kalbos mokytoja A. Stramkauskienė vienais mokslo metais skyrė užduotį rašyti dienoraštį (nebūtinai kasdien), mėginant kuo raiškiau, vaizdingiau perteikti tai, kas nutikdavę. Kartais tekdavo paskrebenti plunksnakotį ieškant tinkamo, vaizdingo nusakymo. Ar ne po pamokos apie vienodai tariamus skirtingos reikšmės žodžius trejetas mokinių, kartu eidami kone valandą trunkantį kelią į mokyklą, sumanėme savotišką žaidimą: prisiminti žodžių, kurių kilmininkas – ir veiksmažodis, ir daiktavardis (*karas karo, siūlas siūlo, sula sulos*...).

O A. Lyberis, tuometinio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojas, su šeima gyveno Prienuose ir dirbo mokytoju darbo jaunimo vidurinėje mokykloje, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. Jautėme, kad turi daug žinių apie dėstomą dalyką. Sužinojome, kad mūsų kalba esanti viena iš seniausių ir turtingiausių pasaulyje. Dažnai skirdavo mums parašyti namų darbus įvairiomis temomis. Juos taisant būdavo atskleidžiami įvairūs galimi žodžių ir jų formų vartojimo atvejai. Taip nejučiomis būdavome sudominami dėstomu dalyku. Supažindinami su senąja literatūra, kartu perpratome, kad mūsų kalba yra tarsi gyvas organizmas, raidoje patiriantis įvairių pokyčių. Per atostogas prieš baigiamąją klasę A. Lyberis pasitelkė mane gražiai ir aiškiai perrašyti bebaigiamą rengti (su V. Kosuchinu) lietuvių–rusų kalbų žodyną, nes rašomąja mašinėle teksto dėl dvejopo šrifto neįmanoma atkalenti. Atėjusį vis nusivesdavo į darbo kambarį, o jame – knygų lentynos, iš kurių „darbdavys“ turėdavo ką nors naujo parodyti, duodavo ir namo parsinešti. Tikras kalbinių žinių lobynas buvo „Gimtosios kalbos“ žurnalų, tuomet leistų ir JAV, komplektai.

Nukelta į p. 14 ►

Kalbos žėručius gliaudantis tautosakininkas nuo Lašašos

► Atkelta iš p. 13

– Tad yra A. Lyberio nuopelnas, kad stota į Vilniaus universitetą studijuoti filologijos?

– Žinoma, labiausiai paveikė A. Lyberio autoritetas, o galimybė tai padaryti – įstoti ten, kur norėjau, – susidarė baigus vidurinę mokyklą sidabro medaliu. Nedvejodamas pasirinkau Vilniaus universitetą, o jame – lituanistiką, kalbos specializaciją. Studijuodamas noriai vykau į pirmąją ekspediciją rinkti tautosakos Švendubrėje už Druskininkų – pas dzūkus. Kėlė nuostabą jų dainų ilgumas, savitas melodinės intonacijos neužgožtas kalbinis skambesys. Nepažintus dainų ir pasakų klodus atvėrė tautosakos ekspedicija į Dieveniškes, kuri leido įsitikinti, kad kiekvienas Lietuvos regionas turi savitų bruožų. Savotišką atgaivą auditorijose užsisėdėjusiam studentui teikdavo savaitgalio išvykos į Ignalinos ar Švenčionių apylinkes paieškoti dainininkų, pasakorių.

Buvau ketvirto kurso studentas, kai Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakininkai pakvietė studentus lituanistus talkon – iš tautosakos rinkinių į katalogines korteles perrašinėti liaudies dainas. Susidarė nemaža talkininkų grupė, ne tik iš mūsų kurso. Matyt, mano darbas tenkino, nes baigęs studijas buvau pakviestas dirbti į institutą. Patekęs tarp tautosakininkų, aišku, turėjau valgyti ir iš jų užsidirbamą duoną. Toliau tęstą liaudies dainų kortelių pildymą užgožė kiti darbai, daugiausia susiję su rankraštinės medžiagos tvarkymu. Bet rūpėjo ir tautosakos, ypač dainų, kalbinės raiškos dalykai. Perprasti tautosakos bendruosius ypatumus ir kartu regioninius savitumus daug padėjo bendros ekspedicijos su latvių tautosakininkais Lietuvos ir Latvijos pasienio rajonuose, kai mus domino ne tik tautosakos gyvavimas savoje šalyje ir svetur, bet ir bendri bruožai, taip pat giminiškų kalbų susipynimo poveikis Latvijoje gyvenančių lietuvių dar nepamirštoje tautosakoje.

– Sudarėte apie keturias dešimtis tautosakos rinkinių. Gal galite trumpai nupasakoti, kokiais keliais jie „susirinko“ ten, kur reikia?

– Institute saugomi iš kasmetinių ekspedicijų medžiagos mano sudaryti rinkiniai arba kolektyvinių rinkinių dalys. Du rinkinius esu sudaręs iš savo mamos dainų. Dar savo darbo institute pradžioje į tėviškę veždavausi magnetofoną. Įrašinėjau po du pirmuosius dainų posmus: magnetinę juostą tada reikėjo labai taupyti, net mokslinėms išvykoms jos trūkdavo. Gal dėl to neužrašiau ir atrodžiusių naujoviškų, netradicinių dainų (pavyzdžiui, „Vai, ko nusižvengei, bėrasai žirgeli“) arba tokių, kurios atrodė labai populiarios, visų mokamos ir vienodai dainuojamos (pavyzdžiui, pamėgtą „Buvo gera gaspadinė“, dažnai girdimą „Vai, kur buvai, dieduk mano“), – jų būtų susidarę antra tiek, kiek esu užrašęs. Vėliau pagal nusivežtą spausdintą tautosakos rinkinį klausinėjau mamą patarlių (pasakomos dažniausiai bent šiek tiek skirdavosi nuo užuominomis primenamų), išklausiau apie pusę, būčiau gal ir kita tiek prirašęs – nespėjau... Prisiminta ir užrašyta jau nuo mažens iš jos girdėtų situacinių posakių (išeinančiam žmogui sakydavo: „Išleisiu, kad dienos neišneštai“).

Bendravimą su atskirais tautosakos pateikėjais, daugiausia dainininkais, vainikuodavo iš jų užrašytos medžiagos rinkiniai, įteikiami institutui. O Atgimimo metais, kai susidomėjau Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais sukurtomis dainomis, atspindinčiomis buvusią tragišką krašto padėtį ir kartu žadinusiomis būsimo normalaus gyvenimo viltį, imta lankytis pas šių dainų galinčius pateikti žmones, taip pat į įstaigas, turinčias jų sankaupas (archyvus, muziejus), ir sudaryti tos medžiagos rinkinius.

– O kaip tautosakininkas kuo daugiausia domėjotės – tik Jus galbūt labiau jaudinusia ta specifine tematika, karinėmis-istorinėmis dainomis?

– Pokario metais mūsų krašte gyvavo labai daug *partizaniškų* dainų (taip vadinome visas antitarybines dainas – ir tremtinių, ir apie skausmingą ar pašaipą keliančią tarybinę tikrovę). Mama jų mokėjo daugybę. Paprašęs jas man padainuoti, kad galėčiau užrašyti, sulaukiau spontaniško atsisakymo: „Ką tu, vaikeli, galvoji, – kas bus, kai įkliūsi...“ Vieną kitą ir jos mokėtą tokią dainą, tikrovę atspindinčią lyriniais vaizdiniais („Aš verkiau parimus tarp vartų darželio“, „Menu, atbridot jūs per sniegą“), esu įsirašęs į mokyklos laikų dainų sąsiuvinį.

Šis per karą ir niūriuoju pokariu sukurtas vėlyvasis karinių-istorinių dainų sluoksnis, jau visuotinai paveiktas literatūros ir labai menkai tarmiškai įvairuojantis, man nebuvo svetimas. Turėjau garbingą užduotį iš jų didžiulės sankaupos parengti du „Lietuvių liaudies dainyno“ tomus.

– Tad esate tarsi „mišrūnas“ – ar labiau tautosakininkas, ar kalbininkas? Stojote į ypatingo kruopštumo ir atidos reikalavusių kalbinių ir folklorinių darbų maratoną, kurio matymas habil. dr. Leonardui Saukai leido ištarti šiuos įvertinimo žodžius: „Nebuvo ir nėra mūsų krašte kito žmogaus, kurio žvilgsnis būtų persmelkęs šitiek lietuvių tautosakos veikalų prieš jiems išvystant pasaulį.“

– Tapau „mišrūnu“ visai normaliai, juk tautosaka – dvasinė meno kūryba, išreikšta kalbos priemonėmis: žodžiais, jų junginiais, sudėliojamais į vientisą tekstą. Tautosakininkai domisi, kas jais, trumputėliais ar ir labai ilgais kūriniais, išsakoma, išreiškiama, atspindima. Būdamas tarp Tautosakos sektoriaus darbuotojų vienintelis kalbininkas, buvau perkeltas į besisteigiančią redakcinę grupę, gavau redaguoti įvairius folkloro leidinius. Sėstis teko ne tiek prie autorinių tekstų, kiek prie tautosakos kūrinių redagavimo. Šis darbas atitiko mano norus, interesus ir sugebėjimus. Pirmiausia patikėta galutinai peržvelgti kalbiniu požiūriu dvi antologinio „Lietuvių tautosakos“ penkiatomio dainoms skirtas knygas. Tada dar labiau perpratau, kad jau ir anksčiau jaustą meninį bei estetinį liaudies dainų poveikį daug lemia žodinės raiškos savitumas.

– Matyti, kaip darniai suartėjo pagrindiniai Jūsų veiklos interesai – kalbininko, redaktoriaus, tekstologo ir, kita vertus, tautosakininko. Kam apskritai darbuose ir interesuose skyrėte daugiausia dėmesio?

– Daugiausia, žinoma, redaguota ir rengta dainų leidinių, bet atiduoti duoklę teko ir kitoms tautosakos rūšims. Taip pat darbuotasi ir su įvairaus pobūdžio pasakojamosios tautosakos leidiniais. Pagal rengimo ir redagavimo principus juos suskirstyčiau į tris grupes. Mažiausią sudarytų plačiajai visuomenei pateiktos knygelės bendrine kalba – ar tai būtų pirmas mano sudarytas dainų rinkinukas „Aušta aušrelė“, ar politinių anekdotų sankaupa „Lietuvoje ryžiai neauga“. Daug gausesnę grupę sudarytų tie leidiniai, kurie pirmiausia skirti mokslo reikalams, tad stengiamasi išlaikyti pateikiamos medžiagos autentiškumą, stiliaus originalumą, tikrąjį kūrinių grožį ir vertę, bet kartu norima, kad publikacijos būtų prieinamos kiekvienam tautosaka besidominčiam skaitytojui, todėl tekstai pateikiami dabartine rašyba ir skyryba, išlaikomos morfologinės kalbos ypatybės, bet atsisakoma skaitymą apsunkinančių fonetinių savitumų. Tokia yra kad ir pasakojamosios tautosakos, užrašytos XIX a. pabaigoje Mečislovo Davainio-Silvestraičio, Mato Slančiausko ir jo bendradarbių, taip pat lietuvių rašytojų surinktų pasakų leidinių serija. Vėliau parengtame Simono Daukanto užrašytos tautosakos dvitomyje dainos ir smulkioji tautosaka pateikta dviem tekstais: vienas – dabartiniais rašmenimis, kitas – nė kiek nekeistas, originalo rašyba. Galop – leidiniai, kuriuose išlaikomos visos kalbos ypatybės, kiek tai įmanoma perteikiant dabartiniais rašmenimis. Šių knygų – daugiausia.

– Manau, ypatinga vieta vis dėlto tenka „Lietuvių liaudies dainynui“ – juk dirbote prie jo koncepcijos kūrimo (kartu su bendradarbiais) nustatydamas kalbinio parengimo principus?

– Teko priglusti prie „Dainyno“ ištakų. Iš pradžių – stebėti iš šalies, kaip ima materializuotis tautosakininkų nuo seno brandinta idėja parengti kapitalinį leidinį, kuris iš esmės skirtųsi nuo visų lig tol pasirodžiusių liaudies dainų rinkinių – turėtų aprėpti ir atspindėti visas dainas, esančias pagrindinėse tautosakos saugyklose ir spaudiniuose. Iš žinomų visuomenės veikėjų sudaryta speciali komisija nusprendė, kad tekstuose esantys kalbos faktai turi būti pateikti bendrine rašyba, nes leidinys, nors ir mokslinis, vis dėlto turįs būti tinkamas ir plačiam praktiniam naudojimui. Pateisinti tokį pasirinkimą galima ir tuo, kad didžioji dauguma tekstų tada turėta užrašytų ranka, dėl nevienodo išsilavinimo ir įgudimo tarmiškumus ir kitus kalbos niuansus atspindint savaip, pasirinktinai ar ir visai nefiksuojant. Šiuo pagrindu, atsižvelgiant į konkrečius pasiūlymus ir esamą padėtį, teko rengti kalbinio redagavimo principus. Jie buvo apsvarstyti su tame pačiame Lietuvių kalbos ir literatūros institute dirbusių kalbininkų – dialektologų ir leksikologų – atstovais ir jų aprobuoti. „Dainyno“ rengėjams abejonių ar sunkumų vis tebekelia kai kurie tarmiškumai: raidės parinkimas tarpiniam balsiui žymėti, nosinės balsės rašymas galūnėje, nors ji dainininko tarmėj trumpa (nosinė žymi ne ilgumą, o nosinio priebalsio išnykimą). Šiaip ar taip, esu priprašytas tvarkyti paskiausio eilinio „Lietuvių liaudies dainyno“ tomo kalbą.

– Jau kalbėjome, kad esate vienas iš tų, kurie geriausiai nusimano apie partizanų ir tremtinių dainas bei kitą pokario tautosaką, esate redagavęs, sudaręs ir parengęs reikšmingų šios srities leidinių: „Išplėšė man laisvę brangiausią: tremtinių dainos“ (1990), „Palinko liepa šalia kelio: partizanų dainos“ (1998), taip pat „Dainyno“ du tomus, skirtus Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainoms (melodijas šifravo Živilė Ramoškaitė). Kuo Jus ši tematika sudomino ir užkabino?

– Ta tautosaka buvo labai gyva mano krašte, dažnai girdėta paslaptingai dainuojant, ir tai sukeldavo savotišką įspūdį. Tad suprantama, kodėl ja susidomėjau Atgimimo metais, kai apie ją prabilta spaudoje, ėmė plaukti jos rinkiniai į Lietuvių tautosakos rankraštyną, pasirodė ir spausdintų rinkinių. Atsivėrė naujas, nežinomas tautosakos klodas, jos tyrėjams – naujosios karinės-istorinės dainos. Būdamas suinteresuotas šios medžiagos rinkimu, ir pats ėmiau ją užrašinėti, sužinodavau vis naujų pateikėjų ir, deja, nesuspėjau jų aprėpti.

– O kokia padėtis šioje srityje buvo, kol dar nebuvo tų moksliškai parengtų rinkinių? Žiojinti skylė?

– Okupacijos metais tremtinių ir partizanų (plačiąja reikšme) tautosaka oficialiai neegzistavo, o bet koks užsiminimas apie ją buvo laikomas priešiškų valdžiai jėgų apraiška. Valdžios atstovai juto didelę šių dainų visuomeninio poveikio galią, todėl ne tik už jų dainavimą, bet ir už menkiausią įtarimą joms prijaučiant grėsė kalėjimas, tremtis ar žūtis nuo kulkos. Tiesa, viena kita „užsimaskavusi“ daina (kurioje tiesiogiai neminima okupacijos padarinių), net ir užrašyta per ankstyvąsias ekspedicijas, prasprūsdavo į tautosakos rankraštyną, nors žinota, kad jų neturi patekti. Kataloginant toks kūrinys buvo įvardijamas kaip nežinomo autoriaus, neaiškaus žanro, o vienas kitas – ir kaip tarybinė daina.

Apsauga nuo tokios „idėjiškai kenksmingos“ medžiagos buvo ypač sustiprinta man atėjus dirbti į institutą. Kiekvieną gautą tautosakos rinkinį inventorindamas turėjau peržiūrėti, ar jame nėra ko nors priešiško valdžiai. Vienas kitas kūrinys vis pasitaikydavo. Nežinojau, kad į „spec. fondą“ maždaug tada nukeliavo universiteto studento Alberto Ulio rinkinys, gavau užduotį peržvelgti jo kurso draugo Norberto Vėliaus rinkinius. Mat kaip tik prieš tai buvo ideologiškai „apvalyta“ universiteto Lietuvių literatūros katedra, nemenkai kliuvo ir tautosakos dėstytojui Donatui Saukai už esą besaikį, nuo aktualijų atitraukiantį žavėjimąsi tautosaka, o tarp labiausiai jo paveiktų buvo nurodomas ir šis studentas. Tikėtasi ir jo įteiktos institutui tautosakos patikros. Žinoma, tokių dainų radau. Jas sektoriaus vadovas Ambraziejus Jonynas pasiėmė. Tik Atgimimui prasidėjus jos sugrįžo į rinkinį: vadovas ne atidavė jas, kaip reikalauta, „kur reikia“, o padėjo į seifą. Su jomis – ir kita ten paslėpta medžiaga (net ir rinkinys su gausybe politinių anekdotų).

– Kaip tas dainas apibūdintumėte, nusakytumėte, kiek jose po naujų realijų perteikimo, tradicinių poetizmų įtraukimo likdavo folkloro gelmenų, įvairių senųjų dainų žanrų liekanų?

– Kai kas šias dainas prilygina tautos herojiniam epui, išsakančiam lietuvio ištikimybę savo gimtajam kraštui ir ryžtą matyti jį vėl laisvą. Stebina tai, kad dauguma jų kūrėjų nenujautė, jog sukurtas eilėraštis bus dainuojamas. Vargu ar buvo tokių, kurie jaustų poreikį rašyti poeziją, atitinkančią per keturis XX a. dešimtmečius gerokai aukštyn pakylėtus poetinės kūrybos meniškumo standartus, – to meto poreikius daug geriau galėjo tenkinti meninė ir stilistinė raiška, nusižiūrėta iš karo ir pokario periodikoje gausiai skelbtų eiliniams skaitytojams skirtų tekstų. Į pogrindžio poeziją laisvai patekdavo ankstesnių poetų sukurti ar panaudoti vaizdai, įvaizdžiai, net ištisos citatos („Gailiai verkia močiutė, sūnelio laukdama, / Graudžiai verkia sesutė, rūtas laistydama“). Dainoms buvo panaudojami ir tautosakiniai vaizdai, romansų citatos. Nemaža šių dainų dalis, verste verčiant esamai tikrovei, besikeičiantiems įvykiams, buvo sukurta greitomis, net ekspromtu. Jas kūrė labai įvairūs žmonės. Priklausė, pavyzdžiui, ir nuo to, kiek toje apylinkėje į partizanų būrius buvo išėję mokytojų, kitų inteligentų, meninę gyslą turinčių žmonių.

Apskritai partizanų ir tremtinių dainos yra toks unikalus meninės kūrybos lobis, kurio neturi kitos tautos. Tai lėmė ir ilgalaikis priešinimasis bolševikinei okupacijai, kokio, regis, kitur nebūta. O kiek jų liko neužrašyta...

– Gal specifiškesnis atvejis – darbas su Leonardu Sauka rengiant penkiolika „Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos“ tomų?

– Apie J. Basanavičių žinota ir jaunystėje. Jo veikla tada buvo nutylima arba niekinama, bet namie turėta prieškarinių istorijos vadovėlių, iš kurių mokėsi vyresnieji brolis ir sesuo, periodinių leidinių, kuriuose tikroviškai atspindėta tautos patriarcho veikla. Anksti į rankas pateko krikštatėvio šeimos turima „Lietuviškų pasakų įvairių“ trečia knyga, taip pat pirmasis pokariu išėjęs jo surinktų pasakų leidinys. Spaudoje buvo iškoneveiktas, jei gerai prisimenu, ne tiek jis, kiek knygos rengėjas ir patsai J. Basanavičius. Kelia nuostabą tai, kad šis žmogus, visai ne humanitaras, o gydytojas, filologijai tolimos srities darbuotojas, gyvenęs ne Lietuvoje, o gerokai įpiečiau nuo jos, parengė ir išleido devynias didelės apimties lietuvių tautosakos knygas, paliko ne vieną rankraštinį jos rinkinį, o kiek prirašė jai skirtų straipsnių, studijų... Nudžiugino, kad „Vagos“ leidykla, išleidusi suminėtąsias pasakų knygas, sutiko imtis ir daugiatomio šios didžiai vertingos medžiagos leidinio. Informavo, kad išleisianti „Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteką“ – net po dvi knygas per metus. Esu dėkingas bendradarbiui L. Saukai, kad jis nesikratė laukiančio sudėtingo, ilgalaikio ir kruopštaus darbo ir paplušėjo taip, kad leidinys tapo išsamus ir visapusiškai informatyvus: visos mano redaguotos, o kai kurios ir kartu su juo rengtos knygos sulaukė jo rašytų plačių įvadinių straipsnių, nusakančių užrašytojus ir jų surinktą medžiagą, o tautosakos tekstai – nuodugnių paaiškinimų. Pirmasis serijos tomas išėjo 1993 m. – dar išspausdintas ant prasto popieriaus, matyt, nesitikint populiarumo, bet greitai pripažintas leidyklos

metų knyga. Jį palankiai vertino reiklusis kritikas Jonas Balys, kartu papriekaištaudamas dėl to, kad pradėta ne nuo pirmosios J. Basanavičiaus publikacijos – „Lietuviškų pasakų“, o nuo vėliau pasirodžiusių „Lietuviškų pasakų įvairių“. Bet tai, kaip dažnai būna, lėmė atsitiktinumas: supratus, kad skubiai parengti pirmojo leidinio neįmanoma, imtasi antrojo. Ir, ko gero, serijai tai išėjo į naudą: ji pradėta „Lietuviškų pasakų įvairių“ pirmajame tome esančia pačia seniausia – dar XIX a. viduryje užrašyta medžiaga. Deja, veikiai išaiškėjo, kad leidykla išgali leisti kas antri metai vos po vieną knygą. Gelbėti padėtį ėmėsi instituto leidykla, ir visa ši penkiolikos knygų serija netruko pasiekti visuomenę. Džiugu, kad darbuotasi ne be reikalo: moksliniuose straipsniuose J. Basanavičiaus surinkta tautosaka ir jo autorine medžiaga dabar jau remiamasi ir mainais būtent iš šio leidinio. Žavi natūrali pasakojamosios tautosakos kūrinių kalba, ankstesniuose neseno meto populiariuose leidiniuose „gražinta“, gryninta. J. Basanavičius iš jam medžiagą rinkusių žmonių reikalavo, kad „visos tarmių ypatybės paturėtos (= išlaikytos) taptų“, ir pats tekstus skelbė tokius, kokie jie buvo užrašyti. O iš jo paties rašytų straipsnių ir studijų matyti, kaip autoriaus vartotą gimtąją kalbą tolydžio veikė ėmusi formuotis bendrinė kalba ir kaip jis pats – sąmoningai ir nejučiomis – prisidėjęs prie jos formavimo.

– Kuo įsiminė kunigo Teodoro Brazio Kietaviškių, Semeliškių, Žiežmarių apylinkėse užrašytų dainų rankraščių „vertimas“ išliekamąją vertę turinčiu leidiniu „Tautinės dainos“ (tai pirmasis tomas, greit pasirodys ir antrasis, skirtas vienai dainininkei, taip pat ir trečiasis)?

– Tai atvejis, kai kunigas iš pašaukimo ir muzikologas, kompozitorius iš profesijos, kilęs iš visai kito krašto – Šiaurės Lietuvos (nuo Biržų), užrašinėjo dzūkiškas arba vadinamojo priedzūkio dainas. Antrasis ir trečiasis tomai bus skirti grynai dzūkiškoms dainoms (Merkinės, Varėnos, Alytaus apylinkių), o į išleistąjį pirmąjį tomą sudėta Jūsų suminėtų apylinkių dainuojamoji tautosaka. T. Brazys teigė, kad dainos išreiškia tautos kūrybines galias, todėl jas ir vadino tautinėmis. Jį ypač domino šių dainų melodijos, kurių kilmė, jo įsitikinimu, siekianti „indų-germanų priešistorinius laikus“. Melodijas jis užrašė ypač profesionaliai. Kaip neatskiriamą dainos dalį fiksavo ir žodžius, bet, būdamas visai kitos tarmės, nesijautė pajėgus tiksliai fiksuoti lankytų vietovių tarmės ypatumus, tad suprantami ir vienur kitur pasitaikantys netikslumai. Meškos paslauga T. Braziui buvo padaryta rengiant tekstus 1927 m. išėjusiam Kietaviškių apylinkėje užrašytų dainų rinkiniui „Lietuvių tautinių dainų melodijos“. Pasidarbuota taip, tarsi medžiaga būtų fiksuota iš dzūkų: *stalelis* virto *skobneliu*, *į svetimą šalelę – svetomina šalelėn*... Taip pažeistas pagrindinis reikalavimas tautosakos leidiniui, bent kiek pretenduojančiam į autentiškumą, o šis rinkinys toks turėjo būti. „Tautinių dainų“ tomo šaltinis, aišku, yra pats pirminis – rankraštinis.

– Ar tikitės, kad ateities kartas dar ilgai jaudins ir įkvėps senieji ir naujesni lietuvių tautosakos kūriniai, pasižymintys reliktine kalbine ir prasmine raiška, savita įvairių laikotarpių pasaulėjautos perdava? Ar tautosakos kūrimas – nenutrūkstamas?

– Vis sparčiau lygiuojamės į kraštus, kur tautosaka, apibendrintai tariant, nebegyvuoja, bet vis dėlto jos prireikia. Lietuvoje aktyvaus jos gyvavimo ir kūrimo laikai jau yra praėję. Vargu ar ją atgaivintų ir galimi būsimi sukrėtimai, koks, tarkim, buvo Antrasis pasaulinis karas, davęs ištisą dainuojamosios tautosakos klodą. Iš dabar sukuriamų dainų vargu ar kuri sutautosakės, juo labiau kad jaunimas yra linkęs klausytis vis naujai sukomponuojamų dainų, užuot pats dainavęs. Tautosakos simboliai jau suprantami tiesiogiai, vaizdai, įvaizdžiai, meniniai vaizdiniai vis labiau tolsta nuo dabartinės tikrovės: šėmi jaučiai pajungti jau nebemauroja, juodbėriu žirgeliu pas mergelę, laukiančią rūtelių daržely, bernelis nebejoja, netgi žirgelį lankoj retai išvysi, tad ir dainos apie tai slenka užmarštin. Spaudoje (bet ne gyvu žodžiu) karaliauja anekdotai, šalia savų pridedama ir verstinių, šiam žanrui dar primetami ir besiužečiai pašmaikštavimai. Pyplys ar jaunuolis verčiau priglus prie kompiuterio ar naršys išmaniajame telefone, nuklysdamas, anot Dainiaus Razausko, nuo realaus pasaulio į kitaip nuorientuotą antrinį jo produktą, nei klausysis, ką močiutė jam pasakoja apie savo bei artimųjų išgyvenimus. Koks tada gali išlikti kartų bendruomeniškumas, taip būtinas gyvuoti – išlikti ir kurtis – tautosakai, kai, užuot bendravus tarpusavy, stichiškai individualizuojamasi? Bet šitai – nors ir neigiamos, iki visuotinumo dar neapibendrintinos mūsų gyvenimo įvairių poveikių ir poslinkių susipynimo apraiškos. Kol gyvuos tauta, tol bus žmonių, kurie tautosaką, nors jau ir išstumtą iš buities, – o tas laikas ateis, – vertins kaip kultūrinį palikimą, kad ir sukauptą knygose (jau iki šiol išėjusių susidaro didžiulis lobynas!), magnetiniuose, elektroniniuose ar dar kitokiuose įrašuose, domėsis ja, panaudos ją kultūriniams ir dvasiniams interesams tenkinti.

2017 m. birželis

Klientai

Karaliaus Kryžkelės stotyje reikia nepamiršti pakeisti metro liniją iš Pikadilio į Šiaurinę, ir dar prieš šešias turėčiau nusigauti pas klientą. Jei tik laikas nepradės streikuoti.

Priminimus rašau tik mintyse. Tai padeda nepasenti. Kas kita būtų juos parklupdyti ant lapelio, bato formos magnetu prismeigti prie šaldytuvo ar, atvirkščiai, viską sumesti į skaitmeninį katalogą darbastalio centre. Tarsi jų, tų priminimų, jei man *kas* nutiktų, galėtų prireikti kažkam kitam. Tik pigus savęs apgaudinėjimas. Kaip per sotūs, krakmolu atsiduodantys pietūs prastame kinų restorane.

Metro pilnas. Įvairiausių spalvų ir stilių asorti. Tik spėk rinktis. Kartais gailiuosi neturįs laikmetį atitinkančio fotoaparato. Bent jau grįžęs fotografijų ciklu galėčiau kažką sudominti. Čia – vargu bau. Fotografijų perspektyva nebūtų griežta, veikiau ji primintų skirtį tarp šviežių ir jau spėjusių pašalti obuolių. Būtų pirštų galais užčiuopiama, bet dar ne akivaizdi. Trylikametis reiveris lenktų skustą galvą su įspūdingai iščiustyta aštuntojo dešimtmečio skiautere, žvilgsnis meiliai kristų į neseniai parsisiųstus groteskiškus sportinius ilgaaulius, skęstančius geltumoje ir kaukolėse. Šalimais įsitaisiusi būtinai Artimųjų Rytų moteris. Tobula – apsigobusi veidą ar, dar geriau, visą kūną juoda skara. Akys kažkur klajoja. Turbūt giliai intersubjektyvumo tyruose.

Kiti žmonės nuotraukoje nebūtų tokie svarbūs, teturėtų įkūnyti vaivorykštės principą. Po visų mišrainės ingredientų (bulvių, morkų, agurkų, žirnelių, kiaušinių ir majonezo) perspektyvos finale idealu būtų turėti senstelėjusį britą ar paliegusią, gyvenimo kaip reikiant nudžiovintą britę. Jie uždarytų spalvų ir dažnio bangavimą. Tokia maždaug būtų vedančioji parodos nuotrauka. Šiaip jau nieko ypatingo, bet, gerai nutaikius momentą, sąlygotą vyraujančių orų, geopolitinių grėsmių ir niekus naujienų portaluose tauškiančių galvų, projektėlis galėtų iššauti.

Klientai... Visada įnoringi. Visada pasirengę bjauriausiai nustebinti. Tokio amžiaus aš nustebindavau nebent tėvus, prieš svetimus laikiausi kukliai. Į klausimą, kaip sekasi, visada būdavo vienas vienintelis atsakymas: gerai. Ar kitaip ir galėjo bebūti? Brangi yra ta vaikystėje įšalusio emocinio intelekto kaina, o kur dar palūkanos, skaičiuojamos visą gyvenimą. Per tuos keliasdešimt metų prikapsi įspūdinga suma. Ją švelninti galì nebent pagieža vis tamsėjančiam pasauliui ar brangiai atsieinančia psichoterapija. Galima dar, žinoma, įsitraukti į knygų skaitymą, bėgimą, jūrų kiaulyčių veisimą, namelio rentimą, šeimos gausinimą, žvejybą ar medžioklę, simbolinį teroristinį aktą. Žodžiu, vieną monstrą keisti kitu. Pernelyg fragmentiška.

Jakobas jau turėtų laukti manęs. Tiksliau, *pradėti* laukti. Ir taip pasitikėjimo stokojantis jo žvilgsnis turbūt darosi vis nerimastingesnis, grąžtu gręžia durų rankeną, atrodo, ši, neatlaikiusi, tuoj ims ir nukris. Dar šiek tiek, ir tikrai įvyks telekinetinis manevras. Reikia paskubėti. Metro velkasi kažkaip per lėtai. Nauji užpakaliai neužsėda aplinkinių laisvų vietų. Gal tikrai ištįso laikas?

Su klientais susipažinau studijuodamas. Negaliu sakyti, kad jų norėjau. Visgi jie buvo ir vis dar yra man būtini, aišku, paskutinio nepaliekant ir monetarinio aspekto. Teoriją pakeisti praktika, deja, ne juokų užsiėmimas. Klientai neretai pasirodo netelpantys į šabloninius vadovėlio skirstymus, tad ir kylančių problemų sprendimu reikia rūpintis pačiam. O problemų pasitaiko įvairių: nuolat parkuose ar privačiose įstaigose aiškintis su tuoj po eilinio eksceso iš po žemių išdygstančiais konstebliais, rūpintis klientų pasitenkinimu lankant muziejus, galų gale viešėti jų namuose, kartu gaminti vakarienę, žiūrėti giliau į šiaip jau nuodugniau neapmąstytinus, reflekso rūbu prisidengusius kasdienius buities ritualus.

Pagaliau Karaliaus Kryžkelė. Nuo čia iki Šiaurinės linijos visai netoli. Pora minučių, ne daugiau. Seku tamsius žymenis, skriedamas visai ne painiais koridoriais. Gal jų mistifikacija – viso labo – dirbtinė? Prikišę pirštus čia bus romanų ir apsakymų kūrėjai, pritrūkę subtilių patirtos tikrovės apraiškų, begėdiškai ramiu snukeliu pradėjo ją perkurti, iškreipdami patirtis, prisiminimus, sukurdami šaltą painų tinklą, į kurį įsivyti lengviau nei spragtelėti pirštais, o iš jo išsikapanoti – atvirkštinių pastangų reikalaujantis žygdarbis. Kad ir kaip ten, nepraėjo dvi minutės, o aš jau pakeliui į Golders Griną.

Tai modernesniųjų žydų rajonas. Ant kiekvieno kampo – košerinės mėsinės ir krautuvėlės, barzdaskučių fortai, vieni ant kitų lipantys įvairiaspalviai kromeliai, vietinių reikmių butikai. Čia žydai jau atsisakę keisčiausių, varginančių religinių reliktų, kaip susituokusių moterų skutimas plikai, tačiau fasadinė įvaizdžio tvoros pusė vis dar dažyta ryškiai mėlyna. Neseniai šiame rajone teko stebėti bar micvą, kuri atsiėjo gal du šimtus tūkstančių. Vien gėlės kainavo apie dvidešimt. Baisu pagalvoti, kas dedasi organizuojančių tokias bakchanalijas galvose. Ir dar paaugliui vaikinui, ką tik tapusiam lygiateisiu žydu. Taip gali apnikti ir laiko apmąstyti nevertos premisos. Taigi kokia išvada? Gal kad visi mintijimai, diskusijos, karai ir juos vejančios propagandos girnos – tik pasirinkimo, laisvalaikio, laiko stūmimo, noro susitapatinti su atsitiktine grupe klausimas? Jei nėra argumento be kontrargumento, į ką tada virsta visi nesutarimai ir ginčai? Į akademinius debatus, gavus temą, kurią reikės trūks plyš ginti?

Jakobas turbūt jau numetė ne vieną rankeną. Klientai tai sugeba. Jei ne mintimis, tai elementaria brutalia jėga. Ko jau ko, bet jos paprastai nestokoja. Sumišusias, viena kitą itin greitai pakeičiančias emocijas klientai paverčia griaunamąja jėga, lyg vaikai, nelygioje kovoje praradę mylimą žaislą. Užtat emocijų šuoliai, jų nenuoseklumas ir emocinės atminties neegzistavimas virsta savotišku pranašumu: vieną akimirką kliento pasaulėlį aptraukia švininiai, baugūs debesys, nežadantys nieko gero, tik šaltą lietų, kitą – jis jau linksmai trepsena pagal iš pabo skambantį „The Cure“ kūrinuką.

Šiandien su Jakobu mokysimės džiaustyti skalbinius. Palengva. Niekur neskubėdami. Kaip bežiūrėtum, tai gana taurus darbas. Pamenu, kaip pats jaunystėje juos džiaustydavau lauke „ant šniūro“. Nebaisus buvo nei kiemo sėbrų traukimas per dantį, nei svetimi klausiantys praeivių žvilgsniai. Džiaustau iki šiol. Džiaustydamas atsinaujini. Apie darbų skirstymą į vyriškus ir moteriškus nėra net ką šnekėti. Kai kalbama apie klientus, lyčių vaidmenys dar labiau sumenksta.

Išlipu. Įkvepiu, nesuprasi, švaraus ar užteršto oro. Plaučiai prisipildo bandelių, padangų, kuro atliekų ir vištienos kvapų persmelkto dujų mišinio. Nuo stotelės iki Jakobo – vos keli šimtai metrų vaizdingo maršruto, neatsiduodančio *daugumos* Londonu. Pastatai čia pilni orumo, žmonės vaizduoja turį tariamą paslaptį, net balandžiai – ir tie kažkokie aristokratiškai apatiški. Pati ta vieta gyventi klientams – įpučianti pasitikėjimo ir amžinumo jausmą.

Mintys apie klientus vėl primena Jakobą. Staiga apninka baisus nerimas. Maudžia per giliai – krapštyk neiškrapštysi. Viešėti baisiai nebesinori, bet kelio atgal nėra. Jis pranykęs.

Duris atidaro vyresnė moteris, pagal amžių laisvai galėtų būti Jakobo motina.

– Jakobai, kaip gerai, kad pagaliau grįžai.

Apsidairau, žvilgsniu ieškau Jakobo. Niekur nesimato.

– Jakobai, mielasis, susitvarkyk, ką palikai. Šįvakar užsuks klientas.

Moteris dingsta.

Užuodžiu pažįstamą gaiviai šleikštų kvapą, lengva srovele vilnijantį iš buto gelmės.

Velnias. Ir vėl neišdžiausčiau skalbinių. Skalbimo mašinoje pūva turbūt jau gerą savaitę.

– MARIUS PLEČKAITIS –

Pasakaitė iš rūmo

Neseniai, dar visai neseniai gyveno gūdžiam pagiry toksai kietojo kuro vadybininkas. Taip jo vizitinėje kortelėje buvo parašyta, nors iš tikrųjų tebuvo paprastas medkirtys: nuo žalios jaunystės kirviu mosavo ir malkas pardavinėjo. Buvo, taip sakant, atradęs savo vietą, pagiry šaknis įleidęs. Be savo darbo, dar du vaikus turėjo: mergaitę ir berniuką. Jų motina buvo skradžiai žemę prasmegusi: gal mirusi, o gal anam – geresniam – pasauly atsidūrusi. Tėvas nemėgo apie prašapusią pačią pasakoti, prieš dingimą apsamanojusiu kelmu jį pavadinusią...

Juo labiau jog netrukus naują pačią, pardon, gyvenimo partnerę susirado. Ne miške, žinoma, o „stačią ir gulsčią mišką“ per skelbimus stumdydamas. Toji nebuvo iš kelmo spirta, greitai sumetė, kad šito vadybininko amatas anaiptol ne paskutinis, kad iš medienos galima geros *fanieros* pasidaryti. Pati buvo buhalterė – iš profesijos ir pašaukimo. Tik niekada gyvenime nebuvo dirbusi, nes pinigus skaičiuoti, kaip mėgdavo juokauti, – ne darbas, o malonumas. Ypač kitų uždirbtus. Ir ypač juodus. Naujoji medkirčio pati buvo juodosios buhalterijos specialistė. Turėjo ne vieną juodąją knygą, kurias pasislėpusi vakarais prie žvakės vartė, kurios ne vieną dorą verslininką būtų sudeginusios. Varnos kranksėjo, kad juodoji buhalterė buvo jau porą vyrų į kapus nuvariusi, prieš tai, žinoma, dar gyvus suėdusi. Bet mūsų medkirčiui buvo lengviau sau į koją nei paukščių kalbą įsikirst.

Juodoji našlė medkirtį kaipmat suvystė: ne tiek grožiu (menamu) pakerėjo, kiek taupumu ir darbštumu sužavėjo. Štai, pavyzdžiui, kaip tikra buhalterė ir namų ekonomė ji ne tik savo, bet ir kitų kąsnius skaičiavo. Ne iš šykštumo, kaip pati gyrėsi, o dietos sumetimais – juk ne tik savo, bet ir kitų figūromis rūpinosi. Po teisybei, pati namie beveik visai nevalgė. Arba štai vaikučiams ką netyčia sudaužius iškart pasigirsdavo: „Tuoj šluotą paimsiu!“ Vargu bau reikėjo taip rėkti, nes šluotą juodoji ir šiaip retai kada iš rankų paleisdavo. Būdavo, kai ims su šluota po namus suktis, kai pakels dulkių kamuolį, tiek ją ir bematysi... Tačiau jai atsikrausčius tvarkos namie nė kiek nepadaugėjo, dėl to ant medkirčio gimdytinių dantį griežė. Ir iš tiesų šie vis dažniau nė piršto nepakrutindavo, tylutėliai tūnodavo kur kamputyje, lyg nuolatinių slėpynių žaisdami. Bet pamotė nagų prie vaikučių nekišo, abejingai deramu atstumu apeidavo, nes vadovavosi, kaip pati sakė, auksine taisykle: jei savų neturi, tai ir svetimo gero nėra ko gvieštis.

Pasitikėjo tokia nesavanaude kietojo kuro vadybininkas, todėl tiek uždirbamą minimumą, tiek viršaus užkalamą, t. y. užkertamą, pinigą naujajai pačiai, pardon, gyvenimo partnerei atiduodavo. Kišo šlamančius lyg į juodąją skylę, mat *fanieros* vis trūko ir trūko, nors mosavo kirviu kaip užkerėtas, be gailesčio guldydamas tiek senus, tiek jaunus medžius. Negana to, net du telefonus įsitaisė – vienu skambindavo, kitu atsiliepdavo... Bet vis tiek sunkiai užkertamus pinigus regėjo kaip retai plaunamas savo ausis. Nors ir neklausinėjama, juodoji našlė dievagojosi visus pinigus juodai dienai dedanti, į gražią ateitį investuojanti. Neaiškino, kad manikiūro, pedikiūro, soliariumo, kirpyklų ir kitokios paslaugos brangiai kainuoja, kad vegetariški mėsos pakaitalai restoranuos nepigūs, – nes ką tokiam stuobriui paaiškinsi, vis tiek nesupras.

Taip ir sukosi medkirtys lyg užburtam rate: kėlėsi su aušra, gulėsi su tamsa, vertė samanų patalan egles ir pušis, o pats griūdavo kaip rąstas panakčiais šalia savo juodosios, kurią tamsoj tiek ir teįžiūrėdavo... Plūkėsi taip medkirtys prastą šventą, kol atžalos ūgtelėjo.

O tada juodoji buhalterė Krizės ženklus išvydo. Ėmė įtikinėti gyvenimo partnerį, esą blogi laikai atslenką: juk vis daugiau žmonių prie dujų prisijungią, elektros tiltais namus apsišildą, o senieji klientai patys malkų pasikrauną. Tad ar ne laikas siųsti vaikus veikiai darbo ieškoti? Tegu eina, na, jei ne šunims šėko pjauti, tai bent žabų ir sausuolių rinkti. Ir kuo toliau į mišką, nes kuo daugiau medžių, tuo, kaip žinoma, ir šakų daugiau. Kai visi trys dirbsią, įrodinėjo juodoji, tai ir jai daugiau darbo būsią. O be to, juk pasakyta: lenk prie darbo, kol jaunas...

Nesišakojo medkirtys, liaudies išmintį išgirdęs. Tik dar ne medinė jo širdis buvo, nenorėjo vaikams savo amato perduoti. Todėl pasišaukė dukrą ir sūnų ir šitaip jiems tarė:

Dovilės Bagdonaitės piešinys

– Vaikeliai, žinokit, ant popieriaus minimumą teuždirbu. O ką viršaus gaunu, rūpestingoji močekėlė juodai dienai deda, kuri, duos Dievas, galbūt niekada neišauš. O laikai sunkūs, Krizė miškais ateina... Keliaukit, vaikeliai, į girią darbo ieškotų – gal grybo pripjausit ar dar ko. Vokietukai, sako, net už musmires neblogai moka.

Nors ir medkirčio atžalos, nemokėjo tėvui atsikirsti, kad vėlyvą rudenį grybai vargu ar bedygstą. Juodosios patartas, išsiuntė medkirtys vaikus dar iš vakaro grybautų – kad pirmieji kelmučius susirinktų, – kol tamsu, kol kiti nepamatė...

Grybavo grybavo vaikai miške, kol visai sutemo, o paskui ir prožektoriaus baterija išsibaigė. Apsižvalgė: aplinkui vien tamsus miškas! Suprato pagaliau pasiklydę. Tačiau berniuko, pasirodo, išmanaus būta: spėjo vogčiomis vieną iš dviejų tėvo *mobiliakų* į krepšį įsimest. Bet drauge ir naivaus: nenumanė, kad Didieji Operatoriai nenusiteikę į tokius gūdžius užkampius investuot, ryšio tinklų miškuose mėtyt. Vidury girios galėjai nebent pats sau pasiskambint, tik ne telefonu, o varpais – aišku, jei tokie būtų supęsi kur ant šakos...

Tačiau nespėjo vaikai ne ryšio zonos baisumo suvokti ir pamatė antį, – ne bet kokią, laikraštinę, – vakarų pusėn lekiančią. Pamiškėj gimę, pamiškėj augę vaikai mokėjo tokius ženklus skaityt, tuoj sumetė, kad kas jau kas, o šita antis tai tikrai į pieno upių ir medaus krantų šalį nuves, todėl pasileido pavymui... Lėkė abu lyg akis išdegę, į šalis nesidairydami, senus kelmus ir jaunuolynus už nugaros palikdami, pakelių šiukšles ir atmatas peršokdami, palaidas balas, užmaurojusias pelkes ir visokiausius klanus aplenkdami. Skriejo kojom žemės neliesdami – paskui sparnuotąją, į šiltas vietas paskui save traukiančią. Lėkė, rodės, jei ne amžinybę, tai bent pusę amžiaus, kol pagaliau kitam girios krašte tarsi kokį laimės žiburį spingsint išvydo...

Prisiartinę žiūri ir savo trumparegėm akim patikėti negali: didžiulis namas kaip trijų aukštų tortas stūkso! Kampai nuglaistyti, sienos storiausiu cukraus vatos sluoksniu apšiltintos, takeliai baltojo šokolado plytelėm grįsti, o pačiam viršuj dirbtinės žvakutės it kokios žvaigždės juodoj nakty mirksi...

Peralkę vaikai net apsalo nuo tokio pasakiško vaizdo ir lyg apduję link tamsoj nušvitusio stebuklo nuskriejo. Nepastebėjo medkirtukai iš namo-torto išklibinkščiavusios senutės, pardon, garbaus amžiaus moters. Išsitepusi storu dažų ir pudros sluoksniu, dažytais ir lakuotais plaukais, ji gal iš tikrųjų buvo neblogai išsilaikius. Papūstos lūpos, porcelianiniai dantys, tatuiruotė, atsiprašant, tarpupapy vietoj kryželio, išlavintas, į tampres įmontuotas pasturgalis ir t. t. leido įtarti garbiąją ponią koja kojon žengiant su naujųjų laikų dvasia: svaiginantis botulino injekcijom ir atsiduodant plastiškų chirurgų peiliams, buityje naudojant riebalų siurblį bei raukšlių lygintuvą, o laisvalaikiu domintis *nanny* technologijomis. „Aure opa“, – modami jos pusėn tarpusavy šnibždėdavosi senesni žmonės anam girios krašte, geriausiu atveju madas diktuojančią damą tik per teleskopą regėję. Iš tokio įvardijimo medkirtukai net nebūtų supratę, ar toji senjora jautri kaip opa ar pati viena didelė piktžaizdė.

Vaikučių ji laukė plačiai išskėstomis rankomis, išsišiepusi, pasidėjusi lazdą, matyt, pasiryžusi žūtbūt juos pagauti, tvirtai savam glėby suspausti, priglaust prie silikoninės krūtinės... Dantų baltumo apakinti vaikai iš tamsos išnirusią damą pamatė tik paskutinę akimirką, todėl, nespėję nė riktelt, krito josios glėbin ir iš nuovargio kaipmat atsijungė...

Ryte, savaime suprantama, sapnas išsisklaidė. Pakirdo medkirčio atžalos ne *dolce vita* torte, o tvarte. Ir ne patys, o nuo ausį rėžiančio senosios, pardon, šeimininkės spygavimo. Dantis pagalandus ji smaksojo pro durų langelį ir vos pakilusiems medkirtėliams tučtuojau išdrožė, kad netrukus juos tam tikroj aukštoj vietoj kaip reikiant pačirškins, su atitinkamais organais po kaulelį išnarstys. Už tai, kad nelegaliai sieną kirtę, į privačias valdas be leidimo įžengę! (Nuosavybė – šventas reikalas net ir ten, kur nieko švento nebėr!..) Vaikiukai nė kiek nesiginčijo, juo labiau kad nė bū, nė mė nesuprato. Matyt, dėl to juos ir į tvartą uždarė. Nors senoji, pardon, senjora mieliau būtų lauke palikusi saulėj pakepint, tik kad šiais laikais gyvulių teisės jau kone aukščiau už žmonių. Bet nieko, jau po trijų savaičių, – pas juos ilgiau nemarinuoją, – judviem, balandėliai, būsią taip karšta, kad oi!

Berniukas, kaip mažesnis, landesnis ir be dokumentų, buvo patupdytas į narvą, o prie brolio prisirišus mergaitė pati nesitraukė nuo narvo. Vaikai bado streiko neskelbė, nes šėrė juodu daug gausiau ir geriau nei namie: žinoma, ne laisvėj augintų vištų kiaušiniais ir krūtinėlėm, ne nereklamuojamais vitaminais ir papildais, ir girdė ne kokia kola, bet vaikai nesiskundė, puto pilna burna. Negalėdamas narve pajudėti sočiai farširuojamas berniukas per tris savaites nusipenėjo ne prasčiau nei peniukšliai prie Lovio tėvynėje. O pusdamas ir besipūsdamas, savaime suprantama, prisipildė orumo. Lyg to būtų maža, dieną naktį televizorių spoksodami medkirtėliai ne tik bū ir mė spėjo išmokti...

Prieš įstatymo sergėtojus stojusios medkirčio atžalos nebeatrodė it iš medžio iškritusios. Štai mergaitė, nors ir medine kalba, drąsiai įrodinėjo, kad *nematomos* sienos kirsti juodu niekaip negalėję, o ir neturėję su kuo: jie – tik biologiniai medkirčio gimdytiniai, tad kirvių užanty nesinešioją; turėję tik peiliukus – grybui pjauti, bet ir tuos pačius dar anapus pametę. Bet visa tai niekis, palygint su tuo, ką išgirsią netrukus: ji turinti bombą! *Ya*, bombą, nes ją išnaudoję: pristatę prižiūrėti broliuko, taigi gailestingąja seserimi įdarbinę – be sutarčių, be kompetencijos ir dar nepilnametę!.. Tai skandalas! Savo ruožtu tris savaites nė kriukt nepataręs broliukas dabar buvo ne tik svorio įgijęs, bet ir balsą atgavęs. Žiūrėdamas kiaulės akim jis lyg niekur nieko pareiškė, kad penėdami per daug kaloringu maistu jam sugadinę sveikatą; kas be ko, ir figūrą. Apie nuotaiką net nėra ką šnekėti. *Ergo*, jis patyręs fiziologinę, psichologinę ir moralinę žalą. Bet tai dar ne viskas: jam pakenkę akims – jis nebegalįs net žiūrėt į jų kišamą maistą. Jam įvarę alergiją! Kodėl jo net nepaklausę, ar jis ne vegetaras, ar ne veganas, ar toleruoja glitimą, laktozę etc.? Ar jie turį gėdos?! O kur dar dvasinis penas?!. Jei jo nelaikys žmogumi, pagrasino giliai po teisingumo pamatais pasiknisti. Taip lengvai jo nesudorosią!..

Pabūgę, kad netašyti vaikigaliai į teisingumo smagračius ir krumpliaračius pagalių neprikaišiotų, įstatymo prievaizdai skubos tvarka iškepė berniuką identifikuojantį asmens dokumentą, suteikė jam Hanso Džonio Chuano vardą. Mergaitė taip pat kaipmat ištekėjo pro įstatymų spragas, poįstatyminiu aktu pasinaudojusi, pavardę pasikeitė. Senuoju pasu dabar galėjo nebent tualete naudotis – vietoj „Grite“ popieriaus. Dabar vaikučių nė su Nacionaline paieškų tarnyba nebesurastum.

Negrįžo medkirčio pabiručiai į aną girios pašalį, pasiliko tautų katile. Šilta jame, buzos visada iki kaklo. Niekas jų čia nei pjauna, nei graužia – nei ilgesys, nei sąžinė. Ir po šiai dienai turbūt laimingai gyvena. Kaip pasakoj, ne kitaip.

– ANDRIUS PATIOMKINAS –

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(gkazlauskaite@gmail.com).
Paveldas – Juozas Šorys.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Vadybininkas – Andrius Patiomkinas.
Finansininkė – Danuta Churtasenko.
Redakcijos adresas Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius.
Telefonas (8 5) 261 37 70.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Spausdino UAB Valdo leidykla,
P. Cvirkos g. 4-2, 20131 Ukmergė.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“ (kodas 73000).
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760. 4 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1 376 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2018 m. suteikė 32 000 Eur paramą projektui „Šiaurės Atėnai“: lyderiai, stalkeriai ir atskalūnai“ (p. 2–4, 10–16), 4 000 Eur projektui „Polis“ (p. 1, 4), 10 000 Eur projektui „Kultūros eskizai“; Lietuvos kultūros taryba – 7 000 Eur paramą projektui „Vertimai: pasaulio literatūros akiračiai“, 2 600 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5“.

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA